

PIRMASIS LIETUVOS KARALIUS MINDAUGAS IR JO PALIKIMAS

Mindaugo mirties 700 metų (1263-1963) sukakčiai atžymėti

- I. *vadas— šešios galutinai neištirtos Mindaugo laik problemos.*
- II. *Lietuvių karo žygiai kaimynus ir valstybes pradžia.*
- III. *S junga prieš Mindaugą. Jo krikštas ir karūnacija.*
- IV. *Tolimesni Mindaugo santykiai su kaimynais ir jo politikos charakteristika.*
- V. *Du dešimtmečiai Mindaugui žuvus: septynmetis vidaus neramum (1263-1270) ir Traidenis (1270-1282).*

- I. vadas — šešios galutinai neištirtos
Mindaugo laik problemos

Lietuvos istorijoje per eilį šimtmečių yra pasireiškusi išties galinga gairė — didžiųjų valdovų, pasižymėjusių kunigaikščių, gabi kariniai vadai, išskirti politikai. Patys lietuviai savo dėmesį daugiausia yra sutelkę prie kelių paįstamių vyrų, Lietuvos valstybes statytojų, savo veikimo pėdsakus stipriai rėžusių tautos praeityje. Dujų kai kuriais atžvilgiais turi panašumą. Tai pirmasis lietuvių tautos valdovas, paprastai laikomas Lietuvos valstybes kūrėju, *formaliai vainikuotas* jos karalius. Dar labiau lietuvių dėmesį nuo seno traukia garsas ir darbai kito valdovo. Visu savo veikimu jis reiškiasi kaip didis karalius, bet mirtis sutrukdė jam užsidėti karališką karūną. Abu tuos du valdovus jungia vienas bendras bruožas: joms dviejų politikos ir veikimo klausimais istorikai, nors apie abu yra gana daug rašoma, iki šiol dar tebesiginija, nepajėgdami suderinti kai kurių prieštaravimų, negalėdami pasakyti galutiną žodį dėl kai kurių problemų. Suprantama, tie du vyrai tai Mindaugas ir Vytautas. Apie žymųjų Kęstutaitį yra tikrai bent keliasdešimt kartų daugiau medžiagos negu apie pirmąjį Lietuvos karalių, apie kurį šiek tiek kalbime. Bet ir apie jį daug rašyta!

Apie Mindaugą, palyginti, daug tyrin jį yra davę svetimtaurai, ypač lenkai ir vokiečiai¹. Šiek tiek prisidėjo ir rusai. Ir pačiam lietuviui studijoti bei straipsniams apie Mindaugą ir jo laiką Lietuvoje yra nepalyginamai daugiau negu apie tokius žymius XIV amž. valdovus, kaip Gediminas, Algirdas, Kęstutis. Vien universitetinė disertacija apie Mindaugą yra trys. Pirmasis lietuvis buvo kun. dr. J. Totoraitis, kuris beveik prieš 60 metų Šveicarijos Friburge pas prof. G. Schnüren parašė plačią žinomą disertaciją (išspausdinta 1905 m.). Už poros dešimtmečių sekė irgi vokiška kun. dr. J. Stakausko disertacija, kuri buvo 1934 m. Kaune sulietuvinta ir papildyta. 1948 m. Romoje Gregoriano universitete trečioji disertacija apie Mindaugą parašė itališkai kun. dr. A. Juška. Kad ir ne formalia disertacija apie Mindaugą reikia laikyti kan. A. Steponaitis (Kaunas 1937)².

Nors vairiais mindauginiais epochos klausimais yra vairių specialieji studijai, tačiau šaltiniai tikrai kumai neleidžia atsakyti esminiai svarbi klausimui. Neskaitant popiežiaus Inocento IV laiško (bulių) Mindaugui ir jo vardu išduotų Livonijos ordinui dovanojimų dokumentų, iš tiesų turime Mindaugo laikams tik dvi pagrindines kronikas. Svarbiausia jų — Livonijos ordino žemių rašytojų, Eiliiutin Livonijos kronika^{3 4}. Iš 12.017 eilučių Mindaugo laikams apdairus poetas yra paskyręs daugiau negu trečią dalį kronikos.

Kita svarbi kronika — vėlyvoji prieš žemių šaltinis — yra Mindaugui gana nepalankus Ipatijaus metraštinis⁴. Iš Lietuvos XIII amž. istorijos jis duoda vis esminiai svarbi faktus, nežinomus Eiliiutinės kronikos autoriui. Apie Lietuvos vidaus vykius Ipatijaus kronistas buvo neblogai informuotas. Tad dabar samprotaujama, jog XIII amž. antrojoje pusėje Vaišvilko dvaro vienuolis buvo parašęs dingus Lietuvos metraštinį. Sprendžiant iš Ipatijaus kronikoje panaudotų ištraukų, jis turėtų būti apimti Mindaugo, Vaišvilko ir Traidenio laikais⁵.

¹ Žiūrėti bibliografinis sąrašas.

² Pilnus titulų žiūrėti bibliografinis sąrašas. Kan. A. Steponaitis savo disertacijos Friburge pas prof. G. Schnürer I pasaulinio karo metu nebėgė užbaigti, nes — dėl intensyvaus šalpos darbo, ypač lietuvių karo belaisvių šelpimo Vokietijoje — studijas turėjo pertraukti (žiūrėti Kan. A. Steponaitis, *Tvynėje ir pasaulyje. Prisiminimai ir apybraižos*, Brooklyn, N.Y. 1962, 94-95). Iš surinktos Mindaugo laikotarpio medžiagos A. Steponaitis paskelbė savo darbą lietuviškai.

³ Plačiau žiūrėti Z. Ivinskis, *Eiliiutinė Livonijos kronika ir jos autentiškumas*, Židinys, 1936, XXIV, 10 nr., 289-302. Z. Ivinskis, *Eiliiutinė Livonijos kronika*, LE V, 1955, 396-397.

⁴ K. Avš. [Avizonis], *Ipatijaus kronika*, LE IX, 1956, 44-45.

⁵ V. T. Pašuto, *Obrazovanije Litovskogo gosudarstva*. Akademija Nauk

Kitose variose svetim j kronikose Mindaugas labai atsitiktinai teužsimenamas.

Patys lietuviai apie Mindaug joki kronikini užraš v lesn ms kartoms neišlaik . Žinia, pirmoji iki m s dien išlikusi lietuvi istoriografija teprasideda nuo Vytauto laik . Net platesnioji (antroji) Lietuvos metraš io redakcija (iš XVI amž. pirmosios pus s), kildindama lietuvius iš rom n , tepripild Lietuvos istorijos pradži vai-riausiais neistoriškais vardais * 6. Jie nerandami jokiose XII-XIII amži versm se. O paties Mindaugo vardo metraštyje *vísai n ra* Taip atsitiko tod l, kad Lietuvos metraš io užuomazg buvo jungta žinomoji XIV a. nuotrupa *Origo regis Jagyelo et Witholdi ducum Litthuaniae* 7. Šitoji didži j Lietuvos kunigaikš i «Kilm » teprasideda Gedimino gimin s išskai iavimu ir baigiasi pirmuoju Vytauto pab gimimu Ordin . Tik tre ioje Lietuvos metraš io redakcijoje (vad. Bychovco kronikoje), surašytoje XVI amž. antroje pus je, tepaminimas Mindaugas 8. Bet ten randamos visos žinios apie Mindaug yra tik *nurašytos* iš Ipatijaus kronikos. Kadangi prieš stovykloje surašytoji Ipatijaus kronikos dalis Mindaugui netur jo gero žodžio, tai ir Lietuvos Metraš io tre ioje redakcijoje paduotos apie j žinios yra gana nepalankios 9.

Žymios šaltini spragos yra palikusios bent šešias Mindaugo laik problemas neišspr stas, ar iš viso neišsprendžiamas. Pati didžioji problema yra, ar iš ties Mindaugas buvo tikrasis Lietuvos valstyb s suvienytojas. H. Paszkiewicz¹⁰ pirmasis yra atkreip s

SSSR. Institut Istorii, Maskva 1959, 38-42. H. Lowml a ski, *Uwagi o genezie pa stwa Litewskiego*. Przegl d Historyczny, 1961, 1 nr., 127-146.

⁶ PSRL XVII, 234-235, 250-251, 304, 365-366, 430-431.

⁷ PSRL XVII, 219-226.

⁸ PSRL XVII, 481-482. Pla iau apie Lietuvos metraš ius : Z. I[vinskis], *Metraš iai*, LE XVIII, 1959, 307-310 (ten nurodyta reikalinga bibliografija). Mindaug lie ianti Bychovco kronikos tekst ži r. ir lietuviškame vertime : K. A. Matulaitis, *III Lietuvos Metraš iis. Bychovco kronika ir jos autentiškumas*, Tautos Praeitis, I, 4 knyga, 1962, 572-573.

⁹ Es Mindaugas buv s žiaurus, šalin s (žud s) arba išvij s kitus kunigus, nepakent s sau nieko priešingo (lygiai tas pat PSRL II, 858-860). Jo krikštas buv s apgaulingas, jis slapta garbin s savo dievus ir tt. (tas pat PSRL II, 839). Tas pat ir apie Mindaugo pasiuntini siuntim Rygon pas Ordino magistr , ten dovan teikim ir kt. Tik pa i žini mažiau. Iš dalies nepalankiai apie Mindaug kalb jo 1582 m. savo garsioje kronikoje M. Strykowski (*Kronika Polska, Litewska, módzka i wszystkiej Rusi*, Varšuva 1846, I, 288), nors kronistas iš viso patiek daugiau kit žini , kurios Bychovco kronikai nežinomos.

¹⁰ H. Paszkiewicz, *Litwa przed Mendogiem*, Pami tnik V Zjazdu historyków Polskich we Lwowie, 1930, I, 246-258 ; Diskusijos : II, 1931, 76-80.

d m si, jog Lietuvos valstybės esanti jau buvusi kurta prieš Mindaugą. Tad, J. Latkowskio nurodyta Mindaugo valdžioje lietuvi susivienijimo data (1226-36), kurios dauguma iki šiol laikosi, buvo gerokai *paankstinta*. H. Lowmiski metosi kitu kraštutiniu. Sugretindamas eilę kronikinių faktų, jis dar išvaduoja, jog tik 1254-1258 m. Mindaugas teuzė mės vis Aukštai į plot¹¹.

Antras likęs miglotas klausimas yra paties Mindaugo *genealogija*. Dar reikia rodyti, ar Lietuvos metraštyje ir M. Strykovskio kronikoje¹² minimasis Mindaugo tėvas Ringaudas iš tikrųjų tokiu vardu vadinosi. Eiliuotinė Livonijos kronika tepasako, jog Mindaugo tėvas buvo « didis kunigas »¹³. Nėra duomenų teigti, kad Mindaugo tėvas nesivadino Ringaudu, bet iki šiol tai nerodyta. Iš kitos Mindaugo giminės vardu težinomas tik vienas Mindaugo brolis Dausprungas. Kitieji broliai ir seserų vardai niekur neminimi. Ir paties Mindaugo vaiko klausimas nėra tiksliai išaiškintas. Jis turėjo ne tik tris sūnus (Vaišvilka, Ruklį ir Rupeikį), bet dar daugiau šeimos. Neaišku, ar sūnų Ruklį galima identifikuoti su Girstu, minimu Mindaugo vardu duotuose dokumentuose¹⁴. Taip pat neaišku, ar Mindaugas teturėjo tik dvi dukteris, kurių viena tapo antrąją žmoną Halią o Danieliaus, o antra ištekėjo už šios sūnaus Švarno¹⁵.

Ne mažesnę svarbą turi trys klausimai, bent, kur buvo Mindaugo sostinė. Jo «sostapilio» jėškota net keliose Žemaičių vietose. Specialiai tuo klausimu užsiėmę atskiruose straipsniuose eilę istorijos tyrinėtojų ir jos mąstymų¹⁶. Yra paaiškinta, kad pradinis Mindaugo « Lietuva » ir jo valdomos teritorijos pilys tebus ap musios plotas tarp Nemuno, Neries ir Merkio, t.y. pietvakari Aukštai į sritis. H. Paszkiewicz tad Mindaugo sostine laikė, jeigu jis iš viso pastoviai sostinė bus turėjęs, Kernavę (dešiniajame Neries krante)¹⁷.

H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, I (Litva a Moskwa w XIII i XIV wieku), Varšuva 1933, 40-41.

¹¹ LowStud. n, 346.

¹² PSRL XVII, 234, 250, 304, 365, 430. M. Strykowski, *Kronika*, o. c. I, 251 (Ringolt Algimuntowic), 284 (Mindolph, Mendolph, Mendog albo Mindagos Ringoltowic). Plg. Z. Ivinskis, *Ringaudas*, LE XXV, 1961, 308-309.

¹³ Treniota 1261 m. sakė Mindaugui: « din vater was ein kunie gröz... » (LReim 6383-6385).

¹⁴ LUB I, 345, 464 (« consentibus filiis Replen et Gherstutten »). Plg. Z. Ivinskis, *Oirstutis*; Lietuviškoji Enciklopedija (Kaunas), IX, 1940, 67.

¹⁵ Plg. V. Sruogienė, *Ruklys ir Rupeikis*, LE XXVI, 1961, 102.

¹⁶ K. Baga, P. Baitonas, W. Krzywicki, L. Krzywicki, kun. Maculevicia, K. Skirmuntaitė, S. Stakelė, Ed. Volteris, kun. J. Žebrys ir kt. Žiri bibliografinis rašymas.

¹⁷ H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie*, o. e. 86.

Taip jau prieš 100 met buvo teig s M. Toeppen¹⁸. Bet iki pat ši dien yra dar rimtai manan i , kad Mindaugo sostin tur jo b ti baltarusi krašte Naugardukas¹⁹.

Donacini Mindaugo dokument tikrumo klausimas Livonijos ordinui sudaro dar kit neišbaigt svarstyti ir tyrin ti srit . Vieniems (pvz., W. K trzy ski, J. Stakauskas) beveik visi jie yra Livonijos ordino falsifikatai, kitiems (A. Seraphim, St. Zaj czkowski, Ph. Klymenko, H. Lowmia ski ir kt.)²⁰ didel dauguma, o gal ir visi Mindaugo vardu išduoti dovanojimai reiki laikyti autentiškais dokumentais.

Didel s svarbos yra penktoji problema, d l kurios daug kas sau yra lauž s galv , b tent, ar Mindaugas iš tiesti iki mirties išliko krikš-ionimi, tapdamas pagoni reakcijos kankiniu (tokiu j laiko J. Latkowski), ar jis po didžiojo Žemai i laim jimo prie Durb s atsimet nuo krikš ionyb s. Nors daug Mindaugo apostazijos klausimu rašyta, bet ia galima tarti kun. J. Stakausko (Mindaugo krikš ioniu išlikimo šalininko) žodžiais, kad «turi tam tikro pagrindo ir priešingoji nuomon »²¹. Pagrindin s kronikos (Eiliuotin , Ipatijaus) sakmiai pažymi Mindaugo apostazij , tuo tarpu popiežius Klemensas IV, penkeriems metams pra jus po Mindaugo nužudymo (1268) kalb jo apie jo švies atminim ²².

Pagaliau šeštoji problema yra pati reikšmingiausia. Mindaug ir vis jo politin veikim gana vairiškai tebeži rima. Jau J. Šli pas prasmingai skund si : « Iš tikro sunku yra nupiešti pob d Mindaugo, nes juodos apšmeižos pasipyl ant jo ypatos, teip iškilmingos reikalauose tautos»²³. Ir Maironis savo Lietuvos istorijoje, pirmajam Lietuvos karaliui duodamas vard Mandagus ²⁴, j aukštino sakydamas, jog Mindaugas buvo « vienas iš didžiausi kunigaikš i XIII amž., kursai mok jo išgelb ti ir išaukštinti Lietuv , taip neprieteli apsiaust »²⁵.

¹⁸ Išleisdamas P. Dusburgie io kronik , M. Toeppen žvalgiai teig : « Er (Mindowe) beherrschte namentlich Oberlitthauen oder Auxotote, Kemów an der Wilia war seine Residenz » (SRP I, 95, 5 pšt.). Ilg laik ši pastab niekas nekreip d mesio.

¹⁹ Naujai tai teig prof. K. Jablonskis ; ži r. išnaš 27.

²⁰ Ži r. bibliogr. s raš .

²¹ J. Stakauskas, *Lietuva ir Vakar Europa XIII-me amžiuje*, 1934, 240.

²² «presidente illi clare memorie Mindota » (TMPL I, 79).

²³ J. Šli pas, *Lietuvi Tauta senov je ir ši dien*, II, Plymouth, Pa., 1905, 104. Šli pui Mindaugas buvo didis valdovas (t.p. 105-106).

²⁴ Gal b t, Maironiui mint Mindaugui duoti vard *Mandagus* (tas pavadinimas Lietuvos istorijoje neišilaik) dav M. Strykowski, *Kronika*, o. c. I, 284. Ten Mindaugas pavadintas ketveriopai (ži r. išnaš 12).

²⁵ Maironis, *Lietuvos istorija*, ³ 1906, 51.

O vis tik iki šiol dar n ra pasisek XIII amžiaus Lietuvos istorijos tyrin tojams priėti vienos, visiems priimtinos paži ros Mindaug ir jo politini veikim . Net patys lietuviai vis dar nesutaria. Didel dauguma lietuvi istorik ji aukština, iškelia didelius jo politinius sugeb jimus²⁶, nes Mindaugui reik jo nugal ti didelius pavojus. Bet atsiranda istorik tarpe ir toki , kurie Mindaug tiesiog žemina²⁷.

Prieš pereidami prie paties Mindaugo laik , turime mesti trump žvilgsn lietuvi tautos istorij XII-XIII amži s vartoje.

II. Lietuvi kar o žygiai kaimynus ir val styb s pradžia

Livonijos kronisto Henriko žodžiais, lietuviai savo žygiais XII amž. pradžioje g sdino visas kaimynines tautas, « o rusai b gdavo per miškus ir kaimus, kai tik išvysdavo kad ir nedaugel lietuvi , kaip b ga kiškiai pamat medžiotoj ...»²⁸. Ir kiti XIII amž. šaltiniai, kaip Eiliuotin Livonijos kronika, Ipatijaus metraštis ir eil rus *letopisi* , kaip ir lenk metraš iai, vairiais faktais paremia anuos išgars jusius žodžius tokio svarbaus XIII amžiaus pradžios

²⁶ Plg. V. Daugirdait -Sruogien , *Lietuvos istorija*, Chicago 1956, 89.

²⁷ Prof. K. Jabl onskis, paskait s Z. Ivinskio, *Mindaugas und seine Krone* (Zeitschrift für Ostforschung, 1954, Heft 3, 360-386) laiške iš Vilniaus (1959.11.10) raš autoriui : «Vis pirma Mindaugas, jo krikš ionyb , jo karaliavimas. Jo tikroji sostin tur b t iš tikr j buvo Naugard lis baltarusi krašte, jam tenai patogiau buvo laikyti pab gusius nuo totori jo priimtus tarnyb rus karius, ir jiems ten patogiau buvo pravoslaviškame krašte, ia pat Lavrušovo vienuolyne gyveno jo s nus Vaišelga, j nužudžius lengvai gal jo užimti šit sost , o ne kur lietuviškose žem se, surus j ar rusiški kuni-gaikš iai, Mindaugo s nus ir žentas (Švarnas), kurie r m si ne lietuvi bajor karine j ga. Tenai buvo prie Mindaugo ar pora katalik vienuoli , ar tik vienas jo kapelionas, o daugiau katalik dvasininkijos visoje Lietuvoje tur b t ir nebuvo, Europoje buvo « Lietuvos » vyskup , bet jie tebuvo tituliniai. Taigi, jokios katalikiškos krikš ionyb s Mindaugo laikais Lietuvoje nebuvo. Iš viso Mindaugas tebuvo Ordino statytinis, r m sis savo krašte nelietuviška karine j ga, neitralus kryžiaus žygiuose prieš Lietuvos žemes, jis visai nebuvo joks tikras Lietuvos valdovas, bet savanaudiškais tikslais daug prisid j s prie Lietuvos valstybin s organizacijos griovimo, bet nesugeb j s jos sugriauti. Aš j visai niekinu, tai gin ijamas dalykas, ir aš tos paži ros nenoriu primesti, bet jo garbinti n ra pagrindo ». Plg. Z. Ivinskis, *Prof. K. Jablonskio atminimui (1892-1960). Jo našas Lietuvos istorijos mokslui*, Aidai 1961, 1 nr., 18-22.

²⁸ « Erant eciam tune Lethones [= lietuviai] in tantum omnibus gentibus in terris existentibus dominantes, tam christianis quam paganis, ut vix aliqui in villubs suis habitare auderent, et maxime Lethi... Et fugerunt Rutheni per silvas et villas a facie Lethonum licet paucorum, sicut fugiunt lepores ante faciem venatorum, et erant Lyvones et Lethi cibus et esca Lethonum et quasi oves in fauce luporum, cum sint sine pastore » (HChL 69).

šaltinio, Livonijos Henriko. Iš ties , iš XIII amž. versmi susidaro negin įjamai stiprus sp dis, jog lietuviai buvo tap tikra *kari tauta*²⁹. Savo žygiais jie kontroliavo Dauguv iki pat jos tolim j aukštupio sri i . Paiais Dauguvos pakrašiais, ant savo lengv ir eikli žirg , jie pasiekdavo ir Smolensko žemes. Kai Polockas tur jo nesutikim su Didžiuoju Naugardu, savaimė šis turtingas prekybos centras tapo lietuvi ir polockie i bendras priešas. O kada Livonijos ordinas m sigal ti ir didinti savo valdas, ne tik Polockas, bet ir kiti Dauguvos krant miestai ir pilys, kaip Gercik ir Kuke nois, ži r jo lietuvius kaip savo nat ralius gyn jus ir s jungininkus³⁰. Smulkieji Padauguvio kunigaikšiai galingiems lietuviams visaip stengdavosi tikt i ir j klausyti. Jie apr pindavo lietuvius maistuj tolimesniems žygiams gilyn Livonij ir rus žemes. Jie parengdavo ir duodavo savo laivus, kai tik reik davo lietuviams persikelti per upes. Lietuviai sugeb davo persikelti ir per patvinius Dauguv , ar vienos nakties b vyje sau pasistatydavo tilt . Padauguvio kunigaikšiai noriai prie lietuvi b ri priskirdavo ir savo keli vadovus. Toki « s junginink » žemi lietuviai nepl šdavo³¹. Tur dami savo karo žygiams saugi baz Polocko ir Dauguvos sri tyse, lietuviai daug kart XII amž. gale ir XIII pradžioje nusitrenkdavo iki upi Velikaja, Lovat , siekdavo Ilmenio ežero. Pa iuose tolimiausiuose savo žygiuose lietuviai yra siek prekybos keli nuo D. Naugardo iki Volgos aukštupi , iki upi Polos, Msta ir Tvercos ³².

Pripet buvo kitas vandens kelias, kuris trauk lietuvi d mes . Kraštas ia buvo skurdesnis negu Dauguvos. Lovat s ir Dniepro žem s. Prekyba iš Kijevo Lenkij patogumo ir kelio trumpinimo d liai daugiau vyko sausumos keliais. Kai Pinsko ir Drogi ino žem s pakliuvo pusiau priklausomyb nuo Lietuvos, lietuviai pasirodydavo Pripet s ir B go krantuose. Tai buvo v l pakeliui turtingesnes Volinijos sritis, per kurias jo prekybos keliai iš Kijevo, b tent, Vladimir , Chelm , Belz ir kitur.

²⁹ HChL 25-26, 50-51. Kitas kronikos vietas apie lietuvi žygius ži r. registeryje, 230 psl. (« Lethones ») ; LReim 326-330 (apie lietuvius : « ir macht ist breit »). Savo karo žygiuose kaimynines žemes lietuviai pasirod gausiais b riais, kurie siekia t kstan i (LReim 1426, 2517, 2627, 4677, 7777 ir kt.). Prie 1283 m. Pr s kronistas Petras Dusburgietis pažym jo, kad kryžiuo iai prad jo kovas prieš lietuvius : « contra gentem illam potentem et durissime cervicis exercitatumque in bello » (SRP I, 146). Kitus šaltinius ži r. Z. Ivinskis, *Saul s-Šiauli kautyn s1236 m. ir j reikšm*, Kaunas 1936, 6-11.

³⁰ Plg. H. Paszkiewicz, *The Origin of Russia*, Londonas 1954, 194.

³¹ Plaiau ži r. M. Taube, *Russische und litauische Fürsten an der Duna zur Zeit der deutschen Eroberung Livlands (12. und 13. Jh.)*, Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, XI, 1935, 367-602.

³² H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie*, o. c. 29-36.

Treias lietuvių žygių kelias siekia ernigovo kraštą, rytini slavų — severn kilties žemė. Svisloio ir Beržnos (gud. Biarezyna) krantais lietuviai pasirodė anapus Dniepro prie Desnos, kur kitados buvo nusidriekusi rytini baltų sodybos, net iki pat Tverės, Maskvos, Kalugos, Tulos ir Riazanos sričių. Papildydamas reikšmingus mūsų didžiojo kalbininko K. B. G. domius duomenis, tai yra neabejotinai rodo žinomas slavistas M. Vasmer. Jis daugiausia rėmėsi upių ir ežerų vardynu³³. M. Vasmerio ir K. B. G. teigimus papildė gausi baltiškos kilmės archeologinė medžiaga³⁴.

Tad tie tolimi lietuviai žygiai rytus buvo lyg savotiškas savo protėvių gyvenvietė ir jų etninė likvietė jieškojimas. Nuostabių būdų ne tik iki XIII amž., bet ir žymiai vėliau ten dar buvo išlikusios rytini baltų, tiksliau, lietuvių salos, nes stipri rytini slavų ekspansija vakarus dar nereiškė, kad visi Dniepro ir Okos aukštupiai baltų kilmės gyventojai būtų skubiai pasitraukę vakarus, ar tuojau asimiliavęsi. Tad ne tik VII-VIII amž. po Kristaus aptinkami variose Smolensko, Tverės, Maskvos, Tulos, Orelio, Briansko, ernigovo srityse baltiško charakterio piliakalniai, pilkapiai, randami varis rankiai,³⁵ kurie panašūs rytini Lietuvos archeologinė medžiaga³⁶. Baltiškų gyvenvietė, jų sodybų ženklai kai kur išsilaikė dar žymiai ilgiau. Iki XII amž. yra išsilaikiusi vakarus nuo Maskvos slavų apsupta garsioji galindų (*goliad*) sala. domu, kad ištisa sritis arti Možaisko iki pat I pasaulinio karo buvo dar vadinama *Litva*³⁷. Kitos uždarytos rytini baltų sodybų salos prie Smolensko, Vitebsko, Polocko, Minsko buvo išsilaikiusios iki XIX amž.³⁸

Lietuvių veržimasis ir jų žygiai rytus XII-XIII amž. yra dokumentuoti ne tik vaizdingais Livonijos Henriko posakiais. Jie žinomi iš rusų metraščių gausi užrašymų ir iš kitų šaltinių. Pvz., 1246 m. iš Volinijos Kijev keliavęs pranciškonas Jonas de Plano Carpinis pastebėjo, jog jam būvė baugu važiuoti per tą kraštą, nes lietuviai dažnai už-

³³ M. Vasmer, *Ueber die Ostgrenze der baltischen Stämme*, Sitzungsberichte der Preuss. Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse, 1932. K. B. G. studijas žiūr. jo *Rinktiniai Raštai*, III, 1961, 493, 551, 728.

³⁴ Plačiau žiūr. M. Gimbutas, *Ancient Baltic Lands (A résumé of linguistic and archeological data)*. Naudota iš multiplikuoto manuskripto, kuris turi būti išspausdintas *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*. Šis manuskriptas (59 psl.) buvo paruoštas: *Center for Advanced Study in the Behavioral Sciences*, Stanford, California, October 1961.

³⁵ M. Gimbutas, *Ancient Baltic Lands*, o. c., 43.

³⁶ Duomens proistorik: Bulicovo, Spycino, Tret'jakovo, Iziumovo.

³⁷ M. Gimbutas, *Ancient*, o. c. 45.

³⁸ M. Gimbutas, *Ancient*, o. c. 45.

puldin j piet Rusij³⁹. Klaidinga b t ta iau manyti, kad lietuviai su savo kaimynais tik karo santykius tepažino. B ta ir draugišk ryši . Pvz., kronistas Henrikas tarp kitko pasakoja apie žym lietuvi kunigaikšt Daugerut (Daugeruthe), kurio dukter buvo ved s Gereik s (Jersiko) Yisevaldas (Vsevolodas), kaip jis su didel mis dovanomis vyko «pas did j Naugardo karali , padarydamas su juo taikos sutart »⁴⁰. Yra žinoma ir daugiau fakt iš t ankstyb j istorini laik , rodan i lietuvi kilming j , j kunig vedybinius ryšius su slav kunigaikšiais. Tik kart Ipatijaus kronikoje tepamin to Mindaugo brolio Dausprungo dukt buvo, pvz., ištek jusi už Volinijos-Hali o Danieliaus Romanai io ; Gaudemund Traidenyt pa m Plocko (prie Vislos) kunigaikštis Boleslovas II ; kita Traidenyt nu jo žmonas už Moz rijos Ziemovito ir tt. Net vardais nebeatsekamos lietuvait s, vyriausi kilming j — kunig dukros, b davo ištekinamos kaimynus, nes jos ten skaitydavosi pageidaujamos žmonos. O vis tik kariniai žygiai labiausiai charakterizuoja to meto lietuvi žem .

Gaus s lietuvi žygiai kaimynus ta iau, kuri vien tarp 1200-1263 m. yra priskai iuota 75⁴¹, nereišk kokio neplaningo daužymosi šonus. Tie žygiai buvo apdairiai organizuoti, o pasirodymai net gana toli už Lietuvos sien byloja apie to laiko lietuvi didel energij . Pas koje toki žygi , kurie parod vad stipri valdži , drausm ir susiklausym , buvo prasid j s Lietuvos viduje procesas, kuris paruoš lietuvi susijungim vien valstyb .

Pa i Lietuvos valstyb s pradži tiksliai nustatyti yra sunku. Iš vidaus vyki ir karo žygi kaimynus, užsibaigusi žymiuoju Saul s laim jimu (1236), Lietuvos suvienijimas ilgai buvo nustatomas dešimtme io laikotarpyje 1226-36. Prieš 70 met (1892) tyrin tojas J. Latkowskis, kuris iš viso pirmasis dav išsami studij apie Mindaug⁴², kronik žinomis band priedi išvados, jog nuo 1236 m. suvienytosios Lietuvos valdovu jau pasirodo Mindaugas. J Latkowskis laik tikruoju Lietuvos vienytoju. Yra ta iau duomen samprotauti, jog dar prieš Mindaug , kada lietuvi tautai dar negras *joks* išorinis priešas, kai iš viso kaiminyst je dar nebuvo nei Livoni-

³⁹ « Nichilominus tamen ibamus semper sub periculo capitis propter Lithuanos, qui saepe insultum faciebant occulte quantum poterant super terram Rusciae et maxime in locis illis, per quos debebamus transire » (D'Avezac, M. : *Relations des Mongols ou Tartares par le frère Jean du Plan de Carpin*, 1838, 344 psi.). Plg. LowStud H, 277.

⁴⁰ HChL 113.

⁴¹ H. Paszkiewicz, *Origin.*, o.c. 197.

⁴² J. Latkowski, *Mendog król litewski*, atsp. iã Rozprawy Akadem. Umiej tn., Krokua 1892.

joje, nei Pr suose vokie i ordino, lietuvi tautos apjungimui jau buvo padaryta *gera pradžia*. Dabar jau vis labiau norima tik ti, kad grei iausiai Mindaugo taip vadinamas «Lietuvos vienijimo» darbas yra tur j s pirmatak ⁴³.

Eiliuotin Livonijos kronika, nemin dama vardo, kalba apie Mindaugo t v , kaip apie labai galing vad , kuriam nebuv lygaus ⁴⁴. Jau žymiai v lesni lietuvi šaltiniai (vad. *Lietuvos Metraš io* vair s s vodai) yra užraš j Ringaudu⁴⁵. O Strykovskis Ringaud vadina tiesiog «didžiuoju Lietuvos kunigaikš iu » ⁴⁶. Eil smulki teritorij , koki daug buvo etnografin je Lietuvoje (Aukštai iuose ir Žemai iuose), tur jo b ti dar XII amž. gale apjungta stambesn vald vieno kunigo rankose.

Iš tarpo kunig , kurie paprastai skait si visais atžvilgiais vyriausieji, nes reikšmingais atvejais dar atlikdavo vyriausi j dvasinink bei aukotoj pareigas, išsiskyr pasižym j karo vadai. Pas -koje s kming karo žygi , kurie tokiems kunigams neš daugiau turto ir, žinoma, didino j kariaunos — palydos kari (*družinos*) b r , gijo jie dar daugiau j gos ir persvaros. Tada jie m užimin ti kit kunig pilis, dar labiau didinti savo valdži , pastoviai pl sti savo žemes. Iš silpnesni kunig jie m reikalauti paklusnumo. Tokie stipresnieji kunigai Ipatijaus kronikoje yra pavadinti «vyresniaisiais kunigais » — *starejšej kniazi* ; Eiliuotin Livonijos kronika kalba apie *konic groz, höchste konig, eldeste, o* lotyniški šaltiniai užraš *poteris princeps, maior inter duces, rex*⁴⁷.

1219 m. sudarant taikos sutart su Volinijos-Hali o našle Romano viene, tarp dalyvavusi dviej dešim i Aukštai i ir Žemai i kunikaikš i yra minimi penki vyresnieji. Pirmoje vietoje yra užrašytas Živinbudas, kuris gal jo b ti p dinis jau didel Lietuvos plot apjungusiojo kunigaikš io. Apie Živinbud neb ra toliau joki žini . Gal po jo mirties vyriausi valdži per m irgi tik tada vien kart teminimas vyresnis Mindaugo brolis Dausprungas, kurio s nus Tautvilas paskui nenor jo savo d dei Mindaugui užleisti pirmosios vietos valstyb je. Ar Mindaugas savo teis vyriausi valdži ved iš savo t vo, nežinoma. Nežinoma aiškiau n jo kilm , n amžius. Jis buvo, be abejon s, susirink s sau stipri kariaun ir vald vakarus nuo Nalš n srities pilimis apstatyt plot , «Lietuva» vadinam .

⁴³ Ži r. išnaš 10 ir H. Paszkeewicz, *Origin*, o.c. 195-196.

⁴⁴ LReim 6383-85.

⁴⁵ PSRL XVII, 234, 250, 304, 365, 430, 481 (Rongol't, Ryngold, Rinkolt, Ringvilt). Jokie kiti šaltiniai Ringaudo nežino.

⁴⁶ M. Strykowski, *Kronika*, o.c. I, 251.

⁴⁷ K. Avizonis, *Die Entstehung und Entwicklung des litauischen Adels bis zur litauisch-polnischen Union*, Berlynas (Historische Studien) 1932, 29.

Pradžioje Lietuva t ra buvusi tik dalis Aukštai i žem s, kurios varkarin siena bus jusi žemiau Merkio žio i , paties Nemuno vidurupiui iki pat Kauno. Kaip šiaurin rib , už kurios toliau driek si Deltuvos žem , sudar Neris, taip pietuose toji senoji Lietuva baig si dešiniajame Merkio krante. Rytin s ribos tolimieji punktai buvo : arti Vilniaus Paneriai ir R dninkai (prie Merkio) ⁴⁸ *. Ilgai yra suk l daug galvos kio Mindaugo vardu išduot dovanojimo dokument (1253, 1260 m.) datos *Datum in Lettowia in curia nostra* ⁴⁹ *. Tai negal jo reikšti, kad dokumentai buvo surašyti Mindaugo pilyje *Lettowia*, bet jie gal jo b ti duoti *Lettowia* žem je Mindaugo pilyje ⁵⁰ *. Jau Mindaugo laikais Lietuvos ribos buvo stipriai išpl stos. Ji ap m ne tik Aukštaitij , bet ir žemes kairiajame Nemuno krante.

Iš šaltini kaimyn , kurie paprastai kyrius savo priešus lietuvius, žinomus pagonis, dažnai pravardžiavo ir pyk io valandomis rašydami koliojo (ypa rus *letopisiai*), n ra galima laukti nuosekli pasakojim apie XIII amž. Lietuvos vidaus gyvenim . Tad iš t versmi n apytikriai negalima nustatyti *laiko*, kada Mindaugas tarp an vyresni j kunigaikš i , kuri vardai (Živinbudas, Daujotas, Vilikaila, Dausprungas) toliau niekur daugiau nebeminimi, yra gij s žymiausi vaidmen . Vyriausios valdžios užgrobimas ir jos išlaikymas buvo klausimas stipresn s *j gos*. O ji priklaus nuo to, kokio didumo sritis ir kiek daug pili Mindaugas savo rankas su m .

Ilgį Eiliuotin s kronikos posmai, o dar labiau kelios aiškios žinut s Ipatijaus metraštyje, leidžia spr sti, koku b du Mindaugas yra veik s sau priešingus kunigus. Tiesa, reikia atsiminti, kad anas rus metraštis Mindaugui yra labai nepalankus, nes j paprastai tamsiai piešia. Bet vistik nuo tikrov s nebus nutolta teigiant, jog ^{48 49 50}

⁴⁸ « Lietuvos * ribas ži r. žem lapiuose : LowStud negale); V. Pašuto, *Obrazovanije*, o.c. (gale) ; Lietuvos istorija, I, Vilnius 1957, 64-65 (pagal H. Lowmia ski).

⁴⁹ K. Mal eczy ski, *W sprawie autentyczno ci dokumentów Mendoga z lat 1253-1261*, Ateneum Wile skie XI, 1936, 56 (ži r. vis dokument tekstus priede).

⁵⁰ Paties žodžio *Lietuva* etimologizavimas yra suk l s daug sunkenybi : St. Tarvydas, *Lietuvos vietovardžiai*, Vilnius 1958, 20-22 ; St. Tarvydas, *Lietuvos vietovardžiai* (kolekt, darbe: *Lietuvos fizin geografi ja*, I, Vilnius 1958, 34). Dabartin je Lietuvos toponomastikoje žodis *Lietuva*, rodos, iš viso nebesurandamas, jeigu nemin ti *Leit s*; Nemuno deltoje Rusn s priepio (LB XTV, 1958, 355). Originali ir labiau tikimesn *Lietuvos* etimologij duoda J. Otrijbski, *Gramatyka j zyka litewskiego*, I, Varšuva 1958, 2-8 (O nazwach : Litwa, Litwini i j zyk litewski). Jis rodin ja, jog Nemuno vidurupis kitados yra vadin sis *Leite* ar *Lieta*. Tod l, pvz., vietovardis *Alytus* (rusiška i *Olita*) esanti tik ankstyba prie Gardino sik rusi rus transpozicija lietuviško vietovardžio *Leita*. *O-lita* tur j reikšti *Prie Litos*, ar *Ant Litos* (pla iau ten 5 psl.).

Mindaugas savo sigal jimui yra panaudoj s merovinginius metodus. Savo gudrumu, klaista ir j ga jam pasisek pašalinti, išvaryti, nužudyti ar priversti savo valdžiai paklusti kitus vyresniusius ir smulkesnius Aukštai i kunigus. Smulkiai išskai iudamas iš lietuvi pus s 1219 m. sutarties su Hali o-Volinijos kunigaikšiais (Danielium ir Vasilku) dalyvius, Ipatijaus kronistas prie vienos gimin s sako: « o štai Bulevi iai: Vismantas (Višimunt), j nužud Mindaugas ir pagrob jo žmon , ir jo brolius Edivil ir Sprudeik užmuš »⁵¹. Kitoje vietoje kronistas bendrai išsitar , jog Mindaugas «prad jo žudyti savo brolius ir brol nus, o kitus išvijo iš krašto ir prad jo kunigaikš iauti (kunigauti) vienas visoje Lietuvos žem je. Jis labai išpuiko ir reikalavo b ti šlovinamas ir garbinamas, ir jis nepakent nieko sau priešingo »⁵². Dalis sritini kunig žuvo kovose su daug galingesniu Mindaugu. Ištikus poezijos puslapius yra davusi Eiliuotin Livonijos kronika, kaip trys iš Aukštai i žem s išvaryti kunigai sau prieglaudos ieškojo Livonijoje⁵³. Tiesa, Mindaugas d l toki savo užsimojim užsitrauk daug neapykantos, bet jis apjung didel dal lietuvi žemi . O kart jau persvaros gij s, jis vis pastoviai didino savo valdas. Es Nalš n kunigaikštis Daumantas tykoj s Mindaug pašalinti, bet ne steng s, nes — anot Ipatijaus metraš io — «Daumanto j ga buvo silpna, o Mindaugo didel »⁵⁴. Iš Žemai i kunigaikš i , be didelio pasipriešinimo, Mindaugui nusilenk rytin s krašto dalies kunigas Erdvilas, kuris tik 1219 m. sutartyje t ra pamin tas. Jo vardas ten užrašytas šalia kito galingo ir Mindaugui nepaklusnaus Žemai i kunigo Vykinto, kurio seser buvo ved s Mindaugo brolis Dausprungas⁵⁵.

Apie 1240 m. Mindaugas, veik s savo priešus, tapo vieninteliu tikrosios Lietuvos ir rytin s dalies Žemai i valdytoju, t žemi vyriausioju kunigu. Kalbant ryt kaimyn kronik terminu, jis tapo *didžiuoju* Lietuvos kunigaikšiu, kaip j yra pavadinusios Nau-

⁵¹ PSRL II, 735-736. Plg. V. Pašut o, *Obrazovanije*, o.c. 338-341.

⁵² «Na a [Mindaugas] izbivati brat'ju svoju i synovce svoj, a drugija vygna iz zemle, i na a kniaziti odin vo vsej zemle Litovskoj... » (PSRL H, 858-859).

⁵³ Tie trys lietuvi kunigai (broliai) ia vadinami vardais : *Milgerin*, *Tucze* (Dutze), *Gingeike* (LReim 2741-2885). Apie j kov su Mindaugo šalininku Lengveniu ži r. pla iau Z. Ivinskis, *Lengvenis*, LE XXV, 386. Plg. V. Pašut o, *Obrazovanije*, o.c. 137, 152, 295.

⁵⁴ PSRL II, 860.

⁵⁵ Pla iau apie Mindaugo santykius su Žemai i kunigais ži r. St. Zaj czkowski, *Studia nad dziejami mudzi wieku XIII*, Lvovas 1925, 46-49. J. Stakauskas, *Lietuva ir Vakarų Europa XIII-me amžiuje*, Kaunas 1934, 131-134 (Mindaugo teisiniai santykiai su Žemaiiais).

gardo ir M. Strykovskio kronikos⁵⁶. Reikia atsiminti, kad šitas titulas Europos rytuose nebuvo mažavertis. Tik vakar Europoje galingi ir nepriklausomi kunigaikšiai gaudavo karaliaus titulą⁵⁷. Akivaizdžia Mindaugo karinės jėgos demonstracija yra laikoma tai, kad jis 1244 m. savo žygyje Kurš prie Ambots buvo atvedęs didelį kariuomenę⁵⁸. Poezijos rimams suderinti vis didelius skaičius vartodamas, Eiliutinės kronikos autorius rašė, kad Mindaugas ten atvedęs 30.000 karių⁵⁹. Savo valdžiai Mindaugas stengėsi išplėsti ir į kairę Nemuno krantą, lenkdamas «išdidžius» jotvingius kunigus, kurie, palaikydami žymią Žemaičių kunigaikštų Vykintą, su Mindaugu turėjo «daug vaidą» (*mnogije brani*). Bet Mindaugas pagaliau «tikino juos gausiu sidabru»⁶⁰. Šitaip Mindaugo valdžiai priklausomybą nuo jo turėjo pripažinti Aukštaičiuose ne tik Našėnų, Deltuvos ir kitos žemės, bet dalis Žemaičių ir jotvingių.

Lietuvos ekspansija rytus jau buvo prasidėjusi dar prieš Mindaugą⁶¹. Naudodamiesi artimiausios Rusijos žemių susilpnėjimu, dar keliasdešimt metų prieš totorių pasirodymą, lietuviai buvo pradėję pastoviai veržtis ryt link Gardino žemės su artimiausiomis pilimis buvo pradinis laimikis. Užimdamas Nemuno kairę pusę Lietuvai artimiausi krivičiai, šituo keliu jo ir Mindaugas. Savo palikuoniams jis nurodė ekspansijos kryptį, kuri pastoviai buvo palaikoma du šimtmečius. Iš Juodojoje Rusijoje užimtųjų sričių Mindaugas pasilaikė Slanimo ir Valkaviskos, o su nuolatinėmis Vaišvilkių⁶² atidavė Naugarduką. Esant pralietojam kraujo šalinimui kamuojamas, Vaišvilkas pirmą graikišką krikštą, prie Nemuno «tarp Lietuvos ir Naugarduko» pasistatė vienuolyną ir ten atgailavo⁶³.

⁵⁶ M. Strykowski, *Kronika*, o.c. I, 285.

⁵⁷ Plg. K. Forstkeuter, *Deutschland und Litauen im Mittelalter* (Studien zum Deutschtum im Osten, I) Köln-Graz 1962, 19.

⁵⁸ Eiliutinės kronikos autorius du kartus sakmiai pabrėžia, kad Mindaugas atvyko «mit großer macht» (LReim 2465, 2499). Apie visų žygių r. LReim 2450-2588. Apie Ambotą LE I, 1953, 141.

⁵⁹ «da was vil michel [= didelį] heidenschaft,
Myndowe drizic t sent man
hatte . . . » (LReim 2516-18).

⁶⁰ «ubedi ja serebrom mnogim» (PSRL II, 820).

⁶¹ H. Paszkiewicz, *Litwa przed Mendogiem*, o.c. 246. Plg. H. Paszkiewicz, *Origin*, o.c. 188-194.

⁶² Kai kas Vaišvilką vadina Vaišelga (PSRL II, 858-859, 863 : *Voišelk*). K. B. Gos (*Rinktiniai Raitai*, I, Vilnius 1958, 235-237) nuomone šis Mindaugaitis galėjo vadintis Vaiš(a)vilkas.

⁶³ PSRL H, 858-859. Šito vyriausiojo Mindaugaitis tiki tik jimo priėmimas gali būti netiesioginiu rodymu, jog jo tėvas bus ilgai gyvenęs Lietuvos prijungtose rytini slav žemėse.

Nuolatos stipr damas, Mindaugas kaip savo priešus m persekioti ir artimus giminaičius. Saugumo sumetimais atimdamas žemes, jis iš tikrosios Lietuvos išvarė sūnų, savo brolio Dausprungo vaikus, baltus, Tautvilą ir Edivydą. Drauge su iš Žemaičių išvarytu Vykintu, jis juos pasiuntė rytus, žadėdamas leisti sikurti Smolenske ir kitose jų užimsimose žemėse⁶⁴. Strykovskio kronikos žinias, kad Vykintas užvaldė Vitebsk, Tautvilas — Polock, o Edivydas — Smolensk⁶⁵, paremia ir kiti šaltiniai⁶⁶. Bet Mindaugo grasinimų pabėgimo, brolio sūnų viliu pabėgimo pas Volinijos Danielių ir Vasilkų⁶⁷.

Beveik tuo pat laiku, kai Lietuvoje brendo didįjį janti mindaugin valstybę, gimė pats pavojingiausias priešas. Netoli už Lietuvos ribų (prie Dauguvos ir Vislos krantu) buvo kurdintos dvi svarbios karinės vokiečių riterių organizacijos. Jos greitai susijungė, ir galinga vokiečių ordino valstybė per du šimtmečius labiausiai svėrė Lietuvos gyvenime, darydama daug takos ir jos svarbiems politiniams apsisprendimams⁶⁸.

Pirmiausia prie Dauguvos krantų stiprintis kalavijuočių ordinas⁶⁹. Visby salos ir Liubeko pirkliams mums lankyti Dauguvos sritis, nuo 1180 m. Padauguviu pradėjo domėtis ir misininkai, ir 1186 m. Bremeno arkivyskupas Hartvigas II Ikškilas (Uexkuel) vyskupu šventino vienuolį Meinhardą, kurio pėdinis Bertoldas 1198 m. žuvo kovoje su lybiais. Tada Hartvigas nauju Livonijos vyskupu šventino (1199 m.) savo sūnų Albertą, kuris pasirodė gabus organizatorius ir kolonizatorius. 1201 m. jis kūrė Rygą ir ją padarė vyskupo sostine. Bet jam neužteko kasmet atsikviesti kryžininkų, pastoviai kovoti su priešiškais vietos pagonimis. Pagal Palestinoje su turkais kovojančių templininkų statutą, vyskupo priklausomybė 1202-1203 m. žiemą buvo kurtas kalavijuočių ordinas (*Fratres Militiae Christi*). Jojo nariai (*Schwertbrueder*) ant savo balto apsiausto, be raudono kryžiaus, nešiojo dar išsiuvinėtą kalavijų. Popiežiaus privilegiją skatinami, iš Vokietijos atvykstantieji kryžininkai didino naujo ordino prieauglį.

Sukmingai užiminę kalavijuočiai pagoni lybių ir latgalių

⁶⁴PSRL II, 815-816. J. Stakauskas, *Lietuva*, o.c. 64-66. V. Pašuto, *Obrazovaniye*, o.c. 377.

⁶⁵ M. Strykowski, *Kronika*, o.c. 285-286.

⁶⁶ H. Paszkiewicz, *Origin*, o.c. 203.

⁶⁷ PSRL n, 815.

⁶⁸ Ryškiausias pavyzdys šia yra Kriavo aktas.

⁶⁹ Gana stambus ir pagrindinis naujas darbas: Fr. Benninghoven, *Der Orden der Schwertbrüder. Fratres Militie Christi de Livonia*, Köln-Graz (Böhlau-Verlag) 1964 (ca. 550 psl., su 16 žemė., iliustr.). Ankstyvesnė bibliogr. ži r. Z. Ivinskis, *Kalavijuočiai*, LE IX, 1956, 276-279.

žemes, iš vyskupo Alberto sau išreikalaudami *tre dal* užimt ir dar užkariausim plot (1207 m.). Nuo Dauguvos krant riteriai nusi-kreip ir pietus. Jie užimin jo s li gyvenamus plotus (1208 m.), tuo b du nor dami padaryti užtvar vis nesiliaujantiems lietuvi puldin jimams. Daug sunkiau kalavijuo iams sek si kelti koj žiemgali ir kurši plotus, nes tos kiltys rado veikli param pavojingiausiame ordino priešė, b tent, lietuviuose. domu, kad iš 42 lietuvi karo žygi 1200-1236 m. laikotarpyje, 23 žygiai buvo nukreipti šiaur n, t.y. prieš kalavijuo ius ir latvi gimines, ir tik 15 j — prieš rytinius slavus ⁷⁰.

Su lietuviais ordinas težinojo tik karo santykius, nors antrasis kalavijuo i magistras Volkevinas (1209-1236) ilgai Lietuvon nek l koj os. Karo laimei besikei iant, kaip domiai aprašin ja kronistas Henrikas, kautynes su lietuviais riteriai stodavo tik tuomet, kai šie siverždavo Livonijon, ir taip t s si por dešimtme i . Bet vysk. Alberto mirties metais (1229), pritrauk vietini (est , lybi ir latgali) b rius, kalavijuo iai padar pirm žyg Lietuvon, nužygiuodami link Nalš n žem s ⁷¹. Iš didel s lietuvi kariuomen s es žuv 2000, o karo grobio buv 2500 arkli ⁷². Kad tos kautyn s (j skai-iai, kaip paprastai pas Eiliuotin s kronikos autori , yra perd ti) ir ordinui brangiai atsi jo, yra aišku iš to, jog per 7 metus kalavijuo iai nebek l koj os Lietuv . Tur jo jie ir vidaus sunkum . Kai popiežiaus Honorijaus III atsiustasis legatas Vilhelmas de Modena s kmingai neišnarpliojo susipainiojusi ordino, vyskupo ir augan io Rygos miesto reikal (1225 m.), vicelegatas Balduinas de Alna (1231-1234 m.) jau nebe paj g Livonijoje kurti bažnytin s valstyb s, nes kalavijuo iai, nors formaliai ir priklaus Rygos vyskupui, ginklu priešinosi.

Kaip tik tuo metu atsirado kitas svarbus ginkluot misij kraštas, b tent, Pr s žem , kuris Livonijos riteri ir kryžinink prieaugliui tapo rimtas varžovas. Ten nuo 1216 met , gav s «Pr s vyskupo» titul ir Romos palaikomas, veik cisters vienuolis Kristijonas ⁷³. Jis paskutinis taikiu b du band krikštyti pr sus. Bet jam nesisek , ir jo kurtoji Dobryniaus riteri brolija netur jo j gos. Nepalyginamai s kmingiau veik , Pr sus koj k l s, *vokie i*

⁷⁰ H. Paszkiewicz, *Origin*, o.c. 205, 2 išnaša. Tuos skai ius ta iau negalima absoliu iai tikrais laikyti, nes jie yra paimti iš šaltini , kurie nesužymo jo vis lietuvi karo žygi .

⁷¹ Nalš n sritis ap m plot pietus ir rytus nuo Vilniaus iki Eišiški , Surviliškio, Alš n . Šiaur je ji toli per jo dešin Neries krant .

⁷² LReim 1833-1843 (apie t kalavijuo i žyg posmai nuo 1800 eil.).

⁷³ Pla iau ir bibliografij ži r. Z. Ivinskis, *Kristijonas, Pr s vyskupas*, LE XIII, 1958, 145.

ordinas, kuris savo pradži buvo gav s 1190 m. Palestinoje prie Akonos apgulimo ⁷⁴.

Ketvirtasis vokie i ordino magistras Hermanas Salza, gav s Moz rijos kunigaikš io Konrado kvietim atsiusti riteri gintis nuo kyri pr s puldin jim , iš imperatoriaus Fridricho II (Hohenštoufeno) išsir pino ordino atei iai rytuose reikšming privilegij , duot Rimini, Italijoje, 1226 m. kovo m nes . Jos d ka ordinui, su Reicho kunigaikš io titulu, buvo suteiktos visos teis b ti pilnu krašto savininku užkariausimoje pr s žem je. Tada Salza pri m kvietim Konrado, kuris 1230 m. kryžiuo iams užraš Kulmij . Kriks ionims ginti ir naujakrikštams apsaugoti nuo fanatišk pagoni puolim , 1231 m. pavasar atvyko prie Vislos Hermano Balke's vadovaujamas b relis riteri . Jiems pirm j baz sudar Tomas (1232 m.) ir Kulmas (1235 m.). ia sik r , kryžiuo iai iš gynimosi pozicijos per jo daug s kmingesn ofenzyv . Jiems Fridrichas II vadinamoje *auksin je bul je*, duotoje Veronoje 1245 m., amžinai padovanojo Kurš , Lietuv ir Žiemgalius.

Dar nuo savo dešimtme i veiklos Palestinoje kryžiuo i ordinas naudojosi dideliu vokie i kunigaikš i palankumu ir ypatinga Romos kurijos globa. Vykstantieji iš Vokietijos daug artimesnius Pr sus gal jo laim ti tuos pa ius atlaidus, kaip sunkiuose žygiuose Palestin . Ordinui ateitis buvo užtikrinta, nes ir popiežius Grigalius IX jam leido kurti savo valstyb (1234 m.). O iš nelaimingos pr s nelaisv s sugr ž s Kristijonas (1239 m.), kurio valdas jau buvo kryžiuo iai už m , tapo užmirštas ; nieko nepad jo ir skundas Romoje.

Vos tik kryžiuo iai sik r Pr suose, Livonijos kardininkai pamat , kad bus sunku dalintis Vakar parama. Taigi jau 1230-1231 m. Livonijos magistras m der tis su vokie i ordinu, si lydamas prisijungti. Atsargiai ir šaltai priimdamas pasi lym , tik 1235 m. Salza tepasiunt Livonijon du savo galiotinius, kad ištirt kalavijuo i gyvenim ir paruošt plan jiems priimti. Sužinojusi apie kalavijuo i tarpe esant nedrausming ir nusikalt li element , kryžiuo i kapitula atid jo j pri mim Marijos riterius. Ta iau netik ti vykiai — didelis kalavijuo i pralaim jimas Lietuvoje, pagreitino j jungim .

Vilhelmo Modenie io paveiktas, popiežius Grigalius IX leido visoje šiaur s Vokietijoje paskelbti (1236.II.19) *pirm j* kryžiaus žyg prieš lietuvius. Kalavijuo iai jau buvo pasteb j , jog j pašo-

⁷⁴ M. Tuml er, *Der deutsche Orden im Werden, Wachsen und Wirken bis 1400*, Viena 1955 (gausi bibliografija). Lietuvišku poži riu ir lietuvi ir kit bibliogr. ži r. Z. Ivinskis, *Kryžiuo i ordinas*, LE XIII, 177-184.

n j atsirado stipri j ga, kuri gal jo b ti pavojinga ordinui pa ioje Livonijoje. V l pasitelk jungtin vietini taut kariuomen ir gav Vokietijos kryžinink talkos, riteriai suruoš didel žyg šiaurin Lietuv . Gr ždami prie Saul s (« kein Soule sie karten wider »), t.y. Šiauli srityje, pelk toje vietoje, jie Žemai i kunigaikš io Vykinto ⁷⁵ vadovaujam b ri buvo sumušti (šv. Mauricijaus dien , 1236.IX.22). Daugyb s žuvusiųj tarpe buvo pats Volkevinas ir 48 riteriai ^{75 76}, o kitus b glius pakelyje žud žiemgaliai ⁷⁷.

Šitas ankstyvas lietuvi laim jimas savame krašte parod j organizacij ir susiklausym . Skaudus sm gis paskubino kalavijuo-

⁷⁵ Kad Vykintas yra buv s prie Saul s kautyni vadas teturime netie-
siogin rody m , randam Ipatijaus kronikoje. Kada buvo bandoma s jung
(koalicij) prieš Mindaug ir Vykint traukti (1248 m.), Rygos vyskupas raš
Volinijos-Hali o Danieliui Romanai iui : « Tik tavo labai darome mes taikos
sutart su Vykintu, nes jis pražud daug iš m s broli » — «jako tebe delia
mir stvorim so Vykyntom, zane brat'ju našu mnogu pogubi » (PSRL II, 816) ;
St. Zaj czkowski (*Studia*, o.c. 54-56) pirmasis nurod šit Ipatijaus kronikos
viet , darydamas išvad , kad stipriausias to laiko Žemai i kunigas yra buv s
vadu Saul s-Šiauli kautyn se. Panaši išvad pri jo : S. Sužied lis, *Kau-
tyn s ties Šiauliais 1236 m.*, Athenaeum VI, 1935, 45 ; Z. Ivinskis, *Saul s-
Šiauli kautyn s 1236 m. ir j reikšm*, Kaunas 1936, 32 ; naujai prie toki
išvad prisid jo V. Pašuto, *Obrazovanije*, o.c. 371.

⁷⁶ LReim 1906-1907. Visas Saul s kautyni aprašymas LReim 1859-1966.
Kiti šaltiniai ir gausi bibliografija S. Sužied lis, *Kautyn s*, o.c. 13-53; Z. Ivins-
kis, *Saul s-Šiauli kautyn s*, o.c. 1-50. Plg. naujai gana pla iai su žem lapiu
ir planu Fr. Benninghoven, *Der Orden der Schwertbrüder*, 1964. Kas lie ia
kautyni viet , negalima identifikuoti *Sald s* su *Vec-Saule* prie Bausk s, nors
Aug. Bielenstein (*Die Grenzen des lettischen Volksstammes*, 1892, 122) tik josi
tai tezei surad s ir archeologini duomen . Gal paskutinis Br. Schumacher
(*Geschichte Ost- und Westpreussens*, Würzburg ⁴ 1959, 36) laik Bausk s Saul
vieta kautyni , jas paankstindamas (1235 m.). Užtat R. Wittram (*Baltische
Geschichte 1180-1918*, München 1954, 22) yra ar iau tiesos, teigdamas : « Es
war auf dem Rückweg von einem Zuge gegen die Litauer, am 22. September
1236. Bei Säule — wohl Schaulen in Litauen — wurde das Ordensheer von
den Litauern, denen die Sengaller sich anschlossen, überfallen und vernichtet *.

⁷⁷ Popiežius Grigalius IX savo bul je (LUB I, 191) min jo 50 kritusi
riteri . Tokius pat skai ius užraš Chronicon Olivense ir Chronicon Hermanui
de Wartberge (SRP I, 681 ; II, 33-34). Tos kronikos pamini taip pat mirt
« daugyb s kryžinink » (pilgrim). Didž. Naugardo ir Tver s metraš iai pa-
mini, kad *užj rio* vokie iai su didele j ga buvo atvyk Rygon (« priidoša Nemce
v sile velice iz zamorija v Rigu »). Tie šaltiniai taip pat patvirtina Eiliuotin s
kronikos žini , kad Saul s kautyn se dalyvavo ir *Ruzen* (LReim 1889-1890).
Iš Pskovo buvo atvyk Livonijon 200 kari kaip kalavijuo i ordino s jungi-
ninkai kariauti prieš «bedievišk j Lietuv ». Bet tik kas dešimtas is j j
tesugr ž s namon... 1237 m. raš pirmasis D. Naugardo metraš tis : «idoša na
bezbožnuju Litvu ; i tako... bezbo nymi poganymi pobeženi bysa, priodoša
koždo desiatyj v domy svoja » (*Novgorodskaja pervaja letopis' staršego i mlad-
šego izvodov*, red. A. Nasonov, 1950, 74; plg. PSRL III, 50; IV, 1, 214;
IV, 2, 208 ; XV, 364).

i vokie i ordin jungim , kuris buvo vykdytas 8 m n. po Saulis kautyni (1237.V.13). Šitas susijungimas, t. y. kryžiuo i atsiradimas ir prie Dauguvos krant , ateityje bus pastovus akstinas, kad abi ordino dalys (Pr suose ir Livonijoje) susijungt ir *teritoriniu* ryšiu. Kaip nemalonus pašinas ordino k ne, Žemai iai atsirado tarp dviej ugni , ir juos laim ti pasidarys ordinui aukš iausias užsienio politikos tikslas, ypa K stu io ir Vytauto laikais. Livonij ir Pr susijungian iam tiltui nutiesti daug pastang bus pad ta iki pat Melno taikos (1422 m.), net dar v liau ⁷⁸.

III. S junga prieš Mindaug . Jo krikštas ir kar nacija

Mindaugo kaimynai ir giminai iai su nepasitik jimu ir baime ži r jo jo pasisekimus ir galios stipr jim . Volinijos — Vladimiro Romanai i nor priešiška i veikti skatino Dausprungai iai. Rim iausias priešas d dei Mindaugui buvo nepaliaujamas sosto varžovas Tautvilas, kurio viena sesuo buvo ištekl jusi už Naugardo kunigaikšio Aleksandro Nevie io (Nevskio) ⁷⁹, o kita už — Volinijos Danieliaus. Savo pretenzij atžvilgiu Tautvilas buvo ryškus Vytauto ir šio pusbrolio Švitrigailos pirmatakas. Atsiremdamas priešus Lietuvoje viešpataujan io valdovo, drauge kovojo prieš j už savo teises.

Danielius taip pat pasirod veiklus. Kovon prieš Mindaug jis kviet lenkus, s jungon traukdamas net puslaukinius polovcus. Danieliaus palaikomas ir Livonijos vokie i užtariamas, narsus Žemai i kunigaikštis Vykintas prikalt jo Rygos miest ir pat vyskup Mikaloj sudaryti su Romanaiiais sutart . Prieš Mindaug dar buvo užraginti jotvingiai ir nenurimusi dalis Žemai i . Be to, Eiliutin kronika pamini (apie 1250 m.), kaip Livonijos magistras Andrius, nuterioj s Nalš n srit , at jo iki pat Mindaugo pilies Lietuvoje (*Littowen*). Tais pat metais magistras išsiruoš žygiui ir Žemai ius ⁸⁰.

Jauna Lietuvos valstyb pateko didel pavoj . Ta iau Mindaugas savo gimtu gudrumu veik kli tis ir neleido jai žlugti. Pirmiausia jis jieškojo taikos pas Volinijos Danieli , prašydamas nepalaikyti brolvaikio Dausprungai io. Dovanomis ir pinigais Mindaugas

⁷⁸ Pla iau Z. Ivinskis, *Kovos broužai d l žemai i ir j sien*, Athenaeum V, 1935, 54-117 ; M. Tuml eb, *Der deutsche Orden.*, o.c. 130 ir sek. B. Schumacher, *Geschichte*, o.c. 34 ir sek.

⁷⁹ M. Taube, *Russische und litauische Fürsten*, o.c. 407.

⁸⁰ LReim 3287-3350 (« der konic in siner bürge lac », 3329 eil.). Iä Eiliutin s kronikos matyti, kad riteriai su kryžininkais tuojau gana s kmingai puol Žemaitijon (LReim 3351-3398 ; « der Sameiten blüt man göz und sie mochten sich nicht weren » 3372-3373 eil.).

nor j s nužudydinti savo varžov ⁸¹, pavartodamas ankstesnius kovos metodus ⁸². Mindaug neramino žinios, kad Tautvilas buvo parod s palankumo vokie iams ir krikš ionims ⁸³. S n nas gal jo pasidaryti dar pavojingesnis, kai jis kreip si Rygos arkivyskup krikšto reikalui. Kiek žinios siekia, Tautvilas yra buv s pirmasis Rygoje lotyniškai pakrikštytas lietuvi kunigaikštis. Yra manoma, kad Tautvilui jau tur jo b ti skirtas ir popiežiaus Inocento IV raštas, iš kurio aišk ja, kad neofitas Polocko kunigaikštis pareišk s nor « kurti lotyn katedros bažny i » ⁸⁴.

Tautvilo teises prieš Mindaug palaik tad ne tik Volinijos kuni- gaikš iai, bet taip pat Rygos arkivyskupas ir jo miestas. Bet pad tis nepasidar tokia, kaip 1382 ir 1390 m., kai iš Pr s ordino Vytautas terorizavo pusbroli Jogail , priversdamas j nusileisti ⁸⁵.

Mindaugui buvo savotiška laim , kad Tautvilas krikštijosi pas Rygos arkivyskup , kuriam nebenor jo paklusti Livonijos ordinas. Naudodamasis tokia savo prieš nesantaika, Mindaugas pirmasis iš lietuvi kunigaikš i gelb josi iš savo sunkios pad ties, kreipdamasis Livonijos ordino magistr ir siusdamas jam vairi brangi dovan ⁸⁶. Mindaugui pavyko su Andrium von Stirland užmegzti kalb , nes ir magistrui Danieliaus ir Tautvilo s junga su Rygos vokie iais nebuvo pakeliui. tikin s Mindaug , žad jus užrašyti žemi , jog b tinai jam reikia krikštytis ⁸⁷, magistras su juo padar taik .

1250 m. gale ar 1251 pradžioje Mindaugas pri m krikšt . Jis nebuvo pirmasis lietuvi kunigas, kuris jieškojo Livonijos ordino pagalbos ir krikštijosi. Kai uolus Mindaugo šalininkas ir jo sesers vyras (ar s nus) Lengvenis smarkiai persekiojo tris brolius kunigus ⁸⁸, šie gelb josi iš savo sunkios b kl s, pab gdami Rygon. Ordino glo- boje pasikrikštij , kaip jo vasalai jie gavo teoretisk teis valdyti savo žemes ir žmones ⁸⁹. Panašiai elg si po Mindaugo mirties Nal-

⁸¹ PSRL II, 816.

⁸² PSRL II, 858.

⁸³ M. Taube, *Russische*, o.c. 406, 462.

⁸⁴ LUB m, 1226 nr.

⁸⁵ Pla iau Z. Ivinskis, *Jogailos santykiai su K stu iu ir Vytautu*, rink. *Jogaila*, red. A. Šapoka, Kaunas 1935, 45-79.

⁸⁶ Tam reikalui es Mindaugas pasiunt s daug aukso ir sidabro, sidabrini ir graži auksini ind ir daug arkli : « poslal. . . zlata mnoho srebra i sosud serebrenyi i zlatyi i krasnyi i kone mnohy » (PSRL II, 816-817).

⁸⁷ LReim 3451-3576 (pla iai ir domiai išd styta, kokiu b du Mindaugas su Livonijos ordino magistr u žmezg kontakt ir susitaik). Livonijos magi- stras, atvyk s Lietuv , pažad j s Mindaugui, jeigu tik tas pasikrikštys, išr pinti karališk vainik (LReim 3493-3496).

⁸⁸ Pla iau ži r. Z. Ivinskis, *Lengvenis*, LE XIV, 1958, 386.

⁸⁹ Plg. K. Avizonis, *Die Entstehung*, o.c. 28.

š n *Suxe*, pasi lydamas savo turt Rygos arkivyskupui⁹⁰. Ir Pr s ordinas mielai priglausdavo tokius perb g lius, juos pakrikštydamas. J žemes ordinas priimin jo vasaliniais feodais, vis r pestingai aktuose pažym damas, jog buv savininkai gaus savo žemes valdyti, kai Lietuva bus nukariauta⁹¹.

Apie tok svarb dalyk , kaip Mindaugo krikštas, smulkesni žini nerandama, nes Eiliuotin s kronikos, Ipatijaus metraš io ir popiežiaus Inocento IV buli užuominos yra per bendros. Ar Mindaug krikštui ruoš tas pats Livonijos ordino kunigas Kristijonas, kuris už poros met tapo paskirtas Lietuvos vyskupu, yra neaišku, nes krikšto laikotarpyje jis buvo Vokietijoje. Mindaugas krikštijosi ne tik su s numis ir žmona, kuri gavo Mortos vard , bet ir su b riu jam priklausan i žemi gyventoj . Tad Inocentas IV, apie tai iš Mindaugo pasiuntim sužinoj s, gal jo rašyti, jog Lietuvos valdovas krikštijosi « su didele daugybe pagoni »⁹²; o kitoje bul je popiežius dar aiškiau pažym jo, kad krikšt pri m « didel daugyb pagoni , kurie buvo jam (Mindaugui) pasidav »⁹³. Aplinkui tur jo likti Mindaugui priešišk kunigaikš i , kurie nepritar jo krikštui. Gal b t, dar prieš pat krikšt susimok liai m veikti, nes to laikotarpio chronologij yra sunku nustatyti.

Mindaugo prieš tarpe buvo Vykintas, pas kur Žemai ius apie 1250-1251 m. atb go ir Tautvilas. Ipatijaus kronikos duomenimis, susijung su jotvingiais, žemai iais ir jau iš seniau gav Volinijos Danieliaus pagalbos, jie žygiavo prieš Mindaug . Užsidas s savo pilyje⁹⁴ ir atsilaik s, jis m priešus skaldyti. Jotvingius jam pasisek papirkti sidabru. Paskui « surink s didel j g , Mindaugas atvyko prie Vykinto pilies, vadinamos Tviremet», kuri , berods, reikia tapatinti su Žemai i Tverais (rytus nuo Varni , prie J ros priuopio Aitros). ia jis, be aiškios pergals, karo lauke susitiko su gimina iais ir j s jungininkais žemai iais, Danieliaus rusais ir polovcais, kuri vienas pašov s Mindaug šlaun⁹⁵.

⁹⁰ M. Perlbach, *Urkunden des Rigischen Capitel-Archivs in der Fürstlich Czartoryski'sehen Bibliothek zu Krakau*, Mitteilungen aus der Livländischen Geschichte, XIII, 1886, 17-18.

⁹¹ PUB I, 2, 488-489.

⁹² « cum numerosa multitudine paganorum » (TMPL I, 50).

⁹³ «numerosa paganorum multitudine sibi [= Mindaugui] subdita» (TMPL I, 101 nr.).

⁹⁴ Ji yra pavadinta Ipatijaus kronikoje *Voruta* (PSRL II, 817-818). Pagal K. B g , *Voruta* nebuvo vietovardis, o bendrinis žodis, kuris gal jo reikšti *arx, castellum, krepost', twierdza* (K. B ga, *Rinktiniai Raštai*, I, Vilnius 1958, 131-137).

⁹⁵ PSRL II, 818. V. Pašuto, *Obrazovanije*, o.c. 379.

S nui Vaišvilkiui tarpininkaujant, Mindaugas pabaig kovas ir bu Volinijos kunigaikš iais. Vienas iš Romanai i , Danieliaus s nus Romanas gavo iš Mindaugo vien kunigaikštij su keliomis pilimis Juodojoje Rusijoje, kitas Danieliaus s nus — Švarnas ved Mindaugo dukter , kurios vardas ta iau nežinomas ⁹⁶. -O Vaišvilkas, savo noru atsisak s valdžios Juodojoje Rusijoje, užsid j s vienuolio abit , išvyko Atoso kaln Balkanuose. Nebetek pagalbos, susitaik su Mindaugu ir kiti maištaujantieji kunigaikš iai. Edivydo vardas dingo be žinios, o Tautvilas, per j s d d s Mindaugo pus n, jam liko ištikimas iki pat jo nužudymo. veik s savo priešus ir Livonijos ordino magistro skatinamas, Mindaugas po savo krikšto 1251 m. išsiunt pas popieži pasiuntinius. Tai delegacijai vadovav s lietuvius Parnus ⁹⁷. O Inocentas IV pa iam Mindaugui apie j užsimin , sakydamas : « Kadangi nusizemin s Mus prašei per oficialius ir nepaprasčius pasiuntinius...» ⁹⁸. Jie pataik atvykti pas popieži , buvus Milane, piln r pes i ir sukr tim met . Tiesa, žymiausias Hohenštaufen imperatorius Fridrichas II k tik (1250 m.) buvo mir s Palerme, jau kelintu kartu dar syk Lijono koncilijuje ekskomunikuotas (1245 m.), bet jo p dinis su savo nerimstan iais šalininkais band tvirtintis. Šito tempimo metu popiežius nuo tolim Baltijos plot valdovo atvykusiems pasiuntiniams parod rimto d mesio. J liudija šeši popiežiaus raštai Mindaugui, ar jo reikalu siusti kitiems, iš j iš kurijos 1251 m. vidurvasaryje. Kad Nemuno žemi valdovo delegacija susilauk didelio palankumo, paaiškina, be kitko, bendros politin s bei religin s priežastys, d l kuri nuo Lijono koncilio ryt Europa buvo Romos kurijoje labiau susidom ta.

Pas koje sib g jusios Hohenštaufen ir popieži kovos suskilusiai Vakar Europai kaip tik tuo metu gras didelis totori invazijos pavojus. Nesimat j gos, kuri gal t suorganizuoti s kming atsišpyrim . Mindaugo pasiuntini pasirodymas pas popieži jam buvo gera proga dar labiau atkreipti d mes du šalia totori nuteriot ryt Europos plot sistiprinusius valdovus. Tai buvo, žinoma, Lietuvos Mindaugas, kuris atstovavo iki tol buvusiai grynai pagoniškai žemei. Antrasis buvo Volinijos-Hali o Danielius, kurio valdos

⁹⁶ V. Pašuto, *Obrazovanije*, o.c. 380.

⁹⁷ LReim 3505-3515. Pirmiausia jis nuvyko Livonijon pas ordino magistr (3510-3511 eil.) ir, iš Romos gr ž s, v l sustojo Rygoje (3534-3542 eil.) su popiežiaus bul mis, iš kuri buv išskaityta, kad Livonijos magistrui priklausanti teis Mindaug kar nuoti (« ... daz gegeben was dem meistere der cröne gewalt », 3541-3542 eil.). Plg. M. Hellmann, *Der Deutsche Orden und die Königshronung des Mindaugas*, Zeitschrift für Ostforschung, III, 1954, 3 nr., 387.

⁹⁸ « Quia vero per solemnes ac spciales nuntios nobis humiliter supplicasti » (TMPL I, 49).

išpažino jau krikš ionišk (graik) tik jim . 1246 m. metais prasi-
d jusios derybos su Danielium d l bažnytini s unijos buvo s kmingai
užbaigtos 1253 m., kai buvusioje jotvingi žem je Drogi ine popie-
žiaus legatas Opizo Danieli vainikavo karalium

an dvięj valdov santykiu su Roma panašum , abiejose
valstyb se besivystan i nauj vyki paralelizm , jau yra nuo seniau
atkreipta d mesio ⁹⁹ ¹⁰⁰. Abiem valdovam popiežius Inocentas IV
suteik karališkas kar nas, tur damas vilties, kad jiedu pastatys
j g prieš totorius. Bet viltys Volinijoje-Hali e nepasiteisino. Opizo
skelbiamasis kryžiaus karas prieš totorius nedav rezultat , o pats
Danielius tuojau *atsimet* nuo Romos ir atsisak gyvendinti savo
žem se bažnytini unij .

Bet jau nuo 1251 met galingas Danieliaus kaimynas, kuris jam
neleido sigal ti Nemuno aukštupio valdose, taip pat buvo patyr s
popiežiaus Inocento IV ypatingo palankumo. Ar Romos kurija
žinojo apie pagoni lietuvi ankstyvesnius susikirtimus su totoriais,
n ra duomen ¹⁰¹. Bet kiekvienu atveju iš naujakrikšt buvo lau-
kiama Europai s jungininko kovoje prieš mongolus.

kurdamas atskir Lietuvos vyskupij (*diocesis Lethoviensis*),
Inocentas IV jai suteik (1251.VII.17) Apaštal Sosto glob ir ap-
saug , o Mindaugas tapo «ypatingasis Romos Bažny ios s nus»
(*filiius specialis sanctae Romanae Ecclesiae*)¹⁰². Šis savo 1253 m. dokumen-
tuose kalb jo apie popieži , kaip apie « m s t v » (*pater noster*).
Toks dvasinis *t vo ir s naus* santyki s viduriniais amžiais buvo žino-
mas ne tik vakar Europoje, bet ir schizmatik taut istorijoje Bal-
kanuose¹⁰³. Teisiniu ir politiniu atžvilgiu tokia adoptacija dažnai
reišk lenin priklausomyb , žinom iš popieži santyki su Karo-
lingais. Tokiame s naus ir t vo santykyje, kaip rodo Livonijos Hen-
riko kronika, skait si Padauguvio kunigaikš iukai Rygos vyskupo
Alberto atžvilgiu¹⁰⁴. Kaip daugelis Europos karalij nuo popie-
žiaus Inocento III laik , ir Mindaugo valstyb buvo subordinuota
Apaštal Sostui. Mindaugo karališkos kar nos klausimas nebesutiko

⁹⁹ T. Pašuto, *O erki po istorii Galicko-Volynskoj Rusi*, 1950, 259.
O. Hалеcki, *From Florence to Brest* (atsp. iš *Sacrum Poloniae Millenium*, V)
1958, 18-20. A. M. Ammann, *Ostslavische Kirchengeschichte*, Viena 1950, 54.

¹⁰⁰ A. Prochaska, *Dwie koronacye*, Przegł d Historyczny, I, 1905, 184-
208, 372-393.

¹⁰¹ Apie tai ži r. psl. 73-74.

¹⁰² TMPL I, 50.

¹⁰³ Apie *s naus-t vo* sanytk pla iau ži r. Z. Ivinskis, *Mindaugas und
seine Krone*, Zeitschr. für Ostforschung, III, 1954, 377-378 (tas pat *Aidai*,
1954, 2 nr., 55-59).

¹⁰⁴ L. Abbusow, *Deutsches Archiv*, VIII, 1950, 46.

kli i . Buvo statoma tik viena s lyga, kad ypatingasis Bažny ios s nus, kaip ir jo p diniai, Lietuvos valstyb skaityt šv. Petro nuosavybe ¹⁰⁵. Tokiomis *patrimonia S. Petri* buvo tap tada eil Europos krašt .

Laimingai užmezgusi santykius su Apaštala Sostu, Lietuva oficialiai tur jo sijungti krikš ionišk Europos taut bendruomen . Atrod , kad pagonyb s išnykimas betur jo b ti laiko klausimas, nors ir nebuvo arti stipraus religinio centro, kuris b t dav s apaštalautoje ir par m s jau prasid jus kristijanizacijos darb . Tokio veiklaus religinio centro tr kumas, jau iamas nuo pr s apaštalo Vaitiekaus mirties (997 m.), nuostabiai ilgai išlaik baltus, ypa lietuvius, pagonyb je. Viduje susiskaldžiusi ir silpna Lenkija nuo XI amž. galo negal jo parodyti misijin s ekspansijos. Trump epizod sudar Gniezno arkivyskupo Pelkos žygis, kur , gal b t, reikia sieti su Livonijos ordino prad tu Lietuvos krikštijimu. 1253 m. Moz rijos Kozlove buvo šventintas Lietuvos vyskupu domininkonas Vitas¹⁰⁶. Jis ta iau savo diecezijos nepasiek , ir apie jos vieneri met gyvavim beveik nieko nežinoma. 1255 m. popiežius Aleksandras IV formaliai leido atsisakyti Vitui nuo savo vyskupijos, palikdamas jam tik vyskupo titul ¹⁰⁷.

Vakarykš i prieš nurodytas kelias krikš ionyb Mindaugui ruoš vairi sunkum . Pagoni žem s valdovas pateko jau susikomplicavus ryt Pabaltijo krikš ionišk autoritet tinkl . Norint iš jo išsipainioti, reik jo apdairiai veikti ir nugal ti eil kli i . Tiesa, popiežius palankiai sutiko Mindaugo žyg ir suteik jam karaliaus vainik . Bet siekdami sav tiksl , Livonijos ordinas ir Rygos arkivyskupas kliud jam tapti nepriklausomu.

Popiežius s moningai aplenk Rygos arkivyskup Albert . Kulmo vyskupas Henrikas Heidenreichas¹⁰⁸ gavo iš Romos bul šventinti « Lietuvos vyskup ». Pasidav s Livonijos vyskup takai ir gindamas interesus ypa Rygos arkivyskupo ir Kuršo vyskupo (šis 1253 m. per vakarini Žemai i — Ceklio — dalybas buvo pasidar s artimas Mindaugo vald kaimynas), Heidenreichas vis atid liojo naujo vyskupo konsekracij . Mindaugas v l kreip si Inocent IV, kuris, «karaliaus karšt troškim sužadintas», 1254.VI.24 d. paved arkivyskupui Albertui išrinkti ir konsekruoti tok tinkam vyskupui kandidat ¹⁰⁹, kuris b t pageidaujamas paties Mindaugo.

¹⁰⁵ TMPL I, 49; tas pat geresn je edicijoje MPV III, 36-37 (67 nr.).

¹⁰⁸ MPH II, 572; III, 22.

¹⁰⁷ MPV III 39 (73 nr.).

¹⁰⁸ domiai jo vaidmen palie ia K. Górski, *Heidenrei h*, Polski Słownik Biograficzny; plg. Z. Ivinskis, *Henrikas Heidenrei h*, LE VIII, 1956, 200.

¹⁰⁹ TMPL I, 53.

Ta iau Albertas taip pat dels . Tada Mindaugas v l raš popiežiui, savo kandidatu pamin damas Livonijos ordino kunig Kristijon ¹¹⁰, kuris grei iausiai bus apsilank s Lietuvoje dar tuo metu, kai, Mindaugo prašomas, Livonijos magistras atvyko Lietuvon Mindaugo pil taikos ir krikšto reikalais.

Tur b t, dar nesp j s gauti naujo Inocento IV rašto (1254. VIII.25), liepian io patenkinti Mindaugo prašym ¹¹¹, Rygos arkivyskupas pagaliau Kristijon šventino Lietuvos vyskupu¹¹². Peržengdamas ta iau aiškius Romos galiojimus, Albertas iš naujojo Lietuvos vyskupo priesaik pa m Rygos arkivyskupo vardu, nauj j Lietuvos diecezij subordinuodamas Livonijos ir Pr s arkivyskupijai. Pagunda savo arkivyskupijos jurisdikcijai užsitikrinti naujus plotus buvo per stipri, ir Albertas jai neatsilaik . Nuo koalicijos met prieš Mindaug (Tautvilo krikštas), kaip rod eil fakt ¹¹³, Rygos arkivyskupas band iš savo rank neišleisti Lietuvos krikštijimo iniciatyvos. domiu sutapimu, 1251 m. buvo panaikinta Žiemgalos vyskupija. Jai anks iau buvo priskirti Nemuno ir Neries plotai, t. y. dar nenukariautos Lietuvos valstyb s žem s. Buvusioji Žiemgalos diecezijos teritorija buvo prijungta Rygos hierarchui, naujai gavusiam *arkivyskupo* titul . Iš ia suprantamas šio nenoras vykdyti iš Romos einan ius nurodymus atskiros Lietuvos vyskupijos reikalu.

Specialiu raštu panaikindamas Rygos arkivyskupo jurisdikcij Lietuvai, Inocentas IV Mindaugui praneš apie Lietuvos vyskupijos išskirim iš kaimynin s metropolito jurisdikcijos. Matyti, popiežius jau nebeprisitik jo Mindaugo valstyb s kaimyniniais vyskupais, nes galiojo (1254.IX.3) Saksonijos (Neuenburgo) vyskup iš Kristijono paimti priesaik popiežiaus ir Romos vyskupo vardu¹¹⁴. Aplenkdamas Livonijos ordin , Mindaugas buvo m s savarankiškai veikti, ir tre iu atveju buvo kreip sis Romos kurij . Per trejus metus Mindaugui pagaliau buvo pasisek nugal ti kli tis ir Livonijos hierarch savanaudiškas užma ias¹¹⁵. Kadangi to laikotarpio popieži nusistatymas buvo vyskopus laikyti nuo sav s betarpiškai priklausomus, Lietuvos vyskupijai buvo gauta egzempcijos teis . Tod l nuo 1254 m. galima kalb ti apie užuomazg tik Romai tepriklausan ios bažnytin s Lietuvos provincijos.

¹¹⁰ LUB I, 337-338.

¹¹¹ LUB I, 254.

¹¹² Pla iau ži r. Z. Ivinskis, *Kristijonas, pirmasis Lietuvos vyskupas*, LE XIII, 1958, 145-146.

¹¹³ J. St akauskas, *Lietuva*, o.c. 67-68, 74-81.

¹¹⁴ LUB I, 355.

¹¹⁶ TMPL I, 53.

Livonijos ordino pagalba išrūpinti karūnos užsėdinti Mindaugui sekėsi šiek tiek lengviau, bet ir tai užtruko dvejus metus (1253). Mindaugo vainikavimasis karaliumi buvo nepaprastas atsitikimas Lietuvoje, vienintelį kartą formaliai tevyne su pusaštunto šimtmečio lietuvių tautos istorijoje, nes vėliau Lietuvos valdovui vis kokios nors kilmės pastodavo keli sėdėdinti, ar labai artimi karūnos garbė (1398, 1409 1429-1430 m.; plg. Urachas-Mindaugas II — 1918 m.). Nors Lietuvos didieji kunigaikščiai garsūs savo žygiais ir XIV amž. paprastai buvo vadinami karaliais, tačiau Mindaugas pasiliko pirmas ir paskutinis formaliai vainikuotas Lietuvos karalius¹¹⁶.

Mindaugo karūnavimas buvo atliktas pagal nusistovėjusį viduriniame amžiuje karalių vainikavimo liturgiją, vadinamą *ordines*, vykdytą popiežiaus vardu^m. Pats Mindaugas savo dokumente rašė:

¹¹⁹ Dabar yra gyvai keliamas klausimas, kad visus didžiuosius Lietuvos kunigaikščius reiki vadinti karaliais, o pats Mindaugas — karalyste. XIII amž. vokiškuose šaltiniuose lietuviškas žodis *Kunigas* karaliai buvo vadinami *konic* (*kunic*) (plg. Z. Ivinskis, *Kunigaikštis*, LE XIII, 1958, 355-356; A. Salys, *Kunigas*, ten pat 356-358), o lotyniškuose kartais *rex*, nes vakariečiaiškai galvojantieji ordino kronistai, ypač XIV amž., neturėjo kito tikro pavadinimo Lietuvos valdovams, ir juos kronikose pavadindavo titulu *rex*. Tokiu titulu popiežius Jonas XXII davė Gediminui, nes ir ryškiai tokiuose surašytuose garsiuosiuose Gedimino laiškuose buvo pavartotas tas titulas. Iš išlikusių didelio skaičiaus paties Vytauto ir jo pėdėdinti, kurie nebuvo Krokuvėje karūnoti Lenkijos karaliais, kanceliarijoje surašytą dokumentą, niekur tačiau nerandame, kad tie valdovai patys save būtų titulavę karaliais (plg. A. Salys, *Karalius*, LE X, 1957, 510-511). Po Gedimino didžiojo kunigaikščio titulas pamažu formaliai nusistovėjo Vilniuje sėdintiame vyriausiam kunigaikščiui. Kas buvo iš Vilniaus išvarytas (Jaunutis 1341, Jogaila 1381), tas savaime neteko didžiojo kunigaikščio titulo. Norintieji dabar mūsų garsiuosius didžiuosius kunigaikščius pakelti karalių laipsnui, turėtų ne tik reikšti savus šios dienos asmeniškumus patriotinius nusistatymus, o labiau eiti tiesiai į šaltinius ir susipažinti su pats valdovų vartotais titulais, juo labiau, kad tie šaltiniai yra spausdinti ir ne sunkiai prieinami. Akivaizdoje autentiškų šaltinių, kuri dvasios ir jėgų formų perdirbti jokia teisinė logika po šešiame amžiuje nebeįmanoma, turėtų būti stipriai koriguoti naujieji išvedžiojimai (P. V. Raulinaitis, *Lietuva — karalystė ar Didžioji Kunigaikštija?* Lietuvių Dienos, 1962, 1 nr., 16; P. V. Raulinaitis, *Lietuva — karalystė*, Draugas, 1962 m. birželio 23 d. šeštadienio priedas; V. Alantas, *Lietuva — Karalystė ar Didžioji Kunigaikštija*, ten pat 1962 m. rugpjūčio 4 d. šeštadienio priedas). Jau J. Rugis (*Lietuvos karalystės klausimu*, Draugas, 1962 m. liepos 7 d. šeštadienio priedas) taikliai pastebėjo, kad « kiekvienas praeities laikotarpis turi būti matuojamas tik tuo pačiu laikmatu », o prof. dr. J. Jakštas (Draugas, 1963 m. kovo 2 d. šeštadienio priedas) teisingai spėjo, jog didžiojo kunigaikščio titulas turi savo nusistovėjusias tradicijas, kuri negalima kaitalioti. Kita proga, turėtų būti, teks dar žymiai išsamiau prie šito klausimo sugrįžti, atsiremiant pačius dokumentus ir kronikas.

¹¹⁷ Apie Mindaugo vainikavimo *ceremoniją* plačiau žiūr. Z. Ivinskis,

« Patepti šventu aliejumi Lietuvos karalius, gavome karalyst s diadem »¹¹⁸. Jo patepimo apeigas atliko Kulmo vyskupas H. Heidenreichas, o Livonijos magistras Andrius užd jo kar n , kuri jis buvo pažad j s iš popiežiaus išr pinti¹¹⁹. Kar nos išr pinimas reišk ir teis j užd ti. Taigi magistras Andrius, paskirtas popiežiaus legatu, pa m iš Mindaugo ir atitinkam priesaik . Iš Eiliuotin s kronikos yra galima išvesti, jog popiežius suteik Livonijos magistrui teis vainikuoti naujakrikšt valdov , duodamas jam «der krone gewalt»¹²⁰. Tad Mindaugui, su kuriuo drauge buvo vainikuota ir jo žmona Morta, buvo pritaikintas prastas karali vainikavimo ceremonijalas, kai konsekrutojas (patep jas) ir vainikuotojas yra ne tas pats asmuo.

Kur Mindaugas buvo vainikuotas, n ra duomen . Ar tai vyko jo sostin je? Gal b t, Mindaugas, kaip ir daugelis vidurini amži valdov , *netur jo* pastovios sostin s. Tad n ra tikslu bandyti Vorut ¹²¹ ži r ti, kaip sostin dabartine prasme. Gaus s bandymai vairiausiose Lietuvos vietose ieškoti vadinamos Mindaugo sostin s¹²² gali b ti pateisinti, jeigu XIII amžiaus valdovo « sostin s » klausimas yra sprendžiamas naujoviškai. Su pagrindu galima teigti, kad tik Aukštai iuose buvo Mindaugo t višk s žem s. Jo svarbiausios pilys buvo jo valdoje, kuri vadinosi Lietuva, pradžioje teapimdama tik dal Mindaugo valstyb s. Toje žem je Kernav (prie Neries) yra buvusi viena iš svarbi Mindaugo pili , kurioje jis gal jo ilgiau tur ti vien savo pagrindini buveini . Bet Mindaugo valdym reikia taip pat rišti ir su sta iatiki plot centrais, eventualiai ir su Naugarduku.

Jieškant Mindaugo kar navimosi vietas, reikia j palyginti su Volinijos-Hali o Danielium, kuris taip pat buvo užmezg s santykius su Inocentu IV. Kaip sakyta, dar 1246 m., nor damas nusikratyti totori jung , Danielius praš popiežiaus pagalbos, žad damas prisijungti prie Romos Bažny ios. Kaip tik Mindaugo vainikavimosi

Mindaugas ir jo kar na. Aidai, 1954, 55-59 (tas pat vokiškai Zeitschr. für Ostforschung, 1954, 360-386).

¹¹⁸ «In regem Lettowie oleo saerato peruncti, regni suscepimus diadematem » (LUB I, 243).

¹¹⁹ LReim 3493-96. Plg. M. Hel l mann, *Der Deutsche Orden*, o.c. 387-390.

¹²⁰ LReim 3541. Apie pa i kar n ži r. M. Hocu, *Die Krone des Mindaugas*, Zeitschr. für Ostforschung, III, 1954, 3 nr., 397-415.

¹²¹ *Voruta* K. B gai tereišk bendrin žod (ži r. išnaš 94).

¹²² Eil istorik piršo vis kit vietov Mindaugo « sostines » : 1. Varn nai (Vilniaus krašte) — J. Latkowski, 2. Uturiai (prie Betygalos) — W. K - trzy ski, 3. Liškiava — J. Totoraitis, 4. Latuvos (*Lietuvos*) up s (Šventosios prieupis) pilis — E. Volteris, 5. Varniai — A. Steponaitis, ir kt.

metais (1253) Inocentas IV suteik karališk kar n ir šio priešui Danieliui, popiežiaus legatas Opizo vainikavo Danieli ir jo žmon Salom j ne jo sostin je Hali e, o karo žygio metu jotvingi žem je Drogi ine¹²³. Savo kar na Mindaugas, aišku, taip pat tur jo siekti labiau užsitikrinti valdom žemi priklausomyb . Kar nuotasis Danielius nuo seno Mindaugui buvo rimtas varžovas Juod j Rusij . Galimas dalykas, jog Mindaugas, nor damas labiau pabr žti užimt j rus žemi priklausomyb , vainikavosi Naugarduke. Pirmosiose popiežiaus bul se Mindaugui fig ravo pripažinimas žemi , kurias jis atims iš *pagoni* . Apsivainikav s, jis dar išpraš patvirtinim savo valdžioje esan i rusišk žemi , gaudamas teis savo s n kar nuoti Lietuvos valdovu^{123 124}.

Už pagalb b doje ir karališkos kar nos išr pinim Mindaugas tur jo ordinui *atsilyginti*. Kar navimo metais jis užraš Žemai iuose po pus žemi Raseini , Betygalos, Ariogalos ir Laukuvos. Kita t žemi pus buvo užrašyta vyskupui Kristijonui (1254.III.8 ir 12 d.),¹²⁵ kuris gal jo ten tik tis apsaugos nuo prieš puolim ir sistiprinti, kryžiuo iams padedant. Jis tod l tuojau pat atidav ordinui dešimtin «vis t žemi , kurias gavo nuosavyb n iš. . . Lietuvos karaliaus Mindaugo »¹²⁶.

Ar kiti penki Mindaugo vardu surašyti dokumentai yra autentiški¹²⁷, tr ksta tikinan i rodym . 1255 met dovanojimu es Mindaugas Livonijos ordinui užraš s s li žem — S l (*Selonia*)¹²⁸. Po dviej met es Mindaugas toliau Livonijos ordinui užraš s Karšuv , Nadruv ¹²⁹ ir kai kurias Žemaitijos sritis ¹³⁰. Dar po dvej met (1259) Mindaugo vardu ordinui buvo surašytas naujas dovanojim dokumentas. Juo buvo užrašytos vairios S duvos sritys, visa Žemaitija, kuri ordinas jau pora dešimtme i taikst si, ir Skalva ¹³¹. Pagaliau Mindaugas es Livonijos riteriams užraš s vis Lietuv , jeigu jis mirt bevaikis. Apie 1260 metus ta iau dar buvo gyvi trys Min-

¹²³ PSRL II, 827.

¹²⁴ TMPL I, 60.

¹²⁵ LUB I, 345; plg. J. Stakauskas, *Lietuva*, o.c. 113-116.

¹²⁶ LUB I, 266 nr.

¹²⁷ Paskutinis išsamus K. Mal eczy skio darbas (*W sprawie autentyczno ci*, o.c. 1-56) to klausimo galutinai neišsprendžia.

¹²⁸ LUB I, 371. 1261 m. rugpj io 7 d. pakartotiniame s li žem s dovanojime yra išskai iuota eil Lietuvos šiaur s vietovardži (LUB I, 461-464) ; plg. A. Sal ys, *S liai*, LE XXVII, 1962, 221-223.

¹²⁹ Ži r. A. Sal ys, *Karšuva*, LE XI, 1957, 97-99 ; A. Sal ys, *Nadruva*, LE XIX, 1959, 469-470.

¹³⁰ pub p 2, 33-35.

¹³¹ PUB I, 2, 69-70. A. Sal ys, *Skalva*, LE XXVII, 1962, 536-541.

daugos n s (Vaišvilkas, Ruklys ir Rupeikis) ir už Švarno, Danieliaus naus, ištek jusi dukt .

Paprastai svarbesni to laiko dokumentai b davo apr pinami antspaudoais ne vien tik susitarian i j pusi , bet ir liudytoj , juos teksto gale išskai iuojant. Liudinink nebuvimas kelia stipr tarim . Mindaugas buvo parod s daug sumanumo ir kietumo, kai reikalas jo apie savos valstyb s interesus. Sunku sutikti, kad jis paskui b t gal j s vis daugiau savo žemi užrašin ti ordinui, su kuriuo bendrauti buvo prad j s tik sunkios pad ties ver iamas.

Vidurini amži falsifikat bendras bruožas buvo perd tas gyrimasis nuopelnais. Visai nemin dami Rygos arkivyskupo, ir anie dokumentai perd m kelia tik Livonijos ordino ir šiek tiek Kristijono nuopelnus. Daugumas tyrin toj juos laiko netikrais. Nesutariama tik d l j atsiradimo laiko. Jeigu jie nebuvo suklastoti paioje Mindaugo kanceliarijoje, jie gal jo b ti ordino sufabrikuoti (1264 m.) tuoj po Mindaugo mirties. Juos yra bandoma sieti su tada popiežiaus duotomis didel mis teis mis Pr suose ir Lietuvoje ekijos karaliui Otokarui (Przemyslui) II. Šitais dokumentais ordinas gal jo siekti apsaugoti savo teritorijalines pretenzijas Lietuv¹³². rodymui, kad Lietuvos žem s yra buvusios jau Mindaugo užrašytos kryžiu iams, tie dokumentai gal jo b ti kryžiu i padirbti ir XIV amž. gale.

Jeigu 1257 ir 1259 met Mindaugo vardu surašytieji dokumentai ir b t sufabrikuoti vokie i ordino kanceliarijoje, ten ta iau minimos sritys (pietvakari Žemai i dalyje, S duvoje), kurias Mindaugas es užraš s ordinui, berods, gal t tarnauti argumentu, kad jas Mindaugas yra savin sis, arba jos jam tiesiog yra priklausiusios. Kiekvienu atveju ta iau, jeigu tie visi dokumentai ir b t galutinai rodyti kaip Livonijos kryžiu i falsifikatai, jie yra reikšmingas šaltinis ano meto Lietuvos teritorialinio suskirstymo. Jie išvardina keliolik XIII amž. Lietuvos vietovardžiu¹³³. Bet iki šiol vis dar n ra galutinai išaiškintas klausimas, ar tie dokumentai yra tikri. Jeigu jie visi b t autentiški, tai reikšt , kad « vokie i ordinas savo draugyst su Mindaugu yra be saiko išnaudoj s»¹³⁴.

Santyki audamas su naujakrikštu Mindaugu, Livonijos ordinas prad jo reikšming laikotarp . Jam m sektis ir teritorij ple iant,

¹³² J. Stakauskas, *Lietuva*, o.c. 139, 142; pla iau ži r. A. Šapoka, *ek karaliaus Przemyslo II (Otokaro II) žygiai Pr sus ir planas nukariauti sau Galindij , Jotvingius ir Lietuv* , atsp. iš *Praeities* III, Kaunas 1934.

¹³³ Su šitokiu nusistatymu tuos vietovardžius kalbiškai analizavo K. B ga (*Rinktiniai Raitai*, III, 1961, 70, 270-272).

¹³⁴ K. Forstreuteb, *Deutschland und Litauen*, o.c. 7.

ir kariniu atžvilgiu. Pavaduodamas susirgus Livonijos magistras, Eberhard von Seyne¹³⁵ (Deutschmeister) pastatė strategiškai svarbi Klaipėdos pilį 1253-1254 m.¹³⁶. Ji ne tik gynė svarbią kelią tarp Prūsijos ir Livonijos per patogią Kuršių Neringą, bet dar turėjo būti apsauga artjančiams iš Kuršo pietus ir nuo kairiojo Nemuno kranto šiaurinio riterių goms, turintiems sudaryti bendrą tiltą vakariniame Žemaičiuose (Baltijos pakraštyje). Nors Klaipėda iš tolo neteko suvaidinti tokios rolės, kuri buvo tekusi prieš lybius ir latvius Rygai ar prieš Priegliaus — Karaliaučiaus (1254 m.), tačiau Klaipėda beveik aklinai uždarė Lietuvai iš jūros, juo labiau, kad Prūsijos ordinas XIII amž. gale užvaldė Nemuno deltą.

Nors Žemaičiai, savo taškoje laikydami pajūrio plotą, tuojuo patį m. puldinėti Klaipėdą¹³⁷, tačiau jai, bent teoretiškai, Livonijos ordinas tuojuo gavo (1253 m.) platų užnugarą. Dar legatas Vilhelmas Modenietis buvo nustatęs, jog Kuršas esąs Prūsijos žemės tarsi. Gi Mindaugo karavimams metais per Ceklio dalybas daug žemių, esančių Žemaičių plote, atiteko Livonijos ordinui. Dalybų dokumentuose yra paminėtos vakarinių sritys — Duvzaris, Mėguva, Pilsotas, kurios sudarė Klaipėdos krašto plotą (nuo Minijos takos aukštyn Palangos pajūriui net iki Bartuvos). Dar platesnį Ceklio srityje, kurioje paminėti 44 vietovardžiai, ordinas savo valdžion pa m. plotą nuo Ventos aukštupio per Minijos ir Jūros upių takoskyrą iki Veiviržio upės, gaudamas du trečdalius Kretingos, Telšių, Mažeikių ir vakarinę dalyje Šiaulių apskrities. Tos sritys figūravo kaip nukariautos¹³⁸. Ordinas buvo dar gavęs žemių iš Žiemgalos vyskupijos dalybų (1254 m.)¹³⁹. Mindaugo užrašymai Žemaičiuose reiškia tolimesnius ordino laimėjimus.

¹³⁵ Z. Ivinskis, *Eberhard von Sayn*, LE V, 1955, 323-324.

¹³⁶ Apie Klaipėdos kaimų žinios: LUB I, 295-300, 305-306," 313-314, 315-319. *Codex diplomaticus Prussicus*, išl. J. Voigt, I, 1836, 91-93, 98 nr. SRP I, 629. LReim 3625-3654. J. Voigt, *Geschichte Preussens*, III, 67-69. St. Zajczkowski, *Studia*, o.c. 79-87. J. Sembritzki, *Geschichte der See- und Handelsstadt Memel*, 1926, 13 ir sek. F. Zurkalowski, *Studien zw Geschichte der Stadt Memel und der Politik des Deutschen Ordens*. Dissertation. Karaliaučius 1906 (atsp. iš *Altpreussische Monatschrift*). P. Šležas, *Klaipėdos miesto istorijos bruožai*. Mūsų Žinynas XXVI, 1933, 187.

¹³⁷ LReim 3723-3908.

¹³⁸ Apie Ceklų žinios. A. Salys, *Die žemaitischen Mundarten*, I, Tauta ir Žodis VI, 1930, 177-183. Plg. W. Eckert, *Die kurische Landschaft Cedis. Untersuchungen des Kampfes um Südkurland zwischen dem Deutschen Orden und Litauen*, Altpreussische Forschungen, XX, 1943, 6-84.

¹³⁹ LUB I, 345.

IV. Tolimesni Mindaugo santykiai su kaimynais
IR JO POLITIKOS CHARAKTERISTIKA

Krikštu ir žemi užrašais Lietuvos karalius apsaugojo nuo netikėt Livonijos ordino invazijų ir sau užsitikrino ramybę, su kryžiuočiais vis dešimtmeti (1251-1261) bėdamas oficialiai taikoje. Tad jis galėjo atnaujinti savo žygius į rytus. Mindaugo bėriai puldinėjo Lenkiją. Iš viso Mindaugo laikotarpyje po Saulės kautynių (1237-1263 m.) iš 33 lietuvių karo žygių kaimynus tik 5 turėjo būti ordino valdas, 8 — Lenkiją ir 20 — rusų žemes¹⁴⁰. Apie 1255 m. Mindaugas vis atgavo valdžią Polocke, užėmė naują žemę prie Dniepro — Černigovo ir Briansko kunigaikštijose.

vykiai taikiai vystytis Mindaugo nenaudai. Lietuvoje jo priešai, ypač Treniota Vykintaitis, nerimo. Mindaugas vis susivaidijo su Romanais. Drauge su totoriais Danielius ėmė pulti Lietuvos karaliaus valdas. Tai ypač apie Mindaugo konfliktus su iš Azijos rytų Europą siveržusiais totoriais gana maža, tačiau užsilikusi autentiška to paties laiko žinia. Vėlybi XVI amž. šaltiniai (Strykovskis ir Lietuvos Metraštinis) mini daug lietuvių *susikirtimų su totoriais* dar 1238-1243 m. Kritiškai vertindami *Latopisiec Litewski* ir Strykovski, tyrinėtojai, pradedant J. Leleveliu, apskritai yra atmetę šaltinius taip spalvingai ir plačiai aprašytus Lietuvos valstybės pradžių ir jos XIII amž. istoriją. Kai daugumą jų, nekreipdami dėmesio ten išskaičiuotas Mindaugo kovas su totoriais, an dviem versmėmis aprašymus numojo ranka, juos specialiau išnagrino J. Puzyna, bandydamas, aniems lietuvių šaltiniams grąžinti patikimumą¹⁴¹.

Ką galima pasakyti apie jaunos Lietuvos valstybės vaidmenį sulaukiant totorių slinkimo prie Baltijos jūros? Ir iš menkų šaltinių nuotrupų yra manoma šiek tiek žvelgti, jog Mindaugas tuo pat metu, kai vokiečiai ir Silezijos kunigaikštiai prie Liegnitzo (Silezijoje) 1241 m. sulaukė ten totorių tolimesnį veržimąsi Europą, yra atlikęs jai *didelį paslaugą*. Jis sustabdė ingis-chano kord slinkimo vakarus per jo valdomas žemes.

Nors Metraštinio žinios apie totorių puolimus yra sujauktai užrašytos, kai kurias užuominas tai ypač reikia atkreipti dėmesį. Gal pasiseks kada nors tiesos šiek apvalyti nuo nereikalingos « pel »

¹⁴⁰ H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie*, o.c., 95. PaRL. 180-421 nr.

¹⁴¹ J. Puzyna, *W sprawie Litwinów z Tartarami o Ruć w latach 1238-1243*, *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, IX, 3 nr., 1937, 345-400 (žiūr. St. Zajackowski recenzij *Ateneum Wileńskie*, XIII, 1938, 303). Plg. J. Chabanier, *Les Tatars Lithuaniens*, *Revue Historique de l'Armée*, 1960, 3 nr., 16.

kr vos. Antroji to Metraš io redakcija aprašo, kaip Mindaugo t vas (Bychovco kronikoje jis ia pavadintas Ringaudu) 1234 m. kovojo prieš totorius «nuo saul s patek jimo iki jos nusileidimo» prie Mohilnos (Nemuno aukštupio dabartin je Gudijoje). Lietuvos valdovas, pagal Lietuvos metraš t, totorius ir j s jungininkus rus kunigaikš ius galutinai sutriuškin s (« na golovu porazil »)¹⁴². Nors kiti šaltiniai tos žinios nepamini, ta iau vis tik ji yra verta d mesio. Lietuviai ir toliau su totoriais tur jo karini konflikt . Tiesa, ne žengiamos lietuvi mišk zonos prie stepi pripratusiems totori raiteli b riams sudar kli i , ta iau jie nepaliov veržtis vakarus. Dar apie 1253 m. totori invazijos pavojus baimino vokie i ordin Pr suose. 1254 m. pradžioje buvo skelbiamas ordinui apginti prieš totorius kryžiaus karas¹⁴³. Tolimesni sm giai totori ta iau iš kri vi i plot , t. y. b sim gud sri i buvo taikyti Lietuvai. Ipatijaus kronika yra užrašiusi, jog apie 1259 m. totori chanas Burundajus, drauge su Volinijos-Hali o Danielium nusiaub Aukštaitij . Jie buvo pasiek Nalš n žem ¹⁴⁴. Tur b t, t totori žyg tur jo galvoje popiežius Aleksandras IV, kai jis 1260 m. rugs jo m n. ekijos karali ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ir Brandenburgo markgraf ragino kryžiaus žyg prieš totorius. Paskutiniajam popiežius raš , jog totoriai es nute rioj didesn Lietuvos dal ¹⁴⁸.

Kaip tik pradžioje t lemting 1260 met , kada ruden — po Durb s kautyni — visas Pabaltijys sukils prieš vokie i ordin , popiežius ragino Pr s riteri magistr imtis vadovauti kryžiaus karo žygiui prieš totorius¹⁴⁷. Pagonys lietuviai ta iau kovojo prieš totorius savo ruožtu be joki raginim ir be jokios pagalbos iš šono, net tuo metu, kai iš vakar prieš juos buvo organizuojami kryžiaus karo žygiai¹⁴⁸. Lietuviai ne tik apgyn savo sodybines sritis, išm - tytas tarp didži j mišk masyv , bet dar išvyst aktyvi ekspan sij rytus, atnešdami savo valstybingum eil ryt slav žemi ,

¹⁴² PSRL XVTI, 234, 250, 304, 365, 430, 481 (Bychovco kronika). Lietuviškai : K. Matulaitis, *III Lietuvos Metraš tis (Bychovco kronika)*, Tautos Praeitis I, 4, 1962, 572.

¹⁴³ PUB I, 1, 216-217.

¹⁴⁴ PSRL II, 846. *Novgorodskaja perv. letopis'* o.c. 1950, 79. Plg. V. Pašuto, *Obrazovanije*, o.c., 381.

¹⁴⁵ PUB I, 2, 101 f. (111 nr.).

¹⁴⁶ « Lettoviam iam pro maiore parte destruxisse noscuntur », LUB I, 453. Apie Mindaugo Lietuvos vaidmen kovoje su totoriais ži r. K. A. Steponaitis, *Mindaugas ir Vakarai*, Kaunas 1937.

¹⁴⁷ PUB II, 1, 87-88 ir 98-99 nr. (bul s iš 1259.XII.17, 1260.1.25, 1260. III.21).

¹⁴⁸ J. Stakauskas, Lietuva, o.c. 151-183.

kurios mieliau rinkosi gyvenim pagoni lietuvi valdžioje, negu kiet totori jung ¹⁴⁹.

Daugiau ir tikslesni žini yra apie Mindaugo santykius su vokie i ordinu. Pr suose ordinas s kmingai tvirtinosi Semboje, kai iš ekijos atvykusio žygin Otokaro II garbei 1255 m. buvo pastatytas Karaliau ius, kuris v liau kovose prieš lietuvius tapo svarbus atramos taškas. Ordinui toliau r p jo per nadruvi , s duvi ir skalvi plotus rasti keli šiaur , t. y. piet Žemai ius. Livonijos ir Pr s kryžiuo iai Pabaltijo žemi okupacijos eigoje pirm kart 1259 m. prie Mituvos ir Imsr s žio i Nemun (Karšuvos srityje) stat si *bendr* pil Georgenburg — Jurbark . Vis labiau art damos viena prie kitos, abi ordino šakos sud jo l šas ir drauge atliko Georgenburgro statymo darbus ¹⁵⁰. Tolimesn se kovose prieš pagonis jos m megzti dar artimesnius s ly ius, tik damos pagaliau visai susijungti neperskiriama teritorija.

Per trump laik (nuo 1253 m.) kryžiuo iai Žemai iuose ir j pasienyje beveik kasmet tur jo nauj teritorini laim jim ir aplink stat si svarbias pilis. Betarpiškame ryšyje su Georgenburgro k rimu reikia sieti 1259-1260 m. žiem Žiemgaloje pastatym stiprios pilies Dob s (Doblen)¹⁵¹, kurios sukil žiemgaliai negal jo veikti.

Mindaugo pergamentai kryžiuo iams teteik formali teis jiems užrašytas sritis, bet praktiškai jiems iš Žemai i žem s tik tiek tegal jo priklausyti, kiek jie patys savo j ga stengs užvaldyti. Žemai iai ta iau nesidav nulenkiami. Eiliuotin Livonijos kronika nepagail jo rim parodyti, kaip žemai iai nuo 1256 m. jau buvo pra-

¹⁴⁹ Dar XIII amž. antroje pus je buvo aštri susikirtim tarp lietuvi ir totori . 1275 met totori žyg Lietuv mini *Novgorodskaja pervaja letopis'*, o.c. 17, 63-64. Kitus du puolimus (1282, 1289 m.) žino PSRL X, 161, 168. Plg. V. Pašuto, *Obrazovanije*, o.c. 396. Sambijos kanaiminko *Epitome* 1315 m. kalba, kad totoriai lietuviams es padar *magna dampna* (SRP I, 286). Yra žinoma, kad Gediminas tur jo su Volgos totori chanu Uzbeku rimtai skaitytis. 1324 m. jis der josi su totoriais savo naujoje sostin je Vilniuje. O jau kitais metais Uzbeko kunigaikš iai savo karo žygyje es Gediminui pridar daug pikta (*mnogo zla*) ir su daug belaisvi gr ž atgal (PSRL X, 189). Nors ir toliau lietuviai patirdavo iš totori nuostoli (pvz., Vorslka 1399 m.), ta iau jie iš totori atkovojo net didelius step s plotus. Pla iau ži r. Z. Ivinskis, *Lietuvos valstybingumo išpl timas slav erdv je*, Tautos Praeitis, I, 4, 1962, 501-520 (gausi bibliogr.).

¹⁵⁰ LReim 5511-5537, 5557, 5813-5815. Plg. SRP I, 95 (Dusburgie io kronika) ; II, 40 (Wartberg s kronika). Iš chronologiškai nenuosekliai sumin t fakt kronikose vistik galima pasidaryti išvad , kad pirma buvo pastatyta Dob s pilis. Plg. Z. Ivinskis, *Dob* , LE V, 1955, 87.

¹⁵¹ A. Baubk, *Semgallen und Upmale, Baltische Land* , I, hgg. von Ad. Brackmann und Carl Engei, 1939, 313 ir 7 pastaba.

d j *intensyvius karo žygius* prieš vokiečius¹⁵². Žemaiiams vadovavo Alemanas (Ali minas)¹⁵³. Ar jis buvo kokis artimas giminaitis nuo Tverės kautynių nebeminimo Vykinto, galima tik spėti.

Žemaiiams ir ordino to laiko kovoms pagrindinis šaltinis yra Eiliiutinė kronika. Pagal ją 1257 žemaiiams prieš Klaipėdos sumušė Livonijos riterius, kuriems kritė 12, neskaitant jų sūnų ir jungininkų kuršių. Tose kautynėse buvo sunkiai sužeistas naujas ir veiklus Livonijos magistras Burchardas von Hornhausen (buvęs Karaliaučiaus komendantas). Su likusiais prasiveržė iš Klaipėdos pilies, jis ten gydytą savo žaizdas¹⁵⁴.

Pašaukė magistras mokyti organizuoti didelę grupę prieš Žemaičius. Iš to laikotarpio yra užsilikusių popiežiaus Aleksandro IV, didelio ordino geradarių, kelios bulės. Jomis sakoma dar intensyviau skelbti kryžiaus karus prieš pagonis. Vienoje bulėje sakoma, jog netikėtai esant nužudė beveik 500 kryžiuočių¹⁵⁵. Iš naujo skelbdami kryžiaus karą Vokietijoje, Prancūzijoje, Danijoje, Švedijoje, Norvegijoje, Gotlande, domininkonai turėjo atvesti naujus pilgrimus. Tuo tarpu žemaiiams, prašydami taikos, siuntė Rygos savo pasiuntinius, kurie ten šaltai buvo priimti. Neprasta juk buvo su pagonimis laikyti taiką. Todėl magistras tarėsi su komendantais, arkivyskupu ir Rygos miestu¹⁵⁶. Buvo nutarta žemaiiams duoti dviejų metų (1257-1259) paliaubas, nes, turėdamas, manyta, kad tokio laikotarpio užteks situacijai išsivarginti 1253 m. Mindaugo užrašytose žemėse. Be to, nuolatini kovų ir pavojų išvargintam Livonijos ordinui buvo reikalingas poilsis.

Eiliiutinė kronika domiai pažymi, kaip Žemaičiai krašto atstovai, pagal savo paprotį, taiką patvirtino su ordino magistrui sudauždami delnus¹⁵⁷. Jeigu kas jų nesutartu tokiu būdu patvirtins, jos mirtinai laikosi¹⁵⁸. Iš tiesų, žemaiiams laikėsi savo žodžio. Dar daugiau, 1257 m. taiką padarius, Rygos miesto pirkliai Žemaičių plotą traukė savo prekybinius interesus. Be pavojaus žemaiiams ir

¹⁵² LReim 4085-4158.

¹⁵³ LReim 4086, 4101, 4107. Šitas vardas (Aliminas, Alminas) Žemaičiuose ir dabar sutinkamas. Du Kaziai Alminai yra, pvz., profesoriai (vienas — veterinarijos — nuo Platelių, kitas — kalbininkas — nuo Šv. Kšnos).

¹⁵⁴ LReim 4505-4515. Kryžininkų žygyje esant buvę 500 (LReim 4501).

¹⁵⁵ LUB I, 402.

¹⁵⁶ LReim 4545-4570.

¹⁵⁷ LReim 4614-4615.

¹⁵⁸ « des landes site stett also :

wer dem anderen tut die hant,

wer er über daz dritte laut,

der hette getruwelichen vride

bie dem halse und der wide » (LReim 4616-4620).

rygie iai es gal j vieni pas kitus keliauti ir prekiauti¹⁵⁹. Rygai r p jo Lietuvoje neišsenkami kiekiai žaliavos, ypa vaško ir kaili . Taigi vos tik Mindaugas susitaik su Livonijos ordinu, rygie iai išsir pino sau (1253 m.) prekybos teis Lietuvoje¹⁶⁰.

Dviej met paliaubos buvo pasirengimas tolimesnei kovai. Su 1259 m. data yra siejama ordinui nauja Mindaugo donacija, kuria kryžiuo iai es gav iš karaliaus atskiras s duvi (jotvingiu) sritis, skalvi žem ir *visus Žemai ius*, išskyrus vyskupui dovanotus plotus¹⁶¹. Kaip ten bebuv , kiekvienu atveju žemai iai nesidav geruoju nulenkiami. Paliauboms pasibaigus, jie puol Kurš . Kai narsus Kuldingos (Goldingen) komt ras Bernhardas von Haren su gausiu grobiu gr žtantiems žemai iams Skuodo laukuose pastojo keli , šie persekiotojus sumuš . Žuvo 33 riteriai¹⁶². Prad jus kuršiams trauktis iš kautyni lauko, pagoni laim jimas buvo didelis, ir jie, dar labiau padr sinti, greit antru kartu siverž Kuršan. Nors ordinas buvo surink s didel kariuomen , ta iau rimtai pagoni nepuol ir leido jiems pasitraukti. Eiliuotin s kronikos autorius aprašin ja, kaip riteriai savo taryboje steng si t neveiklum išsiaiškinti^{163 164}.

T žygi takoje jau 1259 m. sukilo žiemgaliai, išvarydami ordino ir Rygos arkivyskupo pastatytus viršininkus. Kai kryžiuo iams nepasisek paimti žiemgali pilies Tervet s (šiaur nuo Žagar s)¹⁶¹, jie pasistat min t Dob , kuri tuoj, sukil liams talkininkaudami, puol žemai iai¹⁶⁵. Nepasisekus pilies paimti, jie persimet pietus prie Georgenburgo ir, pasistat sau pil kaimynyst je, iš jos puldin jo nykstan i ir maisto tr kstan i vokie i gul .

Siekdamas savo pad t pataisyti nors vienu žymesniu laim jimu, ordinas suruoš žyg , pasitelkdamas Pr s ordin . Maršalas Henrikas Botelis atved ne tik riteri , bet ir s junginink kariuomen s iš pr s kil i (pamed n , semb , notang ir varm nu). Livonijos ordino j gos buvo dar didesn s. Dalyvavo iš Talino danai, estai, kuršiai ; iš Hanzos miest laivais buvo atvyk pilgrim . Tai keli t k-

¹⁵⁹LReim 4629-4644.

¹⁶⁰ LUB I, 312. Apie Lietuvos XIII amž. prekybinius santykius su Ryga : Fr. Benninghoven, *Rigas Entstehung und der frühhansische Kaufmann*, 1961, 35. Z. Ivinskis, *Die Handelsbeziehungen Litauens mit Riga im 14. Jahrhundert*, *Conventus Primus Historicorum Balticonun*, Ryga 1938, 276-285.

¹⁶¹ PUB I, 1, 69-70.

¹⁶² LReim 4829-4831, 4845-4859. Plg. Z. Ivinskis, *Skuodo kautyn s*, LE XXVIII (1963), 112-113.

¹⁶³ LReim 5190-5238.

¹⁶⁴ LReim 5408-5436.

¹⁶⁵ LReim 5445-5464.

stan i kariuomenei vadovavo 200 ordino riteri . Kai nuo Klaip dos vokie i kariuomen trauk link Georgenburgo, ji patyr , jog lietu- viai su didele j ga (Dusburgas mini 4000) ¹⁶⁶ jau siaub Kurš . Šv. Margaritos dien (1260.VII. 13) pietiniame Durb s ežero krante vyk s susir mimas baig si pagoni pergale. Nuo kryžiuo i atsi- met kuršiai juos puol iš užpakalio, paskui savo pilis priimdami žemai i gulas¹⁶⁷.

Neskaitant dideli auk ordino talkinink , Durb s kautyn se žuvo Burchardas von Hornhausen, maršalas Botelis ir 150 ordino riteri . Nors n ra tiesiogini duomen , ta iau iš lietuvi pus s Dur- b s kautyni vadu yra laikomas Vykinto s nus Treniota. Pats Min- daugas, žinoma, jose nedalyvavo. Jis laik si taikos su ordinu iki pat 1261 m. galo. Jeigu Mindaugo vardu žinomas pergamentas iš 1260 m. b t neabejotinai tikras, išeit , jog Lietuvos valdovas dar 1260 m. birželio viduryje yra Livonijos ordinui užraš s vis Lietuv , jeigu tik jis mirt be p dini ¹⁶⁸. Dar 1261 m. rugpi io 7 d. es Mindaugas užraš s ordinui, sutinkant dviem jo s num, vis s li žem ¹⁶⁹.

Yra duomen ta iau spr sti, jog karalius, oficialiai b damas su ordinu taikoje, jau nuo 1256-1257 m. *slapta* yra r m s nenorin ius Livonijos ordinui pasiduoti Žemai ius ¹⁷⁰. Iš Mindaugo taiking santyki su Treniota po Skuodo ir Durb s kautyni peršasi nat rali išvada, jog jis dar gerokai anks iau prieš didžiuosius karinius Vykin- tai io pasisekimus jau tur jo su Žemaiiais slapt susitarimu¹⁷¹. Sunkioje pad tyje vikriai besisukin jant Mindaug , berods, galima

¹⁶⁶ SRP I, 97-98, 425 (N. Jeroschino kronika). Kryžininkus iš Vokie- tijos sakmiai mini LReim 5658-5660.

¹⁶⁷ LReim 5601-5614, 5630-5635, 5735-5812, 5912-5985. Plg. V. Bilkins, *Kuriu brivibas cinas*, Ryga 1936, 44-47. Apie tas kautynes visus žinomus šaltinius ir gausi bibliogr. ži r. Z. Ivinskis, *Durb s kautyn s 1260 m. ir j politinis vaidmuo*, Kaunas 1938 (atsp. iš *Karo Archyvo* VII ir IX t., 114 psl.). Tas pat santraukoje *Aidai* 1960, 6 nr., 233-240. R. Varakauskas, *Lietuvi kova su vokiškaisiais agresoriais Mindaugo valdymo laikotarpiu (1236-1263)*, Vilniaus Valstybinio Pedagoginio Instituto Mokslo Darbai, TV, 1958, 111-141. Septyni amži Durb s kautyni sukakties proga dar raš : M. E. Nau- buras, *Durb s kautyn s*, Tautos Praeitis, I, 2, 1960, 205-210 ; 1960 m. *Karyje* (Brooklyn, N.Y.) buvo spausdinta Z. Raulinai io *Durb s m sis* (atspaudas 96 psl.).

¹⁶⁸ puB I, 1, 91-93 (106 nr.).

¹⁶⁹ LUB I, 461-464. Mindaugo s n s ia vadinami *Replen* ir *Gherstutten*.

¹⁷⁰ Pla iau Z. Ivinskis, *Mindaugas und die Žemaiten*, Ūpetatud Eesti Seltsi Toimetustet, III. — Liber saecularis, Tartu 1938, 930-957 (ypa 951-952). Šit galimyb pirmasis išk l H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie*, o.c. 99.

¹⁷¹ H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie*, o.c. 99.

laikyti šituo atžvilgiu *Vytauto* pirmataku, sugeb jusiu slapta žemaiius sukurstyti prieš ordin .

Iš vis ordino kov Pabaltijyje iki XV amž. Durb s kautyn s, kurios buvo žymiausias lietuvi laim jimas XIII amž., savo pas - komis jam buvo pats skaudžiausias sm gis. Amžininkai jas laik didžiausia ordino katastrofa, nes betarpiškai tuojau prasid jo didysis pr s sukilimas (1260-1274 m.)¹⁷², atitrauk s kryžiuo i j gas nuo Lietuvos.

Kada beveik visos ryt Pabaltijo tautos sukilo, iš pagrind sudreb jo ant bedugn s krašto stovinio ordino galyb . Pr suose ordinas šiaip taip atsilaik , d ka vis nauj kryžinink -pilgrim b ri , kuriuos suk l Romos kurijos skelbiami kryžiaus karai prieš pagonis. Vietin se gi tautose sporadiškai pabudo solidarumas prieš ateivi jung . Atskirai kovodami, sukil li pr s vadai (Herkus Mantas, Divanas, Glapas, Linka) ta iau netur jo pakankamai priemoni veikti stipri j vokie i ordino tvirtovi , kuri penkios pasi - liko Pr suose nepaimtos.

Lietuvi tautos atei iai Durb s kautyn s tur jo reikšming pas k . Kadangi Pr s kryžiuo iai porai dešimtm e i buvo užimti krašto viduje (sukilimas galutinai buvo numalšintas 1274 m.), Traidenio ir jo p dini valdžioje sp jusi sutvirt ti, v liau per eil generacij Lietuva paj g s kmingai vesti temptas kovas prieš riterius.

Tuo metu, kai pr sai iš paskutiniuj kovojo savo didži j kov prieš kryžiuo ius, vidaus nesutikimai Lietuvoje (1263-1270 m.) nesudar šaliai išorinio pavojaus, juo labiau, kad ir Livonijoje buvo sukilusios tautos : estai, kuršiai, žiemgaliai. Kuršas buvo pajungtas tik po 7 met kovos (1267 m.), o kol žiemgaliai buvo nugal ti, pra jo 30 met (1290). pasidalint Cekl ir Mindaugo užrašytas žemes Žemai iuose ordinas jau nebegal jo kelti kojos.

Tuoj po Durb s pergal s, naudodamiesi kryžiuo i silpna pad - timi, lietuviai t s savo žygius Livonijon. Bendradarbiaudami su kuršiais, šiems jie pad jo užimti pilis vakarus nuo Ventos, kur atsi - laik tik Kuldirga ir Klaip da. Surink savo ir Rygon atvykusi pil - grim j gas, Livonijos kryžiuo iai ant Dauguvos kranto prie Liel-

¹⁷² Pla iau ir bibliogr. ži r. Z. Ivinskis, *Pr s sukilimai*, LE XXIV, 1961, 164-169. Svarbu A. L. Ewald, *Die Eroberung Preussens durch die Preussen*, III, Halle 1886, 142 in sek. G. Koehle, *Der 2. grosse Aufstand der Preussen gegen den Deutschen Orden 1260-1274*, veikalė : *Die Entwicklung des Kriegswesens in der Ritterzeit*, II, 1886, 1-91. St. Zaj czkowski, *Podbój Prus i ich kolonizacja przez krzy aków*. Tonin 1955. Iš lietuvi pus s: R. Jasas, *Didysis pr s sukilimas (1260-1274)*, Vilnius 1959. Z. Ivinskis, *Durb s kautyn s*, o.c. 88-91.

¹⁷³ LReim 5932-6098.

vard s (Lennewarden) šv. Blažiejaus dien (1261.II.3) pastoji keli s gausiu grobiu gr žtantiems lietuviams, bet nes kmingai. Tur dami Durb s patyrim , riteriai š kart nebesidav apsupami, ir j tekrito 10, kai pilgrim es žuv daug. Keliose kronikose Lielvard s kauty- n s¹⁷³ yra atvaizduotos kaip skaudus ordino pralaim jimas. 1261 m. balandžio 27 d. Livonijos ordino vicemagistras maldavo pagalbos iš Liubeko miesto, skusdamasis, jog ordinas tur j s daug nuostoli arkliais, ginklais ir kitokiomis g ryb mis¹⁷⁴. Krinta ak tai, kad Eiliuotin Livonijos kronika, palyginti, pla iai aprašydama t pagoni žyg , jau visai atskirai nemini žemai i , apie kuriuos paprastai visk dešimtimis kart vis tiksliai pažym davo. 1261 m. pradžios (Lielvard s) žygyje ta kronika bendrai terašo apie Lietuv ir lietuvius (*Lettoen*), juos sakmiai pamin dama šešis kartus¹⁷⁵. Gal tai jau gali b ti ženkle, jog kokia nors karin akcija iš Lietuvos buvo prasid jusi dar prieš oficial Mindaugo santyki nutraukim su Livonijos ordinu.

Pagal Eiliuotin Livonijos kronik , Žemai iai po šito laim jimo es siunt savo pasiuntinius pas Mindaug ir es praš žym j karo vad , kunig Treniot , kad tas j vardu tikint Mindaug v l gr žti pagonyb n.¹⁷⁶ Yra pagrindo samprotauti, kad Treniota jau anks- iau gyveno Mindaugo dvare¹⁷⁷. Mindaugo tolimesnei laikysenai Žemai i ir Livonijos ordino atžvilgiu buvo charakteringa, k ilguose pokalbiuose¹⁷⁸ , po visos grandin s reikšming Žemai i pergali prieš Livonijos kryžiuo ius, yra «išmintingajam Mindaugui» pasak s Treniota¹⁷⁹ Savo pagrindin kalb Treniota užbaig tvirtindamas, jog Livonijos tautos norin ios *sugr žti* pagonyb n ir *pasiduoti* Mindaugo valdžiai¹⁸⁰. Matomai sukilusi žiemgali , kurši ir ypa

¹⁷⁴ LUB I, 460-461 (« ... quantum dampnum... in perditis equis et armia et aliis bonis... »). Plg. P. Schwartz, *Kurland im 13. Jahrhundert*, Leipzig 1875, 111.

¹⁷⁵ LReim 5933, 5945, 5956, 5985, 6001, 6031.

¹⁷⁶ LReim 6339-6356 (Žemai iai apsidžiaugt , jeigu Mindaugas « ... wurde wider heiden », 6353).

¹⁷⁷ Plg. St. Zaj czkowski, *Studia*, o.c. 100-102.

¹⁷⁸ LReim 6371-6425.

¹⁷⁹ Išd st s eil vyki , Treniota Mindaugui sak s :

« wie bistu so rechte blint!

du bist ein wiser kunie genannt,

daz ist dir doch unbekannt » (LReim 6396-6398).

¹⁸⁰ « wir han verwär daz vernomen,

daz erste daz wir mit dir komen

zû Letten und zû Nieflant,

sô komen sân in dîne hant

die lant von in beiden

sie wollen werden heiden » (LReim 6421-6426).

pr s pirmieji didieji pasisekimai¹⁸¹ dar sp džio Lietuvos kunigams. O Treniota savo s kmingomis pergalmis prieš ordin buvo gij s jau gana didel s takos. Jis sugeb jo pagaliau priversti Mindaug , kurio su Livonijos magistru dovanomis keitimosi laikotarpis jau buvo pasibaig s¹⁸², viešai nutraukti santykius su kryžiuoiais ir sijungti prieš juos kov . Padar s s jung su Aleksandru Nevskiu (Didž. Naugarde)¹⁸³, drauge su Treniota, Mindaugas išžygiavo Livonijon ir nes kmingai puol Cesio (Wendeno) pil . Prie žygio nepasisekimo prisid jo tai, kad iš Naugarde neat jo laiku prieš kryžiuoius žad - toji kariuomen . Livonijos kronistas šaiposi, jog rusai (*Ruzen*) Mindaugui « žad jo didel pagalb »¹⁸⁴, ir « jie labai skub jo »¹⁸⁵, bet kai jie prie Dorpato (Estijoje) pasirod , lietuviai jau buvo pakeliui namus.

Karaliui Mindaugui nepasisek sukelti už Lietuvos rib simpatij ir ten sitvirtinti. Jis neprijung savo valstybei n žiemgali , n kuršiu¹⁸⁶, nors ir vieni ir kiti mielai nuo 1260 m. priimdin davo žemai i ir lietuvi gulas ir dažnai veik išvien¹⁸⁷. Iš Livonijos sugr ž s Mindaugas, pagal Eiliuotin kronik ¹⁸⁸, es s dar s kar i priekaišt Treniotai, kam j rusai apgav , kam tur j s nutraukti santykius su Livonijos magistru. Mindaugas r s tai išmetin jo, jog latviai, lybiai ir kitos Treniotos jam žad tos žem s « visai nesijungia » prie jo. Lygiai tas pat matyti iš Mindaugo pokalbio su jo žmona Morta¹⁸⁹, kuri pareišk savo didel nepasitenkinim Treniota. Dar kart 1262 m. vidurvasaryje Mindaugo ir Treniotos b riai dar ben-

¹⁸¹ B. Schumacher, *Geschichte*, o.c. 42.

¹⁸² LReim 4437-4460 (ypa 4453-4455). Plg. 6553-6559, 6587-6593 eil.

¹⁸³ LReim 6461-6470.

¹⁸⁴ « gelobeten im helfe grôz » (LReim 6469).

¹⁸⁵ « die îlten ser » (LReim 6616).

¹⁸⁶ Plg. V. Pašuto, *Obrazovanije*, o.c. 409.

¹⁸⁷ LReim 6787-6793, 6823-6883, 6951-7049, 7059-7090 Plg. V. Bil kins, *Kuršu brtvības*, o.c. 40. A. Bauer, *Semgallen*, o.c. 314.

¹⁸⁸ « er [Mindaugas] sprach : " Traniâte, sage du boser man und rechter zage (tikras baily !)
nû hân die Rûzen mir gelogen,
den meister hâstu mîr gezogen
zu einem unvrûnde zû ;
waz râtes gibestu mir nû ?
Letten, Liven und die lant
die du gelobtes in mîne hant
die kêren sich an mich nicht ein hâr " » (LReim 6499-6507).

¹⁸⁸ LReim 6527-6562. Mindaugien pasteb jo :

« nû volgestu einem affen,
ich meine Traniâten,
der dich hat verrâten » (6560-6562 eil.).

dr žyg . Jis buvo nukreiptas pr s žem . Ar tai reišk solidarum ir pagalb sukilusiems pr sams, tiksliau negalima išaiškinti. Težinoma, kad lietuviai gr ždami Jazdove pa m nelaisv n ir nužud Danieliaus žent Moz rijos Ziemovit , o jo s n Konrad išsived Lietuvon¹⁹⁰ .

Ar 1261 m. nutraukdamas s jung su Livonijos ordinu, tuo pa iu Mindaugas atkrito ir nuo krikš ionyb s, n ra tiksliai išaiškinta. Šalia Mindaugo « sostin s » vietos, penki jo dokumentai tikrumo m sl s ir kit neišaiškint problem , tai yra pats svarbiausias kontroversiškas klausimas, apie kur tiek daug rašyta. Išskyrus pirm j Mindaugo tyrin toj J. Latkowski, kuriuo pasek keli XIII amž. Lietuv labiau studijav lietuviai-kunigai¹⁹¹, lenk ir vokie i mokslin je literat roje iki šiol perd m vyrauja nuomon , jog Mindaugas yra atkrit s nuo krikš ionyb s. Paskutinis argumentuotai už Mindaugo apostazij yra pla iai pasisak s kritiškas lenkas H. Paszkiewicz ¹⁹², kuris apskritai Lietuvos istorijoje stengiasi b ti lietuviams gana objektyvus¹⁹³.

Mindaugo apostazijos šalininkai labiau akcentuoja ir pasitiki prieš Mindaug nusista iusio Ipatijaus metraštininko žodžiais ir Eiliuotin s Livonijos kronikos posmais. Volinijos kronistas tar si žin s ir teig : nors Mindaugas « nusiunt [pasiuntinius] pas popieži ir apsikrikštijo, bet jo krikštas buvo apgaulingas ; jis juk slapta aukodavo savo dievams, pirmajam Nonadevi, ir Teliaveli, ir Dive-rikzu, Zuiki dievui ir Miejdieinu. Kai jam išjojus laukus, kiškis atb gdavo lauk , jis neidavo miško tankumyn ir nendr sdavo net šakel s nulaužti ; ir jis aukojo savo dievams, ir degino mirusi j k nus, ir viešai išpažino pagonyb »¹⁹⁴. Apie Mindaugo virtim krikš-

¹⁹⁰ MPH II, 807. Visus kitus šaltinius ži r. PaRL 393 nr.

¹⁹¹ J. Stakauskas, A. Steponaitis, A. Juška.

¹⁹² H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie*, o.c. 92-100.

¹⁹³ Savo naujausiam veikalui (*The Origin of Russia*, 1954) jis lietuvi kunigaikš i vardus, net ir Jogailos, rašo lietuviškai. Anot prof. O. Haleckio, kai H. Paszkiewicz ir Vilni raš s ten lietuviškai, o ne *Wilno*, tai rod autoriaus didžiausias pastangas lietuvi atžvilgiu b ti labai korektišku.

¹⁹⁴ PSRL II, 817. Tekst ir pla ius komentarus lietuvi religijos istorijai ži r. A. Mierzy ki, *ródla do mytologii litewskiej*, I, Varšuva 1892, 137-152 ; W. Manhardt, *Letto-Preussische Götterlehre*, Ryga 1936, 56-59. Plg. A. Brückner, *Mythologische Studien (Beiträge zur litauischen Mythologie aus der Hypatiuschronik)*, Archiv für slawische Philologie, IX, 1886, 216-223. E. Volter, *Zapadnorusskoje svidetel'stvo o litovskich bogach*, leidinyje : *Litovskij Katichizis N. Daukš i (1595)*, 1886, 173-179. Minim diev vard analiz ži r.: Z. Ivinskis, *Medži kultas lietuvi religijoje* (atsp. iš *Soter* 1938-1939, XV-XVT), Kaunas 1939, 33-34. Kit bibliogr. ži r. Z. Ivinskis, *Senov s lietuvi religijos bibliografija* (atsp. iš *Soter* 1935-1937, XII-XIV), Kaunas 1938 (156 psl.).

ioni priešų gerai žino Eiliuotin Livonijos kronika, kurios fakt autentiškum apskritai reikia gana teigiamai vertinti¹⁹⁵. Iš Lietuvoje tada gyvenusi vokiečių kunigų ir riterių kronikos autorius, rašęs po 30 metų, gal jo būtų gerai informuotas. Pagal kronistą, Mindaugas liepė s krikščionis iš Lietuvos išvaryti, o dalį jų nužudyti¹⁹⁸. Matomai Livonijoje išsilaikė žinia, kad Mindaugas nuo krikščionys atkrito, nes ir XIV amž. galo Hermanno de Wartberg's kronikoje sakmiai pažymėta, jog « Lietuvos karalius atkrito nuo tikrąjį . . . išvarė iš savo karalystės brokus (t. y. ordino riterius) ir visus krikščionis »¹⁹⁷.

Viduriniais amžiais daugelio žymi valstybės kėlimas krikščionyb buvo apsprendžiamas vairių politinių aplinkybių. Taip buvo, pvz., su Konstantinu Didžiuoju, germanų taut vadais, frankais — Klodvigu, lenkais — Mieško, lietuvių — Jogaila. Ir Mindaugas naują tikrąjį priėmė politinių aplinkybių *verėjamas*¹⁹⁸. Bet jis, lyg koks s moningas krikščionyb s priešas, tikrai iš anksto nesvarstė su Bažnyčia nutraukti ryšius. Pasilieka atviras ir galutinai neišrištas klausimas, ar Mindaugo atsimetimas nuo ordino ir susijungimas su Žemaisiais, kuriuos jis, berods, slapta nuo 1257 m. rėmė, jau galėjo reikšti nutraukimą santykių su Roma. Ar Mindaugas galėjo sekti keliu Volinijos Danieliaus, kuris po karą navimosi greitai nuo Romos atkrito? Mindaugui karališkas vainikas teikė politinį naudą. 1257 m. jis gavo iš popiežiaus leidimą vien iš savo sėn karuoti karaliumi.

Šitoki duomenų akivaizdoje reikšmingi yra 1268 m. popiežiaus Klemenso IV bulės žodžiai ekijos karabui Otokarui II: « ... viešpataujant šviesaus atminimo Mindaugui (*clare memorie Mindota*), kuris, jam priėmus krikščionybės sakramentą, buvo Apaštala Sosto vardu vainikuotas karaliumi, tačiau nuožemiai nužudytas piktos valios sėn »¹⁹⁸. J. Latkowskis ir kiti juo pasekusieji, kurie rodo, kad Mindaugas neatkrito nuo krikščionyb s, labiausiai remiasi šituo popiežiaus posakiu apie Mindaugą. Yra daroma tokia išvada: jeigu neofitas karalius būtų nuo krikščionyb s atkritis, popiežius jį tikrai nebūtų pavadinęs *šviesaus* atminimo valdovu. Per penkerius metus nuo Mindaugo mirties Romoje jau turėjo būti žinoma apie likimą Pabaltijo naujakrikščionybės karaliaus, kur Roma buvo dėjusi daug savo vilios, ypač ^{186 187 188}

¹⁸⁶ Plačiau Z. Ivinskis, *Eilėtoji Livonijos kronika ir jos autentiškumas*, Židinys, 1936, XXIV, 10 nr., 289-302; panašiai LE V, 1955, 396-397 (gausi bibliogr. apie autentiškumą).

¹⁸⁶ LReim 6457-6460 (« und ouch ein teil erslahen »).

¹⁸⁷ SRP n, 42.

¹⁸⁸ TMPL I, 79.

kovoje su totori pavojumi. Iš ties, likt nesuprantama, kokiui b du Apaštal Sostas b t gal j s kalb ti apie apostat ¹⁹⁹, kaip apie šviesaus atminimo vyr. Kokio intereso b t gal j s tur ti kryžiuo i ordinas klaidingai painformuoti Rom — iš turim versmi yra neišrišamas klausimas.

Papiežiaus Klemenso IV teigiamas atsiliepimas apie Mindaug Romos kurijoje ta iau pasiliko unikumas. Po 60 met (1324 m.) popiežius Jonas XXII iš Avignono jau raš priešingai, b tent, jog « Mindaugas su savo visa karalyste buvo atvirt s Kristaus tik jim, bet pas koje žiauri ir nedraugišk skriaud, kurias padar mylimi vokie i ordino s n s, nuo tik jimo atsimet ir gr žo pirmutin klaid » ²⁰⁰. O Vilniaus dvare vis XIV amž. išsilaik taip pat tradicija, jog Mindaugas d l kryžiuo i ordino kalt s negal j s išsilaikyti krikš ioniu. Vykstant deryboms d l krikšto, Mindaugo santykiai su ordinu buvo statomi pavyzdžiu. Psichologiškai gali b ti visai suprantamas sugr žimas pagonyb n karaliaus, kuris krikš ionyb buvo pri m s iš vakarykš i prieš, po dešimtme io v l tapusi jo neprieteliais. Tokios apostazijos pas naujakrikštus valdovus, kuri nuovoka apie nauj j tik jim dar b davo grubi, buvo žinomos ir kitose tautose. Iš vieno atsitiktinio Romos kurijos teigiamo pomirtinio atsiliepimo apie Mindaug, kada visi kiti XIII amž. ir v lesni šaltiniai priešingai kalba, darosi tikrai sunku sitikinti, kad Mindaugas b t pasilik s toliau (po 1261 m.) krikš ioniu.

Kaip ten su paties Mindaugo išlikimu krikš ionimi bebuvo, kiekvienu atveju Lietuvoje to pirmojo karaliaus žiebtoji krikš ionyb s liepsna jau visai *nebeužslopo*, nes ja labiau buvo r pinamasi *iš apa ios*. Kelias dešimtis met dar buvo pastang išlaikyti ir pa i « Lietuvos vyskupij ». Bet Mindaugo p diniai per ištis šimt su viršum met — tiesa, atvej atvejais vesdami derybas d l krikšto — dels oficialiai j priimti. Nors kaimyn šaltiniai apie Lietuvos vidaus XIII amž. gyvenim, maža k tetur dami pasakyti, palieka daug sprag, vis tik iš kai kuri užuomin galima prieiti išvad, jog pagoni plotuose tada krikš ionyb palaik domininkonai ir pranciškonai ²⁰¹. Žymesn se gyvenviet se ir prie pili, kur v liau k r si pirmieji miestai, atsirasdavo s lyg apaštalausti ²⁰². Nuolatini karo

¹⁹⁹ Plg. R. Var akauškas, *Lietuvi kova*, o.c. 138-139.

²⁰⁰ TMPL I, 293 nr.

²⁰¹ V. Gidži nas, *De fratribus minoribus in Lithuania*, Roma 1950/12. V. Gidži nas, *The introduction of Christianity into Lithuania*, atsp. iš *Lituanus* 1957, 4 (13) nr., 4. Plg. Z. Ivinskis, *A Contribution to the history of the Conversion of Lithuania*, Baltic and Scandinavian Countries, V, 1939, 1 nr., 11-21.

²⁰² K. Chodynicky, *Próby zaprowadzenia chrze cija stwa na Litwie przed*

žygi metu Lietuvon b davo sugabenama iš lotyniškos krikš ionyb s krašt (Livonijos, Lenkijos, Pr su) daug karo belaisvi . J tarpe b davo ir kunig , kurie, kad ir apr žtose s lygose, gal jo skleisti liaudyje krikš ionyb .

Pagoniškosios reakcijos poveikyje pirmoji Lietuvos vyskupija negal jo išsilaikyti. Apie vyskup Kristijon yra žinoma, kad jis iš savo vyskupijos tur jo pasitraukti. Jau 1255.III.7 d. popiežius Aleksandras IV iš Mindaugo reikalavo, kad šis saugot ir gint iš vis pusi puolamas vyskupo Kristijono valdas²⁰³. Apie pat Kristijon smulkesni žini n ra. Taip pat pasilieka m sl , ar su Kristijono pagalba kryžiuo iai gal jo organizuoti Mindaugo kanceliarij ir pravesti surašym šio vardu sudaryt lotynišk dokument , kai pats Kristijonas nefig ravo liudininku jokiam Mindaugo donaciniame rašte. Pad iai pablog jus, Kristijonas pasitrauk Vokietijon, kur jis jau žinomas pusantr met prieš Mindaugo atsimetim nuo ordino (1259.IX.7 d.)²⁰⁴. Kai Kristijonas mir (1271 m.), prieš por met Lenkijoje buvo mir s ir kitas Lietuvos vyskupo vard tur j s vienuolis, b tent, domininkonas Vitas²⁰⁵. 1261 m. yra minimas jotvingi misijoms skirtas vyskupas nominatas Henrikas. Tada pranciškonai tur jo organizuoti kryžiaus kar prieš jotvingius ir lietuvius²⁰⁶.

Romos kurija siek ir po pirmojo Lietuvos vyskupo Kristijono mirties išlaikyti t titul . Livonijos ordino iniciatyva nauju vyskupu Lietuvai buvo šventintas taip pat kryžiuo i ordino kunigas Jonas, kuris, b damas toli nuo sau skirtos diecezijos, ta iau vis vartojo titul *episcopus Lettoviensis*. 1271-1291 m. vairose Vokietijos imperijos vietose jis yra pašventin s daug bažny i ir atlik s kitoki vyskupišk akt²⁰⁷. Rodos, kad Lietuv iki XIV amž. galo jokis vyskupas kojos nebe k l , ir n vienas daugiau iki 1387 m. nebuvo šventintas, nes nuo tos minties atsisak ir Livonijos ordinas, laik s Lietuv savo misij žeme.

r: 1386. Przegl d Historyczny, XVIII, 1914, zes. 2, 215-255 ; zes. 3, 257-319. Plg. PaRL 427 nr.

²⁰³ LUB IH, 279a nr.

²⁰⁴SRP II, 43. Apie Kristijono veikal *Lietuvos vyskupo* titulu ži r. PaRL 363, 364-365, 370, 391-392, 443a, 457a, 478a (179 psl.), 488 (mirtis) nr.

²⁰⁵ Apie Vit žini ži r. PaRL 379, 394, 404, 481, 482 (mirtis apie 1269 m.) nr.

²⁰⁶ mpv III, 75-77, 84, 512 nr. PaRL 387 nr. Plg. R. Gródecki, *Bartłomiej z Pragi*, Polski Słownik Biograficzny I, 1935, 316 (to pranciškono veikla ryšium su kryžiaus karu).

²⁰⁷ PaRL 489, 498, 509a (180 psl.), 518-519, 535, 550, 585, 590-591, 596, 601, 606-610, 619, 622-623, 625-627, 629, 638, 641, 642, 656, 662, 663-666, 669-670, 677-678, 701 (1291 m. geg. m n.) nr. Visur ia vysk. Jonas fig ruoja kaip *Lethoviensis* ar dažniau *Lettoviensis episcopus*.

Po Durb s kautyni prasid jusi sukilimo audra rytiniame Pabaltijyje greitai prived Lietuvos karali prie sunkios kriz s, kuri j pražud . Nuo 1260 m. Pr suose ir Lietuvoje pagoniškoji reakcija prad jo imti virš . Sukilimas pr sams pradžioje sek si. Pagal Dusburg , jiems talkos siunt ir lietuviai, ir iki Mindaugo nužudymo yra minimi (1262-63 m.) du j žygiai Pr sus ²⁰⁸. Vienam j vadovavo «Lietuvos karaliaus s nus Treniota» (*Trinota*). Kitame žygyje, talkininkaudami pr sams, lietuviai drauge su s duviais vokiecius puol Semboje. Vienoje Didžiosios Lenkijos kronikoje Mindaugas tada ir buvo pavadintas « pr s , lietuvi ir kit netikin i j taut » karaliumi ²⁰⁹. Bet žemai i kov su Livonijos ordinu laikotarpyje, iš kurio tiek daug smulki epizod pateikia Eiliuotin Livonijos kronika, jau buvo išaug s Žemai i kunigaikš io Treniotos vaidmuo. Grei iausiai prieš savo nor , jam tur jo nusilenkti ir Mindaugas. Jau nuo seniau susitelkusi Treniotos neapykanta Mindaugui užaštr jo dar labiau, kai nenusisek Livonij (Ces) j bendras žygis, kurio metu Treniota buvo užtikrin s Mindaugui dar lybi ir latgali sukilim . Kai Mindaugas apgailestavo t savo persimetim ir smarkiai priekaištavo Treniotai, šis jau buvo tiek sustipr j s, jog ryžosi pašalinti Mindaug ir pats paimti valdži .

Nemin dama vardo, Eiliuotin Livonijos kronika apie Mindaugo nužudytoj sako, jog jis buv s tiek pat turtingas, kaip ir Mindaugas, ir tiek pat tur j s palydos ²¹⁰. Savo tikslui Treniota rado s junginink Nalš n kunigaikšt Daumant , Mindaugo švogeri, nor jus atkeršyti asmenišk skriaud . Mortai mirus, Mindaugas buvo praš s Daumantien atvykti apraudoti savo sesers. Bevaik Daumantien Mindaugas užlaik savo s numis auginti.

S mokslininkai surado patogi prog Mindaug užpulti. O toji pasirinktoji proga reišk , kad Mindaugas b t lik s be stiprios karin s j gos. Nor damas sutrukdyti dviej savo prieš vedybas, b tent, Briansko kunigaikš io Romano dukters su Volinijos Vasilko s numi, 1263 m. Mindaugas išsiunt didel kariuomen Briansk . Apsimet s ligoniu, Daumantas iš to žygio (jis baig si lietuviams nelaimingai) gr žo atgal. Tuo tarpu namuose lik s, Treniota jau buvo pasireng s smurto žygiui. Susimok li staiga užpultas, Mindaugas buvo nužudytas drauge su dviem s numis — Rukliu ir Rupeikiu, kuri vienas tur jo užimti Mindaugo viet ir gauti kar n .

²⁰⁸ SRR I, 112, 125-126.

²⁰⁹ MPH n, 586.

²¹⁰ LReim 7121-7132.

Matomai ilgai buvo išlikusi tradicija, kad Mindaugas buvęs nužudytas arti Lietuvos-Latvijos sienos Aglonoje (šiaurės rytus nuo Daugpilio). Ten dar XVII amž. turėjusi baltų marmurinė lenta su Mindaugo antkapio. Bet nuo XIX amž. Mindaugo kapas buvo « surastas » Naugarduke.

Lietuvos valstybės istorija būtų pasukusi visai kitu keliu, jeigu nebūtų buvęs nužudytas karas nuotaras valdovas. Eidami Mindaugo pėdomis ir viešai palaikydami krikščionybą, jo pėdiniai būtų galėję Lietuvai išsaugoti karališką karą visam laikui. Tokiu atveju būtų buvę liautasi prieš lietuvius skelbti kryžiaus karus. Santykiai su ordinu, o vėliau ir kaimynine karalyste Lenkija, būtų kitaip susidėstę. Šalia šios, Lietuva būtų stovėjusi kaip lygus, o politiškai kaip žymiai stipresnis partneris. Nėra duomenų žvelgti, kiek būtų laimėjęs Lietuvos valstybingumas. Bet yra tikra, jog krikščioniškosios Vakarų kultūros vaisiai būtų Lietuvai žymiai anksčiau pasiekę. Tad ir tautinė lietuvių kultūra būtų buvusi labiau išsaugota.

Mindaugas lietuvių tautoje yra atlikęs svarbius uždavinius. Nuo XIII amž. pradžios iš bendros pirmatako valdžios atsipalaidavusias ir savarankiškomis tapusias smulkias Lietuvos, ypač Aukštaitijos, kunigaikštijas jis apjungė vienoje valdžioje. Savo valstybės plotą jis ne tik apsaugojo nuo kaimynų užuomai (Livonijos ordinas, Volinijos kunigaikštis), bet dar gijo rytuose naują žemę. Nors politinis aplinkybės buvo gana nepalankios (visi kaimynai junga prieš Mindaugą), jis pramatolimesni vyki eig ir surado išeit iš keblis pad ties.

Laimėjęs Livonijos kryžiuo palankum, Mindaugas pajėg ištos jo valstybei pavojingos biūlyst ištraukti jai naudos. Savo vakarykšio priešo apkrikštytas ir gijęs karališką karą. Mindaugas *pirmasis* Lietuvai nurodė keli Vakarų Europos kultūrą ir lotynišką krikščionybą. Tai paliko gairėms ateities. Keli Mindaugo pėdiniai XIV amž. vedė derybas dėl krikšto priėmimo, ir nė vienas neturėjo galvoje rytų krikščionys. Kad būtų galima apsisaugoti nuo pastovios ordino agresijos, Lietuvai tebuvo vienas kelias — priimti tokią pat lotynišką krikščionybą, kuri buvo ordino žemes.

Daugelis Europos tautų valdovų (pvz., frankų Pipinas, vengrų Steponas, Volinijos Danielius) vainikavosi karaliais jau būdami krikščionys ir valdydami *jau seniau* krikštytas tautas. Mindaugo atvejis buvo tuo domus, kad, jam karas nuojantis, tautos didžioji dauguma dar tebeskendė jo pagonybę. Panašiai padėtis dar buvo ir 135 metais vėliau, kai krikštijosi didysis Lietuvos kunigaikštis Jogaila. Lietuva vis oficialiai *atnaujino* savo lotynišką krikštą. Abiem atvejais pagoni tautos istorijoje po *krikšto sekė karališka karinė*. Tik 1386 me-

tais tok karališk vainik valdovas jau užsid jo ne pa ioje Lietuvoje, o kaimynin je valstyb je.

Kadangi politini aplinkybi ver iamas Mindaugas jieškojo taikos su savo priešu, tur jo jam atlyginti žem mis Žemai iuose. Nors politiškai rod savarankiškumo, «Žemai iai» tada buvo dar geografin s voka, ir j gyventojai tarmiškai nesiskyr nuo kit lietuvi ²¹¹. Žemi dovanojim kaina perkamoji taika iš kryžiuo i ved Mindaug naujus konfliktus su Lietuvoje sustipr jusiais jo priešais ir jo paties žlugim . Bet nelaiming gal pri j Mindaugo kontaktai su Livonijos ordinu XIV amž. lietuvi kunigaikš iams buvo *sp-jantis* ir atsargum skatinantis pavyzdys, nes 1257-1261 m. Mindaugo vardu surašytus Lietuvos žemi dovanojim dokumentus ordinas v liau panaudojo savo pretenzijoms Lietuv paremti.

Nors pats Mindaugas žuvo, kaip auka savo asmenišk prieš , ta iau nežlugo jo valstyb . Ji tur jo dar išgyventi stipri sukr - tim ir vidaus kovose susilpo. Ta iau ji ne tik atgavo saro reikšm ir galyb , bet, Gedimino atnaujinta, dar labiau sutvirt jo.

V. Du pir miej i dešimt me iai Mindaugui žuvus : septynmet is vidaus ner amum (1263-1270) ir Tra idenis (1270-1282).

Mindaugo nužudymas Lietuv sukr t ir užnuodijo jos vidaus santykius. Sujudimas buvo toks stiprus, jog ved dar prie didesnio kraujo praliejimo. Per septynerius metus vienas po kito Lietuvoje buvo nužudyti *keturi* kunigaikš iai, kurie tur jo vyriausi valdži , arba jos siek .

Lietuvos karaliui žuvus, atsipalaidavo jo kietoje drausm je laikyti sritiniai kunigai ir m kelti galvas. Iki pat Traidenio tarpusavyje smarkiai kovojo Mindaugininkai ir j priešai, o su jais drauge reišk si dvi srov s, b tent, krikš ionyb s išpažin jai ir pagonyb s fanatikai. Krikš ioniškoji srov , žinoma, buvo dar gana silpna. Prie jos Mindaugo laikais dar priklaus ne tik lotynišk krikšt pri musieji, bet ir Lietuvos valstyb s Bizantijos tik jimo sta iatikiai. Stipresn Lietuvoje buvo pagoniškoji srov , kurios uolus palaikytojas buvo energingasis Žemai i kunigas Treniota. Tad Mindaug nužudžius, pirmiausia sigal jo Lietuvoje jo priešai pagonyb s šalininkai. Treniota es s buv s toks užkiet j s pagonis, jog persekioj s krikš ionis. Tad Vaišvilkas mindaugaitis, kuris dar

²¹¹ K. B ga, *Rinktiniai Raštai*, III, 86-95. Plg. A. Sal ys, *Balt kalbos*, LE n, 1954, 132-138.

prie savo t vo iš Atoso kalno vienuolyno buvo sugr ž s sav j pil ant Nemuno kranto, bijodamas savo t vo likimo, pab go Pinsk ²¹². *Treniota*, kaip Ipatijaus kronika sakmiai pažym jo, pa m «Lietuvos ir Žemai i žem je» vyriausi valdži ²¹³. Mindaugo palikimu dalintis jis kviet iš Polocko an veržl j Mindaugo s n n Tautvil . Šis, taip pat siekdamas vyriausios valdžios, dar prieš keliolik met buvo sukurst s pla i s jung prieš savo d d . Bet žudymo s moks- l prieš Mindaug organizuojant, Tautvilas buvo *aplenktas*. Gal tai tebuvo padaryta vien tod l, kad gyveno tol liau nuo tikrosios Lietuvos. Mindaugui kritus, Tautvilas tar si tebetur s sen j teis valdži ir siek pašalinti savo konkurent . Jis nor jo užvaldyti Lietuv su savo Polocko kariais. Ta iau Treniota pasirod vikresnis. Jis buvo sp tas vieno Polocko bajoro apie jam gresiant pavojų²¹⁴. Treniota pirmasis sp jo nužudyti (apie 1263-1264 m.) sosto varžov Tautvil . Tik šio s nui pavyko išsigelb ti ir pab gti Did. Naugard .

Bet ir *Treniotos* valdymas tebuvo trumpas (1263-1264 m.). Jo elgesys su krikš ionimis buvo iššauk s ši nepasitenkinim . Tur b t, su Vaišvilko žinia ir pritarimu, buv Mindaugo dvariškiai-arklininkai (*koniušį*) Treniot 1264 m. nužud . Apie šio mirt sužinoj s, Vaišvilkas m telkti b rius Pinske, Juodojoje Rusijoje surinko savo t vo šalininkus krikš ionis ir užsitikrino Volinijos Romanai i pagalb . Mindaugaitis Lietuvoje m šeiminkauti, persekiodamas ir išvarin damas savo t vo priešus, kuri skai ius yra buv s didelis.

Pavojus at jo ir pa iam Mindaugo užmuš jui Daumantui, kurio ta iau Vaišvilkas vienas pats negal jo veikti. Jam pagalbon su savo kariuomene at jo švogeris Švarnas, kurio t vas Danielius buvo k tik mir s (1264 m.). Tada Vaišvilkas trauk prieš pagrindinius priešus. Ipatijaus metraštis mini²¹⁵, jog buv du Mindaugo prieš opozicijos centrai, b tent, Deltuva (prie Ukmerg s) ²¹⁶ ir Nalš nai. Prad jus Vaišvilku ten vien po kitos imti pilis, Nalš n Daumantas, pab g s pakli ti Vaišvilku rankas, išb go Pskov su savo šeima, bajorais ir palydovais (družina). kandin ar drauge su juo (1265 m.) Pskov pasitrauk su šeimomis 300 lietuvi , kurie ten visi pasikrikštijo²¹⁷.

Per krikšt pri m s Timof jaus vard , Daumantas, kaip veiklus

²¹² PSRL II, 860.

²¹³ PSRL II, 860-861.

²¹⁴ PSRL II, 861.

²¹⁵ PSRL II, 863.

²¹⁶ Plg. Z. Ivinskis, *Deltuvos kunigaikš iai*, LE IV, 1954, 431.

²¹⁷ PaRL 442, 446-447 nr. Plg. Z. Ivinskis, LE IV, 1954, 371-373.

karo žmogus, Pskovui pasirodė labai naudingas. Jis buvo išrinktas Pskovo kunigaikštis ir, veddamas Aleksandro Nevskio sūnų Dimitrą dukterį, susigiminiavo su Riurikaičiais. Per 35 metus rėmė pestiną, tarnaudamas naujai tarybai (Daumantas mirė 1299 m.), jis su laikinomis Livonijos ordino puldinėjimais. Pažėmė Pskovo pilį, jis apjuosė akmens mūrais, kurie ligi šiol tebevadinami « Daumanto sienomis ». Štai iatiki cerkvė yra rašiusi šventųjų skaičių.

Šiurkštūs naujoje žemėje, jau 1266 m. su pskoviečiais Daumantas puolė Nalšius. Ten jis nelaisvėnėnė Mindaugo šalininko Gerdenio dušius ir jo žmonėnė, savo tėnė. Gerdenis, kuris po Tautvilo nužudymo buvo tapęs Polocko kunigaikštėnė, matomai buvo užėmė Daumanto tėviškėnė Lietuvoje. Tarp jų dviejė iki Gerdenio žuvimo (1267 m.) užsiliepsnojo karas. Radė pilį išplėštė ir pagrobė šeimėnė, Gerdenis²¹⁸, padedamas kunigaikštėnė Gatarto, Liumbkio ir Liugailos (Hotort, Lumbej, Luhailo), su 700 vyrėnė prie Dauguvos susitikė Pskovan grėžtant Daumantė (1266. VI). Gerdenis pralaimė jo ir tik su likėnė išsigelbė jo, o kitame Daumanto žygyje Nalšius (1267 m. žiemė) ir pats žuvo²¹⁹. Apie jo sūnėnė yra žinoma, kad jie išaugė staikatikiams. Jėnė vienas (Andrius) buvo tapęs žymėnė Tverės vyskupu²²⁰.

Vaišvilkiui persekiojantėnė nužudymo sė mokslininkus ir jo suvienytos Lietuvos priešus, Livonijon pabėgė kitas žymėnė Nalšius kunigas Suks (*Suxe*). Rygoje pasikrikštėnė Mikalojaus vardu ir prisiglaudė pas Rygos arkivyskupėnė, Suks tapė jo vasalu. domus 1268 m. leninis dokumentas parodė, jog N. Suks arkivyskupėnė užrašė « visė savo tėviškėnė, susidedanė iš žemėnė ... dirbam ir nedirbam plotė, kuriuos jis Nalšius srityje iš savo tėvėnė buvo paveldėnė »^{220a}. Matomai Rygoje buvo sitikinimas, kad kryžiuėnė Lietuvė greitai veikė. Eiliuotinė Livonijos kronika, vadindama Suks « pamaldžiu karžygiu »^{220b}, pamini, kaip jis jau vėliau (Traidenio laikais) da-

²¹⁸ Ig. Jonynas, *Gerdenis*, LE VII, 1956, 168-169.

²¹⁹ PaRL 453, 454 nr. (nurodyti šaltiniai).

²²⁰ PaRL 682, 692 nr. ; plg. *Andrius*, LE I, 1953, 167 (žymiai plačiau yra Kaune leistoje Lietuviškoje Enciklopedijoje).

^{220a} M. Perlbach, *Urkunden des Rigischen Capitel-Archives in der Fürstlich Czartoryski'sehen Bibliothek zu Krakau*, Mitteilungen aus Livländischen. Geschichte, XIII, 1881, 17-18. LUB I, 111 (reg. 463 nr.).

220b [ein vromer heit wart oueh geslagen,

den noch die cristen müzen clagen :

Suxe was er genannt,

er quam in der brudere lant,

dô entpfien er den cristentum ...

er hätte maniche herevart

geriten gegen Lettowen wart.

lyvavo keliuose žygiuose Lietuv. Kovodamas Livonijos ordino pus je prieš savo tautieius (pagonis), neofitas Suks viename žygyje Aukštai i žem je žuvo. Eiliuotinis kronikos autorius jam paskyr keliolik šilt eilu i , tardamas, «krikš ionys turi raudoti d l jo mirties »^{220c}. Buvo ir daugiau toki pab g li iš Lietuvos, ta iau tos r šies suskilim jauna valstyb atlaik .

Tuo metu kit pavoj Lietuva netur jo. B dami užimti vietini taut sukilimais, Livonijos kryžiuo iai Lietuvos atžvilgiu laik si pasyviai. Jie es tik džiaug si — kaip rodo Eiliuotinis kronika — t vo atsimet lio mirtimi ir nor j pad ti sivešpatauti s nui krikš ioniu^{220 221}. Šis tuoj visiems suimtiems krikš ionims dav s laisv , gr žindamas taip pat Livonijos magistrui vokie i krikš ionis²²².

Vaišvilkas ta iau Lietuvoje tevald trimet (1264-1267). Uoliai remdamas ryt krikš ionyb s vystym si Lietuvoje, savo valstyb s politikoje jis visai pasidav Romanai iams. Ši taka jo tiek toli, jog Vaišvilkas pagaliau apie 1268 m. vyriausi valdži Lietuvoje perleido ištikimam savo švogeriui Švarnui (1268-1269 m.), vedusiam Vaišvilko seser . V l savo vienuolišk gyvenim sugr žus Vaišvilk greitai ištiko jo t vo likimas. Keršydamas už valdžios Lietuvoje atidavim Švarnui, kitas Volinijos-Hali o kunigaikštis, Levas (Danieliaus s nus), pasikviet s sve ius, Vaišvilk nužud .

Švarno valdymas (1267/68- 1269) Lietuvoje, užtruk s ne «kelet met », bet gal tik metus su viršum — nes jis mir apie 1269²²³ — pra jo be žym tin p dsak . Tai buvo keistas ir iki Zigmanto Augusto mirties daugiau nepasikartoj s atvej s, kad Lietuvoje valdži tur jo jai svetimas kunigaikštis. Tas Vaišvilko bandymas sujungti jaun Lietuvos valstyb su jo pam gta Volinijos-Hali o kunigaikštija tebuvo labai trumpas. Berods, galima spr sti, kad Švarnas iš Lietuvos j ga buvo išvarytas Traidenio²²⁴, kuris jau 1269 m. tur jo sivešpatauti.

Traideniui tapus Lietuvos valdovu (1269/70-1281/82), v l visam šimtme iui Lietuvoje buvo užtikrinta *pagonyb* spersvara. Nors apie

er was von. Lettowen geborn,

ein helt kûne und ûz erkorn» (LReim 8107-8115).

^{220c} LReim 8108. Plg. P. Johansen, *Eine Riga-Wisby-Urkunde des 13. Jahrhunderts*, Zeitschr. des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde 38, 1958, 99-107. Ži r. Z. Ivinskis, *Nalšia*, LE XIX, 1959, 490-491; Z. Ivinskis, *Suks*, LE XXIX, 1963, 179.

²²¹ LReim 7148-7158.

²²² SRP II, 45 (H. de Wartberge). Apie Vaišvilko ir Livonijos magistro gerus santykius LReim 7159-7208.

²²³ P8RL II, 868-869 («let nemnoho »).

²²⁴ H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie*, o.c. 125.

Traiden šiek tiek žini dav beveik jo amžininkai, Ipatijaus ir Eiliuotin s kronikos autoriai, ta iau Traidenio laikotarpyje yra daug neaiškum , nes jis mažai ištyrin tas²²⁵. Bet ir iš to, kas apie Traiden yra žinoma, galima ap iuopti, jog, šalia Mindaugo, jis yra buv s XIII amž. *žymiausias* Lietuvos valdovas. Jis ne tik kad v l tvirtino Lietuvos valdži artimose rus žem se, bet buvo stiprus balt žemi jung jas. Traidenis praplatino vakaruose Lietuvos valstyb s plot , prijungdamas dal s duvi -jotvingi . Šiaur je jis pa m dal žiemgali žem s, s kmingai palaikydamas j sukilim prieš vokie ius. Jo žygius pajuto ir Pr s kryžiuo iai, o ypa Lenkija.

Traidenio kilm lieka neišaiškinta. Kas buvo jo t vas (Vidas, Vilkas ar Gedvilas), pasilieka sp loijim srityje. Tiek tikra, kad Traidenis buvo kil s iš Aukštai i . Tai patvirtina faktas, kad jis buvo Kernav s (prie Neries) kunigaikštis. Traidenio ne žemaitišk kilm parodo ir jo broli pasikrikštijimas ryt krikš ionimis. Žemaiiuose tokia ortodoks krikš ioni taka tada nebuvo galima. Pagal Ipatij , keturi Traidenio broliai (Borza, Sirputis, Lesia, Svilkenis) es buv krikš ionys, kiln s ir geri vyrai ²²⁶. Bet toji kronika nepagail jo pikt žodži pa iam Traideniui. Prie 1270 m. ji pradžioje pažymi : « Lietuvoje prad jo valdyti paš l s (*okajanyj*), nedorovingas, prakeiktas ir negailestingas Traidenis ». Jis ten lyginamas su žiauruoliais : « Sirijos Antiochu, Jeruzal s Erodu, Romos Neronu »²²⁷.

Nuo Mindaugo laik iki XV amž. buvo išlikusi bendra rus metraš i žym : jei kuris *lietopisis* kur nors Lietuvos valdov labiau pravardžiavo, buvo aišku, kad šis lietuvi tautoje buvo labiau pasižym j s (pvz., Algirdas). Taip buvo ir su Traideniu. Kronisto nusistatymas yra suprantamas. Savarankiškas ir energingas Traidenis Volinijos Romanai i atžvilgiu elg si kitaip, negu jo pirmatakai (Vaišvilkas, Švarnas). Nors jis ypatingos antirusiškos neapykantos nerod — o su Danieliaus s numi Levu net buv s didel je draugyst je²²⁸ — ta iau su Volinija Traidenis tur jo gin ir kar .

Ipatijaus metraštis užraš , jog Vladimiro Vasilkas Romanaitis es s nužud s tris Traidenio brolius ²²⁹. Gal tai vyko dar pradin se kovose, kai Traidenis siek užvaldyti Lietuv . Jam valdant, kelis kartus beminimas tik jo brolis Sirputis. Bet niekur n ra pažym ta, kad Traidenis b t j s Mindaugo keliais link Smolensko, Briansko-

²²⁵ Iki šiol daugiausia apie Traiden yra pasak s H. Paszkiewicz.

²²⁶ PSRL II, 869. Plg. J. Jakšt as, *Vokie i ordinas ir Lietuva*, Senov , I, 1935, 143. Z. Ivinskis, *Sirputis*, LE XXVII, 1962, 503-504.

²²⁷ PSRL II, 869.

²²⁸ PSRL II, 871. Plg. H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie*, o.c. 126.

²²⁹ PSRL II, 871.

ernigovo žemes. Su savo j gomis rytuose nesiblaškydamas, Traidenis savo d mes tekreip Volinijon.

Totori palaikomi, Romanai iai steng si užimti Juodojoje Rusijoje Naugarduk ir kaimynin Gardin . Levo ir jo s junginink totori veržimasis 1275 ir 1277 m. buvo atmuštas. Dažnais žygiais Traidenis išlaisvino Lietuv iš ikitolin s Romanai i takos ir savo valdži tvirtino Kopyliuje, Naugarduke, Tureiske, Slanime, Gardine ir kitose pilyse. Laikinai jis buvo užvald s Drogi in ir daug kart pl š Vladimir .

Ne vien tik Romanai iai pajuto energingo Lietuvos valdovo rank . Lietuviai v l stipriai prad jo pulti Livonijos kryžiuo ius ir m ruošti, kaip niekada iki tol, *Lenkij* intensyvius karo žygius. Nepertraukiami lietuvi žygiai Lenkijon nusit s iki 1306 m. Lietuvi b riai nusiaubdavo pietin s Lenkijos, o ypa Liublino ir L - šicos (L czyca) žemes. Jie ta iau neliesdavo Moz rijos. Pats Traidenis buvo ved s Moz rijos ir Kujavijos kunigaikš io Konrado I dukter Liudmil ²³⁰. Tokios pagoni kunigaikš i vedybos tada tarnaudavo ir politiniams tikslams. Tad vienas iš Moz r kunigaikš i , b tent, Plocko Boleslovas II, nor damas dar labiau apsisaugoti nuo lietuvi puolim , 1279 m. ved Traidenio dukr Gaudimant (Gaudemund), kuri per krikšt gavo Sofijos vard . Žentas Boleslovas, apie kurio žmon Traidenyt ir Dlugošas šiltai atsiliepia, iš pagarbos narsiajam uošviui, pakrikštijo savo s n jo vardu (*Trojden J*)²³¹. Iki pat K stu io laik buvo palaikoma giminyst su Moz rija, per kuri Lietuva band tur ti keli Vakar Europ .

Vaišvilko ir Švarno laikais Livonijos kryžiuo iai neparod agresijos lietuvi žemes. Po Durb s kautyni Livonijos ordinas, nors dar ilgai savinosi Ceklio krašt , nepaj g ten tvir iau kelti kojos ir pasistatyti pili . Tad Klaip da pasiliko vienintel kryžiuo i apsauga žemai i puldin jamame paj ryje. O Ceklis, tas reikalingas tiltas tarp abiej ordino šak , buvo skaudžiai pralaim tas, ir j atgauti viltys atgijo tik XIV amž. gale, kai Gedimino an kai, tarp sav s valdydamiesi, m Žemai ius užrašin ti ordinui.

Nuo Mindaugo krikšto Livonijos ordinas buvo sigij s takos Lietuvos vidaus santykius. Traidenio laikais Lietuva v l gr žo prie pagonišk laik politikos ir vykd energingus žygius kryžiuo i valdas. Iš žymesni kov pamin tini 1270 m. žygiai. Met pradžioje

²³⁰ Klaidingai tas vedybas O. Bal zer (*Genealogia Piastów*, 1895, 304-307) ir G. Rhode (*Die Ostgrenze Polens*, I, 1955, 143) yra priskyr Treniotai. šit klaid pirmasis atkreip d mes H. Paszkiewicz (*Jagiellonowie*, o.e.).

²³¹ O. Bal zer , *Genealogia Piastów*, 437.

lietuviai plėšė Dauguvos paupius ir trukdė prekybą²³². Traidenis tada užšalusią jūrą padarė žygiu Oeselio (Saaremaa) salą. Grįžtantiems su grobiu lietuviams ordino kariuomenė vasario 16 (šv. Julijonos) dieną ant ledo pastojo kelią. Nepradedami kautyni atviroje vietoje su raiteliais, lietuviai susimetė krūvon ir savo roges taip sustatė, kad puolant kryžiuoiai arkliai buvo subadyti. Nuplėsti riteriai kautynėse su lietuviams pralaimėjo, ir į krito net 52, drauge su magistru Otto von Lutterberg²³³. Netrukus kitame susirėmime su puolusiais Livonij lietuviais žuvo vicemagistras Andrius iš Vestfalijos ir 20 riterių²³⁴.

Traidenis varžėsi su Livonijos ordinu dėl žiemgalių žemės, kuri buvo pasidalinta kryžiuoiai ir Rygos arkivyskupas. Kaip reikalingas bazilika savo žygiams ordinas 1265 m. pastatė Mintaujos (Jelgavos) pilį. O 1272 m. jis iš žiemgalių atsiėmė porą per sukilimą kritusių pilių, baltų, Tervet ir Mežotn, ir pajungtuosius privertė mokytis duoklę. 1274 m. pačiame Lietuvos pasienyje pastatytasis Daugpilis turėjo palengvinti ordino žygius lietuvių žemes. Po nepasisekusio Daugpilio apgulimo, nors panaudojo ir akmenims svaidyti mašinas (jų buvo pastatytos keturios), Traidenis pasitraukė (1278 m.)²³⁵. Vaizdingais Eiliiutinės kronikos žodžiais, jis esą skundėsi: «Toji tvirtovė yra pastatyta mano širdyje, ir aš kentėsiu dėl jos skausmą, kol gyvas būsiu»²³⁶.

Keršydamas už Traidenio puolimus, 1279 m. pavasariop Livonijos magistras Ernest von Rassburg suruošė didelį žygį Lietuvon. Nesutikdami pasipriešinimo, žudydami ir degindami kaimus, Livonijos kryžiuoiai atėjo iki pat Traidenio sostinės Kernavės²³⁷. Su

²³² LUB I, 531.

²³³ LReim 7774-7961. SRP I, 283 (Canonicus Sambiensis) ; II, 47 (Herrn, de Wartberge), 144 (Annales Ronnenburgenses). Plačiau žiūrėti R. Varakauskas, *Ledo mėsos ties Karu zu 1270 m. (Iš lietuvių kovų prieš Livonijos ordiną XIII a.)*, Lietuvos Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai, Istorija, III, 1962, 147-156.

²³⁴ LReim 7962-7992 (Andriaus ir riterių mirtis : 7986-7987 eik).

²³⁵ LReim 8177-8252. Nors dieną ir naktį akmenimis svaidyti mašinos (« bilden ») pilin svaidė didelius akmenis, Daugpilis nepasidavė.

²³⁶ « er [kunie Thoreiden] sprach " nū mūz ich smertzen

tragen an mīnem hertzen.

ir heiden mir getrūwet,

diz hūs ist gebūwet

mitten aff das hertze mīn.

nū mūz ich immer liden pīn [= skausm]

die wāe ich lebe, sunder wanc ;

min vrede die ist wurden cranc " » (LReim 8253-8260).

²³⁷ LReim 8333-8368 («Kernowen... dô wart kuniges Thoreiden lant *, 8347, 8349 eil.).

grobiau grįžtančius m. vytiš, spėjant laikui susirinkti, lietuviai bėgė. Prie Aizkrauklės (Ascheraden, ant Dauguvos kranto), jie užpuolė ordino kariuomenę. Krūvinose kautynėse (III. 5 d.), iš kurių kryžiuočių nelaimė pasitraukė žiemgaliai²³⁸, žuvo pats magistras ir 71 ordino riteris²³⁹. Skaudžiam Aizkrauklės pralaimėjimui Eiliiutinės kronikos autorius tepaskyrė, palyginti, nedaug posmelių. Iš to, kad kronistas pasakė, matyti, jog tos kautynės Livonijoje buvo pergyventos, kaip «didelis smūgis krikščionybėi», ypač kai «krito» ir pagonims atiteko riterių viščiava²⁴⁰. O jos netekimas kovoje, prie viduriniaus amžiaus perdėtai vertinamos vėlyvos ženklinimo simbolikos, skaitosi dideliu nelaimėjimu. Skaitant ir Aizkrauklės m. š., iš 20 Livonijos ordino magistrų XIII amžių šešias buvo žuvusių kovose su lietuviais²⁴¹. Po 1279 m. smūgio visuotiniame vokiečių ordino kapitule buvo pripažinta, jog abiem ordino šakom reikia dar vieningiau veikti kovose prieš pagonis. Viena Livonija sunkiai galėjo atsilaikyti prieš lietuvius.

Tuomet žiemgaliai vėl sukilo, nepakęsdami kryžiuočių kietos valdžios. Panašiai kaip prieš sukilimo vadą Herkus Mantas, žiemgaliai sukilimo vadą Nameis taip pat iki tol buvo tarnavę ordinui²⁴². Pagal Eiliiutinės kronikos duomenis, pasidaręs nuo Traidenio priklausomas, Nameis atsiėmė Tervet, sūnumai kariavo ir lietuviams išdavė jo vokiečius belaisvius²⁴³. Lietuviai talkininkavo sukilimams. Vokiečiai turėjo nutraukti Doblės (Doblen) apgūlimą, kadangi tos pilies ginti artinosi lietuviai²⁴⁴, o 1281 m. Nameis visai pasidavė Traideniui ir jo valdžioje padarė žygį Prūsijai²⁴⁵. Ir Traideniui mirus, lietuviai puldinėjo Žiemgalon. 1286 m. reikėjo ginti nuo žemaitėkų tik prie Tervetės pastatytą ordino pilį Heiligenbergą²⁴⁶. 1289 m. lietuvių žygyje Rygos srities žiemgaliai buvo priversti lietuvių jungininkais²⁴⁷. Lietuviai prievarta imdavo galinčius ginkluotus²⁴⁸. Žiemgalos atsparumas prieš vokiečius tačiau m

²³⁸ LReim 8440-8444.

²³⁹ LReim 8449-8452.

²⁴⁰ «der bradere vanc dar nider lac, daz was der cristenheit ein slac» (LReim 8447-8448).

²⁴¹ R. Wittram, *Baltische Geschichte*, o.c. 26. L. Arbusow, *Grundriss der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*, Ryga *1918, 319-320.

²⁴² LReim 8658-8663.

²⁴³ LReim 9395-9400.

²⁴⁴ LReim 9464-9480.

²⁴⁶ LReim 9667-9674.

²⁴⁸ LReim 9965-10114.

²⁴⁷ LReim 11089-11342.

²⁴⁸ LReim 11103-11108.

silpnai, ir XIII amž. gale (1290 m.) dalis žiemgali išsiklaidė Lietuvoje²⁴⁹.

Traidienio valdžiai pripažinti ir dalis *jotvingių*²⁵⁰. Traidienio brolis Sirputis su lietuviais ir jotvingiais bėgė iš 1278 m. stipriai nuteršto Liublino sritis. Tačiau jotvingiai padarė dar šiek tiek daugiau. Jų sodybas dažnai teriojo Danielius. Kentė jie taip pat ir nuo lenkų siaubimų. Pasak Dluogošo, lenkų Boleslovas Drovusis 1264 m. esą išnaikino beveik visus jotvingius. Bet ir po šio skaudaus pralaimėjimo jotvingiai dar laikėsi ir 1282 m., su jungoje su lietuviais puolė Lenkiją. Pagal laikinuosius šaltinius (Krokuvos kapitulos, S dzivoniaus, Trasko ir Maž. Lenkijos analų)²⁵¹, Leškas Juodasis kautynėse už Narevo tada jotvingiams davė smurtą. Nuo 1282 m. Ipatijaus ir lenkų kronikose daugiau karo veiksmų su jotvingiais nebeminima.

Kai pietinė Jotvingos dalis sunaikino lenkai ir Volinijos kunigaikštiai, šiaurinė jos dalis, vadinama Soduva, veikė vokiečių ordiną. 1274 m. užbaigė slopinti didį prūsų sukilimą, ordinas mūšė su soduviais, kurių sodybos rubežiavosi su Galindos ir Nadruvos plotais. Iš 1277-1283 m. kronistas Dusburgas yra pateikęs detalią apie tų kovų²⁵², užsibaigusią nesėkme, kaip ir pietinėje soduvų dalyje, t. y. Jotvingijoje. Visa Soduva buvo nukariauta. Beveik kiekvienas Soduvos kunigas su savo žmonėmis skyriumi kovojo prieš žymius galinčius kryžiuonius ir žuvo. Tik dalis soduvų kunigų su savo pavaldiniais buvo paimti nelaisvėn, arba patys pasidavė. Ten pateko, gaudami virose vietose žemi, ir jų vadai (*capitanei*), kaip Skomantas

²⁴⁹ LReim 11405, 11501.

²⁵⁰ PSRL II, 871; plg. II, 878. MPH III, 76, 308.

²⁵¹ Jotvingių arba soduvų klausimas, kuriuo paskutiniame dešimtmetyje, ypač ryšium su archeologiniais kasinėjimais, atsirado daug naujos literatūros (žiūr. *Soduva*, LE), tačiau plačiau nekalbama. Pirmą orientaciją žiūr. A. Kamiński, *Ja wie, terytorium, ludno, stosunki gospodarze i społecznie*, Łódź 1953. St. Zajczkowski, *Problem Ja wie y w historiografii*, Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu, XIX, 1953; St. Zajczkowski, *O nazwach ludu Jadwingów*, ten pat XVIII, 1952. Abu tie du darbai prieš tai buvo išspausdinti lietuviškai žurnale *Lietuvos Praeitis* I, 1940-1941, 57-76 (*Kaip jotvingiai buvo vadinami viduriniais amžiais*), 386-468 (*Jotvingių problema istoriografijoje*). Keletas svarbių proistorinių darbų, kurie reikšmingai soduvų kultūrai pažinti, yra naujai paskelbę J. Antoniewicz. Žiūr. jo: *Paslaptingieji soduvai*, Tautos Praeitis, I, 1, 1959, 63-64 (sutrauktai išvertė M. Gimbutienė). Naujausi bibliogr. ir kitus duomenis žiūr. J. Antoniewicz, *The Sudowians*, Baltstog 1962. Nepasenusios yra išvados K. Bogoš, *Lietuvių kalbos žodynas*, I, 1924, LXXVI psl. ir sek. Tas pats K. Bogoš, *Rinktiniai Raštai*, III, 1961, 126-155.

²⁵² SRP I, 51, 73, 137-146.

(Skomandas), Kantigirdas. Apie Semb patekusius s duvi liku-
ius dar žinojo v lesni kronistai XVI-XVII amž. (nuo Gruenau iki
Hartknocho).

Per žiaurias keleri met kovas nenukariauti buvo lik du kuni-
gai, b tent, Gedetas (Jedetas) ir Skurdas (Skurdo) ²⁵³. Gedetas su
1500 žmoni pasidav kryžiuo iams ir sik r Semboje, o Skurdas su
savo pavaldiniais — persik l s per Nemun — prisiglaud Lietu-
voje. M. Strykovskis min jo s duvi išeivius apie Naugarduk ir
prie aukštutinio Nemuno. S duvos žem , anot Dusburgo, « šitaip iki
šiai dienai pasilieka apleista » ²⁵⁴. Iš ties , beveik visai nebegyvena-
mas s duvi -jotvingi kraštas XIV amž. virto ištisais tyrais, li -
liuojan iomis giriomis, kurios nusit s iki Nemuno vidurupio ir
žemupio krant .

Traideniui tepasisek priglausti savo valstyb je tik *liku ius*
pralaim jusi balt kil i (žiemgali , pr su). Šalia s duvi , jieš-
kan i apsaugos uždaramė lietuvi sodyb plote, Traidenis pri m
dar pr s sukilimo metu nuo kryžiuo i bausm s b gan ius senpr si
(bart ir kit kil i) sukil lius. kurdinti Gardino ir Slanimo pily-
se ²⁵⁵, ar j plote, tremtiniai pr sai tur jo Lietuv iš piet pus s sau-
goti nuo Romanai i ir totori puolim .

Pas koje savo reikšming karini laim jim ir sugeb jimo nau-
dotis Romanai i nesutikimais, Traidenis pa i Lietuv ne tik *išlais-
vino* iš svetim j tak , bet drauge sutvirtino krašto viduje pago-
nyb . Ir pakrikštyti Traidenio broliai palaik jo politik . Pa iam
Traideniui veikiant kituose frontuose, daugiausia prieš Livonijos
ordin , o kitiems trims broliams žuvus kovose, ketvirtasis brolis —
Sirputis tur jo uždavin ginti Lietuv nuo Volinijos.

Kaip ir Mindaugui, Traideniui r pes i sudar totoriai. Iš tu-
rim šaltini n ra tiksliai atsekama, kiek jam teko su jais susikauti.
sakmiai ta iau žinoma, kad totoriai, s jungoje su Volinijos Levu,
1279 m. apipl š Lietuv ²⁵⁶.

Traidenio laikais Lietuva v l atgavo savo ankstybesn svor ,
kuris buvo sumaž j s tuoj po Mindaugo mirties. Pats Traidenis, kaip
ir Mindaugas, Eiliuotin je Livonijos kronikoje yra vadinamas *kunic*²⁵⁷.

²⁵³ Apie visus tuos s duvi kilminguosius ži r. LE.

²⁵⁴ SRP I, 146.

²⁵⁵ PSRL II, 874 ; SRP I, 145-146.

²⁵⁶ PSRL II, 876-878 ; X, 157.

²⁵⁷ LReim 8190, 8209, 8249, 9397, 9671 ; « kunige » (8218), « kuniges »
(8349). Plg. *Hansisches Urkundenbuch*, I, 1879, 350-351. domu, kad *kunic*
titul (11964 eil.) tur jo kart po Traidenio mirties tepamin tas *Maseke* (gal
Mažeika ?).

N ra žinoma ta iau tiksliau nei laikas nei aplinkyb s, kuriomis Traidenis yra mir s ²⁵⁸. Bet jis buvo pirmasis Lietuvos XIII amž. valdovas, kuris mir savo mirtimi. Po jo jau neberandama p dsak apie sukr timus ar maištus, kurie buvo lyd j Mindaugo nužudym . Valstybiniame gyvenime nebe vyko atmain . To rodymu gali b ti dažni lietuvi žygiai (1282-1291 m.) kaimyn kraštus ²⁵⁹, j kariniai pasisekimai prieš Livonijos ordin .

Mindaugo apjungtoji valstyb ne tik atlaik visus sukr timus, bet dar labiau sutvirt jo. Tad su pagrindu po Traidenio mirties prie 1283 met Petras Dusburgietis savo kronikoje, kai jau pr s žem buvo nukariauta, gal jo rašyti žinomus žodžius : «Prasid jo karas su lietuviais... su galinga, kie iausio sprando ir kariauti pratusia tauta » (I 146). Didžiojo Gedimino ir jo s n valstybei jau teko atlaikyti iki tol lietuvi tautos istorijoje negird t ž tb tin kov ^{260 261}. Bet Mindaugo sur stieji valstyb s pamatai, nors juose

²⁵⁸ PSRL II, 869.

²⁵⁹ Visi žygiai ir reikalingi šaltiniai nurodyti PaRL 592-594, 597, 635-636, 643, 645-649, 657-660, 681, 684-685, 691 nr. Plg. H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie*, o.c. 146-150.

²⁶⁰ Pla iau Z. Ivinskis, *Lietuvos valstyb s galyb s k r jas didysis Gediminas (1316-1341)*, Aidai 1959, 9 nr., 376-383 ; 10 nr., 422-427.

²⁶¹ Z. Ivinskis, *Lietuvos valstybingumo išpl timas slav erdv je. Gediminai i šeši dešimtme i pastangos (iki 1408 m.)*, Tautos Praeitis, I, 4, 1962, 501-520.

²⁹² Baigiamos past abos

1) Mindaugo *dokument autentiškum* ži r. : K trzy ski, Klymenko, Malczyk ski, Prochaska ; Mindaugo *sostin s* lokalizavim ži r. : B ga, B t nas, K trzy ski, Krzywicki, Steponaitis, Volteris, Žebrys ; Mindaugo laik *karus* : Ivinskis, Puzyna, Sužied lis, Varakauskas ; Mindaugo *kar n* : Hellmann, Hocij, Ivinskis.

2) Mindaugas vis labiau darosi m s visuomenei žinomas. S kmingai populiarinamas jis dailiojoje literat roje. Naudodamasis istorijos šaltiniais, Mindaug yra pavaizdav s savo trumpoje dramoje (*Mindaugo mirtis*) Vincas Kr v (*Raštai*, V, 1958, 7-48). Tur b t, labiausiai arti tikrov s an žiauri dešimtme i vaizdus yra gabiai suk r s J. Kr al ikauskas *Draugo* premijuotame romane *Titnago ugnis* (Chicago, III., 1962). Iš Mindaugo laik savo brandžios k rybos ruošiasi duoti rašytojas Vytautas Alantas.

3) Su Mindaugo vardu surišto Lietuvos krikšto 700 met sukakties (1251-1951) min jimas virto ištisu s j džiu. J. A. V. susidom jim Mindaugu, ryšium su jo krikštu, prad jo nenuilstamas lietuvi kult ros mecenatas, prelatas Pr. Juras, išleisdamas 1951 kompozitoriaus Jeronimo Ka insko *Missa in honorem Immaculati Cordis Beatae Mariae Virginis occasione 700 anniversarii Baptismi Mindaugi Regis Lituaniae*. Šios sud tingos ir koncertin s Mišios yra skirtos mišriam chorui, solistams (sopranui, altui, tenorui, bosui), akompanijuojant vargonams ir vairiems muzikos instrumentams. Tik po dvylikos met (1963 III 24), jau atžymint Mindaugo mirties sukakt , tos J. Ka insko Mišios buvo išpildytos Bostone, Mass., orkestrui diriguojant pa iam J. Ka inskui, o visam asambliui — amerikie i dirigentui John Bavicchi. Kon-

Gediminas ir vykd daug pakeitim , nebesidav išver iami. Lietuvi tauta ne tik apgyn savo žem ir išlaik valstyb , bet dar m toli rytus²⁶¹ skleisti savo valstybingum ²⁶².

certe prel. P. Juras išryškino Lietuvos krikšt , Mindaug ir J. Ka insko sukurtas Mišias. Mindaugo krikšto sukaktis buvo atžym ta ir kitais meno k riniais. Dail. A. Varnas nutap dideli paveiksl — karaliaus Mindaugo ir jo žmonos Mortos vainikavimas (originalas šv. Kryžiaus bažny ioje Chikagoje), o A. Tamošaitien išaud didžiul kilim , vaizduojanti Mortos krikšt (prel. P. Juro nuosavyb Lawrence, Mass., šv. Pranciškaus parapijos klebonijoje). Mindaugo krikšto sukakt minint A. L. R. K. Kunig Vienyb Brooklyne, N. Y. išleido 1951 lietuviškai ir angliškai 30 psl. leidin — Z. Ivinskio paskait *Lietuvos Bažny ios heliu. Karaliaus Mindaugo krikšto 700 met ir Lietuvos bažnytis provincijos 25 met sukaktims pamin ti*. Su pasisekimu buvo pristatyta, ypa J. A. V. lietuvi ir amerikie i visuomenei, Lietuvos valstyb s k r jo ir jos pirmojo krikštyto valdovo fig ra. Susidom jimas pirmuoju m s karaliumi did ja. Be kitko, kun. prof. St. Yla baigia statyti Nekalto Prasad jimo seseli (Putnam, Conn.) žem je su Mindaugo vardu surišt , gana originali koply i , kuria pla iai susidom ta.

Kiek vairi toki sukaktuvini prog uoliose pastangose bepalieka tikrosios epochos dvasios ir istoriškojo Mindaugo paveiksl, kuris iš pa i XIII amž. šaltini nuotrup yra nujau iamas, yra jau atskiras klausimas. Nieko nuostabaus, kad v lybesn s generacijos apie savo prot vi laikus paprastai turi tendencijos susikurti sau tokius vaizdus, kurie toms kartoms labiausiai priim-tini.

4) Nuoširdžiai d koju kun. dr. Pauliui Jatuliui už šio darbo rankraš io r pesting ir skubot mašin le perrašym , b tin lietuviškai nemokan iam raidži rink jui.

SANTRUMPOS

- HChL - *Heinrici Chronicon Livoniae*, bearbeitet von L. Arbusow und A. Bauer (Scriptores rerum Germanicarum in usum Scholarum), Hannoverae 1955.
- KH = *Kwartalnik Historyczny*.
- LE = *Lietuvi Enciklopedija*, I-XXXI, Boston, Mass., U.S.A., 1953-1964. Iš Mindaugo laikotarpio yra išspausdintas iki «T » beveik visas vardynas, kuris šitame straipsnyje sutinkamas. Prie daugelio straipsni ten nurodyta speciali literatūra, kuri ją nebe-kartojama.
- LReim = *Livländische Reimchronik*, hgg. von Leo Meyer, Paderborn 1876 (cituota pagal eilutes).
- LUB = *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch*, I, 1853.
- LowStud = H. Lowmiański, *Studja nad poczatkami społeczeństwa i państwa litewskiego*, I-II, Vilnius 1931-1932 (ži r. rec. St. Zajczkowski, KH XLVT, t. I, 1932, 447-475).
- MPH - *Monument Poloniae Historica*, ed. A. Bielowski, II, 1872 m, 1878.
- MPV = *Monumenta Poloniae Vaticana*, III, ed. J. Ptański, Krokwa 1914.
- PaRL = H. Paszkiewicz, *Regesta Lithuaniae, ab origine usque ad Magni Ducatus cum Regno Poloniae unionem*, I, Varšuva 1930.
- PUB = *Preussisches Urkundenbuch*, I, 1-2 dalys, 1889-1909.
- PSRL = *Polnoje Sobranije Russkich Letopisej*, II (*Ipat'jevskaja letopis'*) 1908 ; X (*Patriarchšaja letopis'*) 1885 ; XVII (*Zapadnorusskije letopisi*) 1907.
- SRP = *Scriptores Rerum Prussicarum* I, 1863 ; II, 1863.
- TMPL = *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, ed. A. Theiner, I, Roma 1860.

BIBLIOGRAFIJA

Iš Vatikano archyv bibliografijoje nenurodoma nieko d l to, kad Mindaugo laikotarpiui ir apskritai senajai Lietuvos istorijai iki XV šimtmeio visi Vatikano archyvuose esantieji dokumentai jau yra išspausdinti vai-riuose ir pamin tuose rinkiniuose. Kas liest Mindaugo laikotarp ir neb t dar paskelbta Vatikano archyvuose neb ra nieko. Mindaugo popiežiui si s tieji dokumentai yra žuv . T ra išlik tiktai nuorašai vis popiežiaus buli , kurias jis yra siunt s Mindaugo krikšto, jo kar nacijos ir Lietuvos vyskupijos k rimo reikalui. Visi šitie dokumentai yra randami A. Theinerio ar kituose rinkiniuose.

Šit s raš nepateko dalis šaltini ir pagalbin s literat ros, kuri yra ia nurodyta išnašose. Atranka padaryta labiau kreipiant d mes nauj ir lietuvišk bibliografij . XIII amž. lie ian ius senesnius dalykus ži r. St. Bal tr amai io, Ed. Winkelmann'o ir E. Wermke's bibliografiniuose vei-kauluose.

- Acukas, J., *Medžiaga kariškai Lietuvos istorijai nuo seniausio laik .* (« Kardo » redakcijos leidinys Lietuvos nepriklausomyb s 10 met sukaktuv ms pamin ti 1918-1928) Kaunas 1928 43-89 psl. — istoriškai lietuvi karia- vimo faktai XI-XIII amž.
- Al eksandr ovi , D., *Litovskije tatory.* Kratkij istoriko-etnografi eskij o erk, Baku 1926.
- Ar busow, L., *Römischer Arbeitsbericht*, III. Latvijas Universitātes Raksti, filologijas un filosofijas fakultātes serija, I, 3, Ryga 1929, 65-160.
- Avižonis, K., *Die Entstehung und Entwicklung des litauischen Adels im 13. und 14. Jahrhundert bis zur litauisch-polnischen Union 1385.* (Historische Studien, hgg. von Dr. E. Ebering, Heft 223) Berlynas 1932.
- A. Ž., *Atrasta Mindaugo laik Vorutos pilis ?*, Lietuvos Aidas, 1936.VIII.3, 176 nr.
- Basanavi ius, J., *Karaliaus Mindaugo žym spaudis*, Lietuvi Tauta, I, 1907.
- Bauer, A., *Semgallen und Upmale in frühgeschichtlicher Zeit*, rink. *Baltische Lande*, I, Leipzigas 1939, 306-329.
- Baumgar ten, N. de, *Généalogies des branches régnautes de Rurikides du XIIIe au XVIe siècle*, Orientalia Christiana, 35, 1 nr., Roma 1934.
- Baumgar ten, N. de, *Polotzk et la Lituanie*, Orientalia Christiana Periodica, II, 1-2 nr., Roma 1936, 223-253.
- Benninghoven, Fr., *Der Orden der Schwerbrüder; Fratres Milicie Christi de Livonia*, Marburg 1963.
- Bil kins, V., *Zemgaliešu cinas biskapiem un Ordeni*, Ryga 1936.
- Bur ins, V., *Kursu brivibas cinas*, Ryga 1936 (plg. L. Ar busow, *Jonsburg*, I, 1937, 526-529).
- Bukins, V., *Nameikis in vina laikmets*, Ryga 1935.
- B ga, K., *Voruta, Ariogala, Veredava.* (K. B gos) *Rinktiniai Raštai*, I, Vilnius 1958, 131-137.

- B t nas, P., *Mindaugo sostin s p dsak ieškojimas*, Židiny's XXI, 2 nr., 1935, 207-209; tas pats — Gimtasai Kraštas, 1935, 3-4 nr., 329.
- Caspar, E., *Hermann von Salza und die Gründung des Deutschordens im 13. Jh.* Diss. Leipcgas 1917.
- Danil'evi, V., *O'Serk istorii Polockoj zemli do konca XIV stol.*, Kijevas 1896 (atsp. iš *Kievskije Universitetskije Izvestija*, 1896).
- Er emin, I. P., *Volynskaja letopis' 1289-1290 gg.* Trudy Otdela Drevne-Russkoj Literatuty, Akademija Nauk SSSR, XIII, Maskva-Leningradas 1957, 102-117.
- Ewald, A. L., *Die Eroberung Preussens durch die Deutschen*, II-IV, Halle 1875-1886.
- Gens'ior'skij, A. I., *Redakcii galicko-volins'kogo litopisu*. Naukovi Zapiski Institutu Suspil'nich Nauk Akad. Nauk Ukrain'skoj R.S.P., IV t. 2 nr., Kijevas 1957, 68-82.
- Gidži nas, V., *The introduction of Christianity into Lithuania*, Lituanus, 1957, 4 (13) nr. (atsp. 7 psl.).
- Gidži nas, V., *Mindaugas ir Pranciškonai*. 700 met Mindaugo mirties progą Žr. *Šv. Pranciškaus Varpelis*, 1963, 11 nr., 319-323.
- Gol ubinskij, E., *Istorija russkoj cerkvi*, II, 1 kn., Maskva 1901.
- Gr ušev'skij, M., *Istorija Ukrainy-Rusi*, III (do roku 1340), Lvovas 1905.
- Hel lmann, M., *Das Lettenland im Mittelalter*, Münster-Köln 1954.
- Hel lmann, M., *Der deutsche Orden und die Königskronung des Mindaugas*. Zeitschrift für Ostforschung, in, 3 nr., 1954, 387-396.
- Hel lmann, M., *Zu den Anfängen des litauischen Reiches*. Jahrbücher für Osteuropa, IV, Heft 2, München 1959, 159-165 (V. Pašuto paži r kritika).
- Hel lmann, M., *Die geschichtliche Bedeutung des Grossfürstentums Litauen*. Saeculum, IX, Heft 1, 1958, 87-112.
- Hocij, M., *Die Krone des Mindaugas*. Zeitschr. für Ostforschung, in, Heft 3, 1954, 398-415.
- Ivinskis, Z., *Saul s-Šiauli kautyn s 1236 m. ir j reikšm*, Kaunas 1936 (atsp. iš *Karo Archyvo*, VII t., 1-51 psl.; gausi bibliogr.).
- Ivinskis, Z., *Durb s kautyn s 1260 m. ir j politinis vaidmuo*, Kaimas 1938 (atsp. iš *Karo Archyvo*, VIII ir IX t., 1-114 psl. ;plati bibl.).
- Ivinskis, Z., *Mindaugas und die Žemaiten. Das politische Verhältnis des ersten Litauerkönigs zu seinen Westgebieten*. Öpetatud Eesti Seltsi Toimetused. Commentationes Litterarum Societatis Esthonicae, XXX. Liber saecularis, II, Tartu 1938, 930-958.
- Ivinskis, Z., *A Contribution to the History of the Conversion of Lithuania, Baltic and Scandinavian Countries*, V, 1 nr., 1939, 11-21.
- Ivinskis, Z., *Mindaugas und seine Krone*. Zeitschr. für Ostforschung, in, Heft 3, 1954, 360-386 (tas pats *Aida* 1954, 1 nr., 1-8; 2 nr., 55-59).
- Ivinskis, Z., *Mindaugas*, LE XVTII, 1959, 495-502 (plati bibl.). Kiti strps. nuo Dausprungo iki Sprudeikos ži r. atitinkamuose LE tomuose.
- Ivinskis, Z., *Lietuvos istorija nauj šaltini ir pokario tyrin jim šviesoje*, L.K.M. Akademijos Suvažiavimo Darbai V, 1964, 523-600 (paliesti Mindaugo laikai, jo laik šaltiniai ir tyrin jimai).
- Jakštas, J., *Mindaugas — Lietuvos istorijos epochos reišķ jas. T višk s Žibu-riai*, Toronto (Kanada) 1964, 23-26 m., (apdairus vertinimas Min- daugo ir jo laikotarpio).
- Jonynas, Ig., *Klaip da (1923-1933)*, Kaunas 1933 (Šauli S jungos leidiny's; (Medžiaga paskaitoms).

- Ju as, M., *Lietuvos didži j kunigaikš i metraštis*, Lietuvos Moksl Akademijos Darbai, ser. A, 2 (3) 1957, 111-121.
- Juška, A., *Le relazioni del re Mindaugas con la Chiesa Cattolica*. (Dissertatio ad Lauream in Facultate Historiae Ecel. Pontificia Universitas Gregoriana). Roma 1948 (XX-210 psl. ir 2 žemi.) Mašinraštis.
- Juška, A., *Karaliaus Mindaugo krikštas*, Aidai, 1951, 9 nr., 385-388.
- Kamieniecki, W., *Geneza pa stwa Litewskiego*, Przegł d Historyczny, XIX, 1915, 1-52 (at8p.).
- Kamiński, A., *Ja wie . Terytorium, ludnoš , stosunki gospodarcze i społeczne*. Lodz 1953.
- K trzy ski, W., *O dokumentach Mendoga, króla litewskiego*. Rozprawy Akad. Umiej tn., Seria II, t. XXV (ogólnego zbioru t. 50) 1907, 180-222 (atsp.).
- K trzy ski, W., *Najdawniejsza stolica litewska*, KH XXI, 1907, 604-611 (su žem lapiu).
- Keussler, F., *Das livische und das lettische Dünagebiet und die Fürsten von Polozk, Gericke und Kokenhusen am Ausgang des 12. und zu Beginn des 13. Jhs.*, Mitteilungen aus der Livländischen Geschichte, XV, 1892. Plg. Taube, M.
- Klymenko, F., *Die Urkunden Mindowes für den livländischen Orden*, Altpreussische Forschungen, VI, 1929, 201-255.
- Krzywicki, L., *W poszukiwaniu grodu Mendoga*, Przegł d Historyczny, VIII, 1909, 20-48 (9 ilustr.).
- Latkowski, J., *Mendog; król litewski*. Rozpr. Akad. Umiej tn., Seria H, t. HI (ogólnego zbioru t. 28) 1892, 300-453 (atsp.).
- Liubavski, M., *Litva i slaviane u ich uzaemaadnosinach u XI-XIII stolec'ci*. Zapiski addzeli humanitarnykh nauk Belar. Akad. Navuk, kn. 8. Pracy kliasy gistoryi, t. III, Minskas 1929, 1-20.
- Lowmia ski H., *Uwagi o genezie pa stwa litewskiego*, Przegł d Historyczny, 1961, 1 nr., 127-146.
- Mal eczy ski, K., *Sprawa chrztu i apostaziji Mendoga w wietle krytyki dokumentów*, Pami tnik VI powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, I, Lvovas 1935, 559-561 (gera apžvalga).
- Mal eczy ski, K., *W sprawie autentycznosci dokumentów Mendoga z lat 1253-1261*, Ateneum Wile skie, XI, 1936, 1-56 (dvi synoptin s Mindaugo dokument tabel s).
- Matulaitis, K., *Kronikinink Mindaugas*. Pirmojo Lietuvos karaliaus Mindaugo 700met mirties sukakt minint, *Tautos Praeitis II* t., 1 knyga, 1964, 19-31 (Tarp kaikuri gin itin klausim , joku b du ne rodomas autoriaus teigimas, kad « Ipatijaus kronikininkai itisais puslapiais glaud savo kronik *Lietuvos Metrašt* » (26 psl.). Priešingai, pirmoji Lietuvos Metraš io redakcija net iš viso nemin jo Mindaugo, ir tik *pla i j* Lietuvos Metraš io redakcij tepateko iš Ipatijaus kronikos išrašyti tekstai apie Mindaug . Teigimas, kad Daumantas buvo ved s « Infiliant magistro dukter » (28 psl.), autentišk šaltini ne rodomas. K tikro apie Mindaugo laikus gal jo žinoti 518 met po Mindaugo mirties raš s I. Stebelskis ? Juk ir mus penki amžiai teskiria nuo Vytauto epochos, o vis ieškome *autentišk to pat laiko versmi*).
- Mykolaitis, *Mindaugis, did. Lietuvos kunigaikštis ir karalius*, 1899 (J. Latkowskio medžiaga).
- Ochma ski, J., *Uwagi o litewskim pa stwie wczesno feudalnym*, *Roczniki Historyczne*, rocznik XXVII, 1961, 143-160.
- Ochma ski, J., *Noms des terres lituaniennes au XIIIe siècle— Lituanie*,

- Nalszany et Dziawoltowa, Lingua Posnaniensis*, IX t., Poznan 1963, 169-174.
- Pakar kl is P., *Lietuvi kova prieš kalavijuo ius*, Panev žys 1945.
- Pakar kl is, P., *Kryžiuo i valstyb s santvarkos bruožai*, Kaunas 1948 (kryžiaus karus prieš pr sus ir lietuvius lie ian i buli lietuviški vertimai 203-237).
- Paszkievicz, H., *Z zagadnie -strojowych, Litwy przedchrze cija skiej*, KH XLIV, zesz. 1, 1930, 301-312.
- Paszkievicz, H., *Litwa przed Mendogiem*, Pami tnik V powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, I, Lvovas 1930, 246-258 ; II, 76-80 (diskusij nuomon s: J. Adamus, J. Jakubowski, St. Zaj czkowski).
- Paszkievicz, H., *Jagiellonowie a Moskwa*, I, Varšuva 1933.
- Paszkievicz, H., *The Origin of Russia*, Londonas 1954.
- Pašuoto, V. T., *O erki po istorii Galicko-Volynskoj Rusi*, Maskva 1950.
- Pašuoto, V. T., *O vznikoventii Litovskogo gosudarstva*, Izvestija Akad. Nauk SSSR, serija istor. i filosofi 1952, IX, 1 nr., 29-49 (ži r. Hellmanno kritik ; Jahrb. f. Gesch. Osteur. 1956).
- Pašuoto, V. T., *Obrazovanije litovskogo gosudarstva*, Maskva 1959 (plati bibliogr.).
- Pisanu, L., *L'attività politica d'Innocenzo IV e i Francescani (1243-1254)*, Annali dell'Istituto Superiore di Scienze e Lettere « S. Chiara » di Napoli, 1957, 7 nr. (gausi bibliogr.).
- Prochaska, A., *Dwie koronacje*, Przegl d Historyczny, I, 1905, 184-208, 372-393 (Mindaugo ir Danieliaus kar nacij panašumas).
- Prochaska, A., *Dwa obja nienia do dziejów Litwy* (O apostazyi Mendoga. O autentyczno ci darowizna Mendoga) KH, XX, 1906, 58-73.
- Prochaska, A., *Od Mendoga do Jagielly*, Litwa i Ru , I, zesz. 1, 18-32 ; II, zesz. 2, 34-46, Vilnius 1912.
- Puzyna, J., *W sprawie pierwszych walk litwinów z tatarami o Ru w latach 1238-1243*, Przegl d Historyczno-Wojskowy, IX, 1937, 345-400.
- Raulinaitis, Z., *Durb s m šis*, Brooklyn, N.Y., 1960 (atsp. iš 1960 m. *Kario*, 96 psi.).
- Rhode, G., *Die Ostgrenze Polens*, I, Köln-Graz 1955 (6 žemei., 9 geneal. tabel s, gausi bibliogr.).
- Sal ys, A., *Mindaugas* (vardas), LE XVIII, 1959, 493-495.
- Schwarz t z, Ph., *Kurland im 13. Jahrhundert*, Leipcigas 1875.
- Sembr itzki, J., *Geschichte der Stadt Memel*, Klaip da 1926.
- Skirmunt, K., *Mindog król Litwy*. (Nad Niemmen i nad Baltijkiem, zesz. IH) Varšuva 1909 (yra lietuv. vertimas).
- St akauskas, J., *Lietuva ir Vakar Europa XIII-me amž.*, Kaunas 1934 (iki šiol Mindaugo laik tyrin toj per maža pasteb tas darbas).
- St eponaitis, A., *Ar rasta Voruta?*, Lietuvos Aidas, 1935, 212 nr.
- St eponaitis, A., *Iš Mindaugo santyki su totoriais ir Roma*, Židiny, 1936, 7 nr., 48-55.
- St eponaitis, A., *Mindaugas ir Vakarai. Vokie i militarini ordin veikla ir Mindaugo santykiai su Roma*, Kaimas 1937.
- Sužied is, S., *Kautyn s ties Šiauliais 1236 m.*, Athenaeum, VI, 1935, 13-53.
- Sužied is, S., *Tautvilas*, LE XXX, 1964, 465-466.
- Sužied is, S., *Treniota*, LE XXXI, 1964, 438-439.
- Šapoka, Ad., *ek karaliaus Przemysla II (Otokaro II) žygiai Pr sus ir planas nukariauti sau Galindij , Jotvingius ir Lietuv , atsp. iš Praeities III*, Kaunas 1934.

- Šapoka, Ad., *Lietuvos valstybės šaknys ir Mindaugas*, Ateitis, 1951, 3 nr., 102-103, 110.
- Šiėžas, P., *Klaipėdos miesto istorijos bruožai*, M s Žinynas, XXVI, 1933, 187-191.
- Šiėžas, P., *Mindaugas — Lietuvos karalius*, M s Žinynas, XXVII, 1934, 340-358, 530-544.
- Taube, M., *Russische und litauische Fürsten an der Düna zur Zeit der deutschen Eroberung Livlands (12.-13. Jahrhundert)*, Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, Neue Folge, XI, Heft 3-4, Breslau 1935, 367-502.
- Totobaitis, J., *Die Litauer unter dem Könige Mindowe bis zum Jahre 1263*. Diss. Freiburg (Schweiz) 1905 (lietuv. santrauka : *Mindaugas, Lietuvos karalius*, Marijampol 1932).
- Tumler, M., *Der deutsche Orden*, Viena 1954 (plati bibliogr. Mindaugo santykiams su ordinu).
- Varakauskas, R., *Vokiečių feodalinė agresija rytinėje Pabaltijėje ir lietuviai kova su ja XIII a. 1-ame ketvirtyje*, Vilniaus Pedagoginio Instituto Mokslo Darbai, HI (istorija ir filologija), Vilnius 1957, 5-31.
- Varakauskas, R., *Lietuviai kova su vokiškaisiais agresoriais Mindaugo valdymo laikotarpiu (1236-1263)*, ten pat IV (visuomeniniai mokslai), Vilnius 1958, 111-143.
- Volteris, E., *Kur reikia ieškoti Mindaugo sostinės?* Židinys, XXII, 11 nr., 1935, 413-416.
- Volter, E., *Oorod Mendovga ili gde iskat' Letoviju 13 veka*, Izvestija Russkogo Jazyka i Slovesnosti Imper. Akad. Nauk 1909 god, Petrapilis 1910, 95-102.
- Zajczkowski, St., *Studia nad dziejami muzu w wieku XIII*, Lvovas 1925.
- Žebys, J., *Kur buvo Mindaugo sostinė 1*, Draugija, 1907.

Zenonas Ivinskis

Roma, 1963 m. kovo 23 d.

P.S. : 1963 metų kovo mėn. užbaigtame ir tada spaustuveje iki vasaros sulaužytame darbe jau nebebuvo galima atsižvelgti šiais metais iš jusius tyrinėjimus ir sukaktuvinius straipsnius Mindaugo 700 metų mirties proga. Dėl to straipsniams dar pasisekė terpti bibliografinės raš.

Roma, 1964 m. spalio 19 d.

Z.I.

MINDAUGAS THE FIRST KING OF LITHUANIA AND HIS LEGACY

by

Pr of. Dr. Zenonas Ivinskis

Summary

Mindaugas and Vytautas are two rulers of Lithuania about whom investigators of Lithuanian history have written by far the most. Four dissertations have been written by four Lithuanian priests (J. Totraitis, J. Stakauskas, A. Steponaitis, A. Juška) on King Mindaugas and his times. From the times of Mindaugas there has remained only two fundamental chronicles : the Annals of Ipatjeva and a Livonian chronicle (Livlandische Reimchronik). Only at the end of the XVth century does the name of Mindaugas appear in Lithuanian chronicles and even this is taken from the Annals of Ipatjeva.

Because of the lack of sources there remains at least six problems regarding the times of Mindaugas which have not been finally solved. H. Paszkiewicz has drawn attention that the Lithuanian State was established already before Mindaugas. Unclear remains Mindaugas's genealogy. There exist no facts to affirm that the father of Mindaugas was called Ringaudas. Unsolved remains the number of children that Mindaugas had. Much has been written regarding the seat of Mindaugas. However, whether Mindaugas established a seat at Kernavė or whether there even existed such a seat has not been proved. In Mindaugas's State, Naugardukas played an important role. It has not yet been settled whether the donation documents of Mindaugas from 1255-61 are true or falsified. A mystery surrounds the question whether Mindaugas fell away from Christianity. Finally still to be explained is Mindaugas's whole attitude to political activity.

The Annals of Ipatjeva and the versed chronicle reveal the manner in which Mindaugas during his domination over " Lithuania " (which in the beginning embraced an area between the Nemunas, Merkys and the Neris) joined together regions ruled by other dukes. Having acquired influence Mindaugas still enlarged his authority. By cunning, force and perfidy he removed, drove out or forced minor dukes to obey him. By 1240 he had become the sole ruler of Lithuania and of the Eastern part of Samogitia.

Rivals of Mindaugas, unwilling to obey him, united themselves in a coalition. Into this coalition entered a nephew of Mindaugas, Tautvilas (the son of Dausprungas), Daniel of Volynia, Vykintas, a duke of Samogitia (he took part in the battle of Šiauliai 1236. IX. 22. when the Livonian Knights were defeated), Jotvingians and the Livonian Order. Mindaugas, however, succeeded in breaking this coalition. Knowing

that his great rival Tautvilas had been baptized by the Archbishop of Riga, Mindaugas with great gifts addressed himself to the Magister of the Livonian Order, Andreas von Stirland, and " cum numerosa multitudine paganorum " received baptism. With the aid of this Magister, Mindaugas entered into relations with Rome. He became a *filius specialis sancte Romane ecclesie* and according to the Ceremonial (ordines) of the Middle Ages, Mindaugas was crowned King of Lithuania in 1253. Mindaugas's coronation and relations with the Pope were similar to those of Daniel of Volynia, who about the same time was crowned king by the Papal Legate Opizo. Rome hoped that both kings would be energetic fighters against the threat of the Tartars.

When Mindaugas donated half of the land of Samogitia (Raisieniai, Betygala, Ariogala and Laukuva) to the Livonian Order and to Christian, the first Bishop of Lithuania, he maintained a ten-year peace (1251-1261) with the Knights. After this the Samogitians started intensive wars against the Order. On July 13, 1260 at Lake Durbe, very likely under the leadership of Treniota, the son of Vykintas, such a great victory was won that the oppressed Baltic nations rose up against the Knights. The success of the Prussian uprising, the collaboration of the Samogitians with the Kursian and Ziemgalian uprisers made an impression on Mindaugas. Mindaugas confiding and believing that in Treniota that a Livonian uprising would redound to his authority, broke off his alliance with the Order. Mindaugas here made an unsuccessful move, for he quarrelled with Treniota over his influence on the Livonians.

Treniota having found another conspirator, Daumantas, wished to occupy Mindaugas's place in Lithuania and in 1263 killed Mindaugas.

In 1268 Pope Clement IV wrote to the Czech King Ottokar II referring to the King of Lithuania with the words " *clare memorie Mindota* There are those who draw from this that Mindaugas did not fall away from Christianity. Sixty years later (1324) Pope John XXII wrote from Avignon that Mindaugas " apostatized and returned to his first error The Ipatjeva Annals and the versed chronicle also speak about Mindaugas's falling away. If Mindaugas did fall away from Christianity his beaconlight of Christianity did not die out in Lithuania. After the death of Bishop Christian (1271), in Germany there still is recorded to 1291 a John *episcopus Lethoviensis*.

In the seven years following the death of Mindaugas (1263-1270), four dukes (Treniota, Tautvilas, Vaisvilkas, Svarnas), who held the highest authority, or sought it, were killed one by one. Nevertheless, Mindaugas's united Lithuanian State overcame all these internal crises. Under Traidenis (1270-1282) Lithuania once again obtained her former importance. Changes in her State life were not made. The foundations of Mindaugas' State were not overturned. The Lithuanian people not only defended her lands against the attacks of the Order and kept her State, but also went far to the East in expansion. In this way she safeguarded many Eastern Slavic lands from the Tartars. Mindaugas was the first who successfully withheld the Tartars' desire for Lithuania.